

ЕКОНОМИСТИ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: БОЙЧО БОЙЧЕВЪ И ИВАНЪ ПАНДОВЪ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ЧЕТВЪРТА КНИГА

I. СТАТИИ

	Стр
Проф. Станчо Чолаковъ — Ръководнитѣ начала на стопанската политика	361
Никола Гаговъ — Заятитѣ по нови пжтища	368
Проф. Н. В. Долински — Опыт за създаване на германска социология на селото	380
Д-ръ Д. Тошевъ — Проблеми на индустриалната политика у насъ	397
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Материалитѣ въ индустриалнитѣ предприятия	407
А. Г. Христофоровъ — Сжщностъ и значение на новитѣ 3% държавни съкровищни бонове	417

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Стопанството като инструментъ при воденето на съвременната война	428
Индустриаленъ прегледъ — П. Ан. Квачковъ	429

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Увеличение добива и засѣвната площъ въ Европа — П. Ан. Квачковъ	430
Продоволствието на Европа съ мазнини и месо — П. Ан. Квачковъ	431
Оживление на борсата въ Нью-Йоркъ	432
Повишение на борсовитѣ сѣлки въ Италия	432
Ценитѣ на стокитѣ следъ три годишна война	433
Държавитѣ отъ Юго-източна Европа въ стопанското подпомагане на войната	434
Аграрна структура, земеделска организация и селско-стопанско производство въ континентална Европа	435

IV. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Е. Steiner — Agrarwirtschaft und Agrarpolitik. Рецензира Н. В. Долински	435
Karl Diehl — Die sozialrechtliche Richtung in der Nationalökonomie. Рецензира Н. В. Долински	436
Проф. Ц. Калянджиевъ — Училището и новото време. Рецензира Димо Миневъ	437

V. СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИНА ЧЕТВЪРТА (1942 г.) 439

*

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници* (въ двуколоннитѣ отдѣли до 4 страници). Помѣстенитѣ статии се хоноруватъ. Хонораритѣ се опредѣлятъ отъ редакционния комитетъ и се изплащатъ на авторитѣ единъ месецъ следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно. Годишниятъ абонаментъ е 200 лева, платимъ наведнѣжъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева. Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизането на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:
 Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 25-37, 29-45.
 Пощенска чекова с/ка 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

РЪКОВОДНИТЪ НАЧАЛА НА СТОПАН- СКАТА ПОЛИТИКА

отъ
ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

Когато става дума за стопанска политика, всѣкога се има предвидъ едно активно вмѣсване на държавата въ стопанскитѣ отнѣшения между хората. Колкото по-сгъстено е това вмѣсване, толкова по-трудни ставатъ задачитѣ на стопанската политика. И понеже днесъ за днесъ все по-настойчиво се говори за нарастващата необходимостъ отъ държавното вмѣшательство, по-настойчивъ става и интересътъ къмъ ръководнитѣ начала на стопанската политика.

Понятието политика е едно отъ най-многозначущитѣ и най-спорнитѣ. За политика говорятъ още Аристотелъ и Платонъ, дори и предитѣхъ се е говорило за политика, за политика се говори въ Римъ, за политика се говори въ срѣдновѣковието, за политика се говори и днесъ, обаче всѣкога се е влагало различно съдържание въ това понятие. Днесъ за политика се говори въ двоенъ смисълъ. Първо, подъ политика разбираме сбора отъ всички цели и действия на политическата властъ, които се отнасятъ до многостранния животъ на обществото. Въ случая политиката е сборъ отъ конкретни мѣроприятия. Тя е изкуството за превръщане на идеитѣ въ практика. Отъ друга страна, подъ понятието политика, като наука, разбираме онази научна дисциплина, която изучава целитѣ, които публичната властъ си поставя и преценява действията на същата за постигането на поставенитѣ цели.

Въ кръга на това широко понятие за политиката лежи и стопанската политика. По аналогия, подъ стопанска политика следва да се разбира както сбора отъ конкретнитѣ действия на публичната властъ относительно стопанството, така също и научната дисциплина, която изследва и изучава тѣзи действия.

Историята на стопанския животъ показва, че същиятъ всѣкога се е развивалъ подъ влиянието на две основни тенденции: първо, на една либералистична тенденция, която води началото си отъ личния интересъ и личната инициатива на хората и второ, на една колективистична тенденция, която води началото си отъ обстоятелството, че човѣкъ живѣе въ общество, организирано чрезъ една властъ. Още отъ когато имаме организирано общество и то се е управлявало отъ една властъ, отъ тогава тази последната се е стремилъ и се стреми да отстранява крайността на личния интересъ и да създаде центростремителни сили въ ор-

ганизираното общество. Защото иначе общественият живот е невъзможен и управителната власт не може да получи никакво оправдание.

По-раншните мислители, особено през сръдновъковия и малко по-късно, смѣтаха, че хората сж управляеми и управлявани, поради което считаха за най-важна своя задача да установятъ известни етични норми за политиката на властѣта. Тѣ смѣтаха, че е полезно и необходимо да се установи едно учение за изкуството да се управляватъ хората и да се ръководи държавата. Всичкиѣ идеи по този поводъ изхождатъ отъ убеждението, че обществениятъ животъ не е подчиненъ на никакви свои вътрешни закономерности и на никаква вътрешна необходимостъ, а зависи изцѣло отъ волята на властѣта. Поради това не сж се изследвали основните закони на общественото развитие, а се е смѣтало, че всѣко едно общество може да бжде устроено различно, както властѣта пожелае. По такъвъ начинъ общественитѣ проблеми сж се схващали единствено като етични проблеми. Тѣхното осъществяване е можело да стане, така поне се е смѣтало, ако сж на лице добри князе и добри граждани. Но действителността показва, че нито днесъ, нито по-рано властѣта е била въ състояние да се наложи изцѣло. Разбира се, една отъ причинитѣ е била и е може би несръчността и неумѣнието на държавната администрация, обаче другата причина е, че обществото се развива и по посоката на свои вече подети и трайни тенденции, съ вътрешнитѣ закономерности на които управлението следва да се съобразява, защото тъкмо тѣ не всѣкога могатъ да бждатъ пречупвани и огъвани въ желаното отъ властѣта време, на желаното мѣсто и въ желаната степенъ. Това е особено важно за стопанството. Тъкмо поради това проф. М. Weber изказва съмнението, дали държавата може напълно да регулира свободната игра на стопанскитѣ сили за дълго време чрезъ параграфитѣ на законитѣ си, чрезъ данѣцитѣ и митата си.¹⁾

Впрочемъ и до сега стопановедитѣ си задаватъ въпроса, дали въобще стопанската политика може да разрешава задачата си докрай, съ други думи, дали стопанскитѣ процеси сж изцѣло ръководими и управляеми отъ стопанската политика и дали стопанството може да бжде изцѣло, отъ начало до край, рационализирано? Либерализмътъ смѣта, че рационализирането на стопанството ще дойде само по себе си, автоматично, по аналогия на естественитѣ явления, съ тѣхнитѣ естествени закони, а социализмътъ мисли, че човѣшката воля може да рационализира всичко. Като се спиратъ на тѣзи проблеми, нѣкои автори отричатъ едната и другата възможности и говорятъ за дуализмъ въ стопанскитѣ процеси, въ смисълъ, че една частъ отъ тѣхъ може да бжде рационализирана, а друга се развива стихийно и, следователно, не може да бжде овладявана отъ стопанската политика. Този дуализмъ, именно, опредѣля и границитѣ на стопанската политика отъ което следва, че тя не може да направи всичко. Но за стопанския дуализмъ може да се говори и отъ друго гледище, именно, че въ стопанския животъ всѣкога се наблюдаватъ и кръстосватъ индивидуалистични и колективистични тенденции. Стопанската политика има за цель осъществяването на колективистичнитѣ тенденции, но естествено тя не може и не бива да изпуска изъ предвидъ и индивидуалистичнитѣ тенденции, защото тѣ сж изразъ на индивидуалната предприемчивостъ. Само тогава стопанската политика може да постигне положителни резултати. „Отъ

¹⁾ Prof. Max Weber, *Wirtschaft und Politik*, München, 1925, S. 11.

казаното се разбира, че държавата може да се вмѣсва въ стопанството, а при нѣкои обстоятелства даже трѣбва да се вмѣсва. Че е възможна резултатна политика, историята доказва достатъчно, особено въ епохата на меркантилизма, както и на либерализма. Само трѣбва да сме на ясно за границитѣ на народостопанскитѣ възможности. Разбирането на народостопанскитѣ закономѣрности може да се придобие чрезъ учение, но може да зависи и отъ вътрешната интуиция на човѣка.¹⁾

Както се каза, либералистичната идеология по начало изключва упражняването на стопанската политика, но нѣщата придобиватъ едно друго освѣтление, като се вземе предвидъ, че между философския либерализъмъ, отъ една страна, и стопанския либерализъмъ, отъ друга страна, настѣпи коренно различие. Докато философскиятъ либерализъмъ се изгради като една система за въздигане, освежаване и зачитане на човѣшката личностъ съ всичкитѣ ѣ права предъ посегателствата на околнитѣ хора срещу правото и щастieto ѣ, стопанскиятъ либерализъмъ се абстрахира отъ духовната участъ на хората и започна да ги наблюдава само като стопански лица, само съ стопански интереси и цели. Стопанскиятъ либерализъмъ остана една стопанска теория въ безвъздушно пространство, макаръ че отъ гледището на науката и на практиката стопанството е една отъ проявитѣ на човѣшкия духъ, безъ да бѣде самоцель, а само едно частично стѣпално подемане къмъ все-странното създаване и проявление на човѣшката личностъ съ всичкитѣ ѣ духовни и физически качества и нужди. Стопанскиятъ либерализъмъ се изроди въ едно подтисничество на по-силнитѣ надъ по-слабитѣ конкуренти и контрагенти. Съ други думи, стопанскиятъ либерализъмъ стана идеология за пожертвуване интереситѣ на другитѣ. Той даде свобода на едни хора срещу свободата на други.

Впрочемъ много либералисти изтъкватъ, че въпрѣки всичко днесъ селянинитѣ и работникътъ сѣ по-добре поставени даже и отъ нѣкогашнитѣ фараони (Prof. L. Mises). Действително, заслугата на либералния капитализъмъ, че повиши нивото на живота, не може да се отрече, но това съ нищо не успокоява съвремения човѣкъ, защото неговата етика е вече друга. Презъ време на фараонитѣ, а и много по-късно господствувахе вѣрата въ божествения произходъ на едни хора и примирението за придобитото по рождение безправие на други. Либерализмътъ, обаче, изгради другъ моралъ, а именно, че всички хора сѣ свободни въ стопанскитѣ си действия и тъкмо чрезъ свободата си трѣбва да създаватъ личното си благополучие. Затова никой работникъ не се сравнява съ фараонитѣ, а съ съвременитѣ си, съ които той е въ стопанско съзтезание. На тази база наблюдавано, противоречието е повече отъ очебийно. Именно по силата на тѣзи съображения се създаде социалниятъ фронтъ срещу либералния капитализъмъ.

Изобщо държавната стопанска политика не е могла и не може да остане нѣмъ зритель на всички вътрешни стопански и социални дислокации. За съжаление, обаче, по-рано намѣсата е ставала най-често инцидентно и спорадично, споредъ неочаквано и изолирано изплувалитѣ и наложени интереси на едни или на други лица и групи отъ лица. Организираната стопанска политика не цели нищо друго, освенъ пакъ намѣсване на държавата въ стопанския животъ, но вече не изолирано и инци-

¹⁾ Prof. M. Weber, а. а. О. S. 27—28.

дентно и то предимно въ интереса на отдѣлни лица и групи отъ лица, а възъ основа на единъ социаленъ принципъ, който третира цѣлото общество еднакво и като нѣщо единно. Наистина, възможно е и при такава стопанско-политическа намѣса нѣкъде да се получи по-малко производство, вѣрно е, обаче, че никъде нѣма да бѣде възможно унищожаването на това производство, въ което е вложенъ трудъ и капиталъ и когато милиони хора иматъ нужда отъ него. Ако държавата би се заловила да организира и да ръководи народното стопанство, казва Ad. Smith, тогава не би се получилъ дори $\frac{1}{4}$ отъ сегашния добивъ на земедѣлието, търговията и индустрията. Да допуснемъ, че нѣщо подобно може да се случи, но какво да се каже, когато либералното стопанство дава на консуматоритѣ два пѣти по-малко отъ тази $\frac{1}{4}$ на получения съ напрегнатъ трудъ и голѣми жертви добивъ? Каква смисълъ има отъ голѣмия добивъ, когато ще отиде на морското дѣно или ще бѣде погълнатъ отъ пламъцитѣ? А най-важното, кой заплаща унищожения трудъ и капиталъ? Ако всички хора плащатъ, капиталистичниятъ предприемачъ плаща въ краенъ случай. Така разсѣждава стопанскиятъ политикъ. При едно планомерно организирано стопанство такава хищническа разсипия не би била наложена отъ „спѣшитѣ стопански сили“. Най-после дали днешниятъ човѣкъ може да бѣде успокоенъ, когато му се говори за широки и масови производствени възможности, а до него достигатъ трохи?

Все пакъ не ще и дума, че частната инициатива е единъ творчески факторъ, но сѣщо тѣй не ще и дума, че когато организирано се подредятъ и се използватъ всички възможности, за да се произвежда споредъ господстващитѣ консумативни нужди, а не споредъ спекулативнитѣ печалби, ще се произведе повече, понеже до сега много отъ тѣзи нужди оставатъ незадоволени. Въ случая засилването на производството нѣма да се забави отъ обстоятелството, че личната инициатива не е съвсемъ свободна да гони спекулативната печалба. Правилно забелезва Х. де Манъ, че усвѣршенствуването и разширението на производството, както и всичкитѣ открития на науката, които често стигатъ до пожертвувателностъ, сж резултатъ не толкова на надбѣгването къмъ спекулативна печалба, колкото на удоволствието отъ изпълнена служба, радостъ отъ добре извършена работа, задоволяване на професионалното честолубие, задоволено чувство на успѣхъ и слава въ специалността си и пр.¹⁾ Всички тѣзи двигатели на производството сж по-естествени отъ спекулативната печалба, а тъкмо тѣ оставатъ да действуватъ въ планомерно организираното чрезъ стопанската политика стопанство.

Ето по този начинъ на мислене се изяснява и оправдава стопанската политика, която, да го кажемъ още единъ пѣтъ, всѣкога е насочена срещу теоретическия либерализъмъ въ стопанството, защото либерализмъ и стопанска политика сж несъвѣстими нѣща. „Довчерашната либерална държава бѣше създадена презъ миналитѣ две столѣтия и отговаряше на тѣхнитѣ условия и нужди. Днешнитѣ стопански и социални отношения сж твърде много комплицирани, за да изискватъ друго съдържание на държавната идея. Капиталътъ не може повече да удържи извоюваното си мѣсто на единственъ и безконтроленъ господаръ въ стопанския животъ, защото разстройва социалнитѣ отношения. Съ равни права до него трѣбва да се наредятъ и другитѣ стопански фактори,

¹⁾ Спр. „Списание на популярнитѣ банки“, 1935, кн. 2 стр. 22.

именно трудът и консуматоритъ. Ако държавата не организира тѣзи фактори, за да създаде една обществена хармония, необходима не само за нея самата, но и за обществото въ неговата цѣлост, тѣ сами ще се организиратъ, но вече като врагове на капитала и на държавата. Отъ това нѣщо нѣматъ интересъ нито капитала, нито държавата. Държавата чувствува нужда да се приближи до народа си въ всичкитъ му групи и съсловия, за да се приближи и той къмъ нея. Сжщо все повече се налага нуждата отъ едно организирано хармонично сътрудничество между капиталъ и трудъ, между производители и консуматори, между господари и работници — изобщо между всички професионални групи, но организирани на почвата на тѣхнитъ всестранни стопански, нравствени и други интереси. Голѣмата навалица отъ хора, отъ една страна, и ограничениитъ възможности за препитание и печалби, отъ друга страна, каквито първоначалниятъ либерализъмъ още не познаваше, а сжщо и неподходящиятъ за времето си либерално-егоистиченъ моралъ, отъ трета страна — всичко това поставя държавата предъ неизбежната задача, да организира и да координира единичнитъ стопански прояви¹⁾. Това е основната задача на стопанската политика.

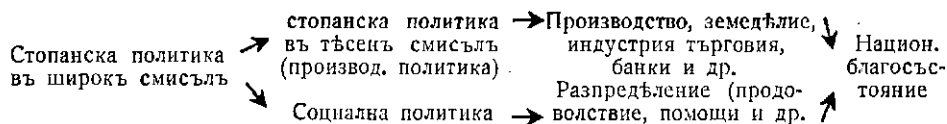
Стопанско-политическото държавно въздействие цели да обуздае и да коригира „слѣпитъ либерално-стопански сили“, като даде възможностъ на народното стопанство повече или по-слабо да се развива подъ знака на единъ универсалистиченъ духъ. Въ случая стопанството не остава да живѣе само за себе си и независимо отъ насжщнитъ исторически, културни, стопански, социални и политически нужди на единъ народъ, а се развива като срдѣство и допълнение на тѣзи нужди и условия. Още по-малко стопанската дейностъ бива оставена да разлага и да подкопава народното единство и държавния духъ, а бива приспособявана да имъ служи. Това се постига, когато върху народното стопанство се въздействува по таквъ начинъ, че да се създава хармония между продуктивнитъ сили на сжщото и хармония между странитъ на пазарната размѣна, която, отъ своя страна, води къмъ хармонично разпредѣление на доходитъ. Националното благосъстояние не се състои само отъ общото количество на производството и отъ общата сума на националния доходъ, както либерализмътъ е склоненъ да твърди, а зависи и отъ разпредѣлението на продуктивнитъ сили и на доходитъ между колкото се може повече лица. Така, напримѣръ, при едно население отъ кръгло 10 милиона души и при единъ националенъ доходъ отъ кръгло 100 милиарда лева, не е все едно, дали 80-тѣхъ милиарда лева се получаватъ отъ 100—200 лица, а всички останали хора получаватъ общо 20 милиарда лева, или всѣки човѣкъ отъ населението ни изработва и получава долу-горе равномѣрни суми. Не ще и дума, че вториятъ случай е по-благоприятенъ, понеже само тогава всѣки човѣкъ ще има възможностъ да развие всичкитъ си продуктивни сили и способности. Безъ доходи, безъ капиталъ днесъ не може да се предприеме нищо. Тѣкмо едно подобно, по-равномѣрно разпредѣление на богатата и доходитъ не можа да се осжществи отъ либералното стопанство, както първоначално се очакваше. Затова остава да се намѣси стопанската политика. Организираното държавно въздействие чрезъ стопанската политика има за целъ да установи

¹⁾ Проф. Станчо Чолаковъ, „Финансовата политика въ кръга на стопанскитъ науки“ 1941 год. стр. 64.

хармония между производството и консумацията, за да се даде възможност за единъ по-задоволенъ животъ на консуматоритѣ, въ това число, разбира се, и беднитѣ, защото стопанството не бива да противоречи на другитѣ държавни грижи за здравето и живота на хората. Сжщо тъй стопанската политика има за целъ да установи хармония между производители и производители, между капиталъ и трудъ, за да се даде възможност за по-равномѣрно участие въ благосъстоянието. И наистина, допустимо ли би било отъ една страна да прилагаме всичкитѣ методи на научната медицина, за да спасяваме живота на беднитѣ и даже болни новородени деца, а по-нататъшната имъ сждба да се решава отъ „слѣпата игра на силитѣ“, които могатъ да доведатъ и до една гладна смъртъ? Ако отъ гледището на либералното стопанство и за проявяването на неговитѣ слѣпи сили човѣкътъ е едно бездушно същество, което може да бжде захвърляно тукъ и тамъ и да блуждае като сомнабулъ, ако трѣбва да остава безъ работа, безъ доходи и безъ прехрана и дори ако трѣбва да умре, за да се изпълни хармонията на либералното стопанство, тогава защо сж другитѣ грижи на държавата за борба срещу смъртността на беднитѣ деца, борба срещу епидемиитѣ, грижи за просвѣтата и т. н.? Не е ли това едно вредно разхищение на срѣдствата, тъкмо противъ което либерализмътъ се смѣта призванъ да се противопостави?¹⁾

Въ всѣки случай, стопанско-политическитѣ мѣроприятия на държавата, относително разпредѣлението на доходитѣ и на богатата, не сж плодъ само на хуманитарни съображения. Тука се корени и единъ реаленъ стопански интересъ. Дали единъ човѣкъ ще приложи умственитъ и физическитъ си сили въ производството и дали ще оползотвори земята си, не зависи само отъ желанията му, а и отъ капиталовитѣ му възможности. Но капиталътъ въ случая е сборъ отъ спестени доходи, а спестяването е възможно, когато човѣкъ получава поне задоволителни доходи. Последнитѣ, отъ своя страна сж части отъ общия националенъ доходъ и се получаватъ чрезъ пазарната размѣна. Ето по този начинъ процеситѣ на разпредѣлението сж включени въ общото стопанско творчество, заедно съ производството. Поради това, по мое мнение, ние трѣбва да говоримъ за една обща стопанска политика, въ широкъ смисълъ на думата, като изразъ на отношенията на държавната властъ къмъ обществено-стопанския животъ на хората. Само доколкото искаме да подчертаемъ, че се съблюдаватъ и други предимно социални съображения, говоримъ за социална политика, като сборъ отъ мѣроприятия въ областта на разпредѣлението на доходитѣ. Когато сж подчертани предимно производствени съображения, говоримъ за производствена политика (стопанска политика въ тѣсенъ смисълъ на думата). Съ други думи, общата стопанска политика можемъ да разчленимъ на две части: първо, стопанска политика въ тѣсенъ смисълъ на думата, която включва всички мѣроприятия въ областта на производството (земедѣлие, индустрия, кредитъ и т. н.) и второ, социална политика, която включва всички мѣроприятия въ областта на разпредѣлението (опредѣляне и гарантиране на продоволствени дажди, помощи въ натура или въ пари и т. н.). И по двата пжтя, обаче, се отива къмъ подпомагане на националното благосъстояние, както по-горе се каза и както следната схема илюстрира:

¹⁾ Сравни проф. Станчо Чолаковъ, цит. стр. 70—71.

Единството на крайната целъ, именно увеличението на националното благосъстояние чрезъ засиленото производство (като задача на производствената политика) и чрезъ подобреното разпредѣление (като задача на социалната политика), предопредѣля нуждата отъ едно хармонично съгласуване на всички цели и всички сръдства на който и да е клонъ отъ общата стопанска политика. Тѣкмо това хармонично съгласуване предполага не само добре подготвени лица начело на съответнитѣ ведомства, но и единство въ схващанията и действията на ръководнитѣ власти и не допуска по начало успоредното съществуване на еднакви учреждения подъ различни министерства и безусловно изключва каквото и да е кръстосване и особено противодействие на подобни евентуално успоредно съществуващи власти. Единството въ схващанията и действията на отговорнитѣ власти всѣкога обединява, или поне трѣбва да обединява, представата за днешното състояние на благосъстоянието съ представата за утрешнитѣ му възможности, едва въ който случай не биха се предприемали или допуснали съ лека ръка и за евтина популярностъ за момента действия, които ще затръгнатъ пжтищата къмъ бждещия напредѣкъ. За сжщата целъ е необходима и една ясна и улегнала стопанско-социална идеология, необходимо е едно ясно и закрѣглено схващане за стопанско-социалнитѣ закономерности и тенденции. Стопанската политика „отъ случай на случай“ е почти всѣкога малко полезна.

Къмъ тѣзи общи цели и схващания бива или поне трѣбва да бжде приспособявана аграрната политика, като сборъ отъ цели и мѣропрития относително земедѣлското производство, сжщо промишлената политика, като сборъ отъ цели и мѣропрития относително промишленото производство, сжщо банковата политика, като сборъ отъ цели и мѣропрития относително кредитното дѣло и т. н., защото всичкитѣ производствени отрасли сж интегрални части и фактори на общественото благосъстояние. Сжщото трѣбва да се каже и за продоволствената политика, за жилищната политика, за здравната политика и т. н.

Изобщо, идеята за стопанската политика се корени въ самото естество на държавата въобще. Ако последната се смѣта за носителъ на реда, справедливостта и истината, тогава не би могла да остане бездейна и равнодушна, защото всѣко равнодушие би означавало отричане на принципитѣ за редъ, справедливостъ и истина. Тогава би се загубилъ и смисъла и оправданието на държавата. Когато и да било и при каквато и да е форма, държавата е била и ще си остане носителъ на идеята за общността съ общественитѣ ѝ интереси и на идеята за човѣшката личностъ, съ нейнитѣ права и идеали. Между тѣзи две основни идеи лежатъ правата и границитѣ на властта. Когато държавата е дала превесъ на собственитѣ си интереси надъ интереситѣ и правата на личността, казваме, че се е увлѣкла и е прекалила, а когато е позволила широко мѣсто за егоистични проявления на личността, казваме, че е занемарила задълженията си. Ето по този диагональ следва да се движи държавата. Последната упражнява действията си именно подъ формата на политика, общо казано. Както видѣхме, това е сбора отъ цели и мѣро-

приятия изъ областъта на производството (промишлено, земеделско и т. н.), или изъ областъта на размѣната (търговия, кредитъ и т. н.), или изъ областъта на разпредѣлението (цени, доходи и т. н.), или изъ областъта на културата (училища, музеи и т. н.), или изъ областъта на здравеопазването и др.

Ржководнитѣ цели на тѣзи самостоятелни отдѣли отъ общата държавна политика се кръстосватъ въ фокуса на цѣлокупния интересъ на народа, което значи, че чрезъ който и да е клонъ отъ своята политика държавата се стреми, или поне следва да се стреми, да създаде условия за стопанския и културенъ напредѣкъ на цѣлия си народъ. Тѣкмо по тази причина казанитѣ ржководими цели стоятъ и трѣбва да стоятъ помежду си въ една постоянна хармония. Сжщото се отнася и за срѣдствата. Отъ това следва, че държавната властъ трѣбва да има единъ ясенъ и подробенъ погледъ върху състоянието и нуждитѣ на земеделieto и мѣстото му въ общото развитие на народа, върху състоянието и нуждитѣ на минното дѣло и мѣстото му въ общото развитие на народа, върху здравословното състояние на населението отъ градове и села, върху разпредѣлението на доходитѣ и т. н., за да бжде въ състояние да подбере и да приложи съответни срѣдства все съ огледъ на цѣлостния общественъ животъ. Ето отъ тука, отъ една основна идея за настоящето и бждещето на народа, отъ единъ подробенъ планъ отъ цели и срѣдства, започва упражняването на стопанската политика, отъ тукъ започватъ и трудноститѣ за упражняваната стопанска политика.

ЗАНАЯТИТѢ ПО НОВИ ПЖТИЩА

отъ
НИКОЛА ГАГОВЪ

1. Известо е, че стопанската дейность на българското занаятчийско съсловие бѣше особено затруднена за периода отъ първата свѣтвна война до сега. Причинитѣ за това сж идеологични, материални, конструктивни и което е по-важно, въ страната ни не можа да се изгради презъ тия години единъ основенъ стопански планъ, съ ясно очертание за мѣстото, обема, значението и задачитѣ на отдѣлнитѣ стопански отрасли, поради което не можа да се постигне досега една цѣлостна и за всички задължителна държавна занаятчийска политика, разрешаваща по задоволителенъ начинъ занаятчийския проблемъ изобщо. Ние добре схващаме и приемаме, че на правителствата на страната ни, легна голѣмия товаръ за канализирането и разрешението на много голѣми и важни национални и политически въпроси, които поглѣщаха почти всичкото имъ внимание и време, но не може да се отрече, че тѣхното по-удачно и по-полезно разрешение можеше да се постигне, ако държавата ни се опираше на едно уредено и вътрешно засилено и стабилизирано народно стопанство. Отъ това начало и отъ тая предпоставка започна да твори нова Германия и тукъ е изворътъ на всички нейни нови политически, материални, културни и военни успѣхи. Нека ни бжде простено, ако се виждаме по-често принудени да посочваме тукъ много стопански прояви въ Германия, като образецъ за наши неразрешени досега въпроси. Ние сме младъ народъ, съ сравнително млада държава, закѣснѣли сме въ нашето материално и

културно развитие и следователно, за себе си сме длъжни да познаваме постигнатите успѣхи на другите напредничави народи въ тая област и да се поучаваме отъ тѣхъ.

2. Въ държави, въ които работата и дѣлата на отдѣлните граждани не сж отпразвани и насочвани къмъ една обща национална цель, въ които задачите на отдѣлните групировки не сж ясно очертани и кждето сътрудничеството въ разнитѣ сектори на човѣшките прояви не е стимулирано отъ важнитѣ национални задачи, тамъ безредието започва да руши живитѣ и творчески сили на нацията. Въ времена, когато липсва единъ установенъ и стриктно провежданъ общъ националенъ стопански планъ, при изпълнението на който изходна точка да сж: стопански редъ, стопанско довѣрие, стопанска и социална справедливостъ, стабилна монета и твърди постоянни цени, какъвто е случая у насъ за времето отъ първата до втората свѣтвна война, стопанската неподреденостъ, поглъща всички слаби стопански единици. Така, следъ първата свѣтвна война представителитѣ на нашитѣ земеделско и занаятчийско съсловие бѣха доведени, поради стопанското безредие у насъ, до невъзможностъ да развиватъ и стабилизиратъ предприятията си и да проявятъ и раздиплятъ своитѣ стопански и духовни дарования.

Въ такива времена на ниски и високи конюктурни стопански отклонения, характерни за епохата на стопанския либерализъмъ, но още по-специфични за една страна, която въ две голѣми войни е загубила голѣми материални и духовни ценности, стопански придобивки и отъ тамъ — стопански въздухъ, могатъ да иматъ само силнитѣ въ капиталово отношение предприятия. Тѣ сж по-подвижни, по-бързо и успѣшно се нагаждатъ къмъ стопанскитѣ конюктури и следователно, по лесно се добиратъ до желанитѣ стопански облаги и ефекти.

Можеха ли нашитѣ занаятчи да се справятъ съ трудноститѣ, които либералистичното стопанство имъ носѣше и то въ една страна, кждето стопанската и културна дейностъ се отрудняваше още и отъ послѣдствията на загубенитѣ войни? Можеха ли тѣ, оповавайки се само на себе си и на своитѣ още слаби професионални стопански организации, да се справятъ съ труднитѣ задачи, които това време и това стопанско безредие имъ донесе? Днесъ всѣки знае вече, че въ борбата на стопанския фронтъ, кждето се целятъ голѣми стопански блага и ефекти и кждето се подвизаватъ мощни стопански групировки и интереси, слабиятъ, по силата на нѣщата, трѣбва да отстъпи и да заеме мѣстото на победения. Той е обреченъ на състраданиято и милостъта. Така е всѣкога при война. Въ такова положение се намира и нашето занаятчийско съсловие. Освенъ това, на нашия занаятчия, безъ да говоримъ за земеделеца и работника, му липсваше широка стопанска и професионална просвѣта. Нему липсваше нагона къмъ реални и материални придобивки, най-малко той никога не се е стремилъ да ги има въ ония размѣри, каквито бѣха и сж присъщи на собственицитѣ на едритѣ предприятия. Най-сетне, тукъ трѣбва да се подчертае и разбере, че националнитѣ задачи на занаятчията никога не сж го движили, не могатъ и да насърдчаватъ въ него стремежъ къмъ постигането само на стопански и материални облаги и ефекти.

На тоя голѣмъ и важенъ въпросъ, който и досега не е правилно разбранъ, но който въ миналото е чувствуванъ отъ нашитѣ стари занаятчи и който още въ времена на стопанско безредие много отруднява

положението и бъдещето на занаятчията, намираме за необходимо да се спремъ повече и да го разгледаме по-изчерпателно.

3. Въ времена като днешнитѣ, когато действително се намираме на прага на политически, стопански и културни реформи отъ крупно значение за нашия народъ, необходимо е да се проучатъ и изследватъ причинитѣ за упадѣка на занаятитѣ, което е безспоренъ фактъ, за да се избѣгнатъ грѣшки отъ основенъ характеръ и за да не се повтарятъ сѣшитѣ при задачитѣ, които занаятитѣ иматъ въ рамкитѣ на нашето стопанско, културно и национално развитие и къмъ изпълнението на които близкото бъдеще скоро ще ги призове.

Въ това наше желание ние се ръководимъ отъ схващането, че задачитѣ на индустрията, търговията, занаятитѣ, земедѣлието, работническото и на свободнитѣ професии, наистина водятъ и трѣбва да водятъ къмъ една обща целъ: опазването на нацията, чрезъ заздравяването устоитѣ на нейното национално материално, културно и духовно развитие, обаче, всички тия задачи сѣ твърде различни по изпълнение, по методи, по рамки и донѣкѣ по значение за разнитѣ епохи.

Нѣкога въ нашитѣ занаяти е навлизало най-способното, най-предприемчивото и по-будното отъ сивовѣтъ на нашия народъ. Знаемъ до какво високо стопанско и обществено положение бѣха издигнати тогава нашитѣ майстори. Тѣ бѣха не само стопански деятели, не само носители на голѣма и важна частъ отъ нашата материална култура, но и носители на будна национална мисълъ. Тия нѣкогашни наши майстори бѣха носители на културни блага и въ тѣхнитѣ работилници се ковѣше и изграждаше здравъ български характеръ. Тѣхнитѣ работилници не бѣха само извори на материални и културни блага, но и училища за обработка на българската младежъ въ характерно отношение.

Какво ни оставиха тия стари наши майстори? Можемъ ли да говоримъ днесъ за нѣкакъвъ български стилъ, ако не бѣха тѣ, тия нѣкогашни голѣми български майстори? Та нали тѣ създадоха, безъ да сѣ имали академично образование, Плисковския, Арбанаския, Тръвненския, Дръновския, Котленския и Дебърския строителни български стилове? Не сѣ ли тѣ, които ни завещаха Самоковската и Светогорската рѣзбарска школа? Не дължимъ ли на тѣхъ насърчението на Котленския, Пиротския и Македонския стилни килими? И само това имаме до сега въ обсега на българскитѣ стилови прояви и това го дължимъ, безспорно, само на тия голѣми майстори, вѣрни и предани чеда на нашия народъ.

Отъ тогава до днесъ, въпрѣки модерното ни държавно устройство и въпрѣки хилядитѣ български синове, които иматъ завършено академично образование въ обсега на приложнитѣ изкуства, ние нѣмаме новобългарски стилъ въ никоя област. Ние никѣде не сме материализирали и вѣрно отразили душата, нивото и стремежа на българския народъ отъ по-новото време и до сега. Не е ли обидно за насъ, като народъ, да оставимъ да се сѣди за българина по дѣлата и производството на майстори, които, оставени въ пълно безгрижие и сами на себе си, сѣ слѣзли до нивото на обикновената прехрана или сѣ напуснали здравитѣ пѣтица и задачи на занаята и сѣ тръгнали по чужди тѣмъ насоки?

Нашиятъ майсторъ отъ миналитѣ епохи е оставилъ следъ себе си високи постижения самозатова, защото въ своитѣ дѣла той не се е движилъ изрично и само къмъ личнитѣ облаги и къмъ материални ефекти, защото никой не го е съблазнявалъ тогава къмъ тия чужди на занаята

придобивки и ефекти и защото най-сетне, той интуитивно е схващал правилно задачата на занаятчията, не само като творец на блага, но и като такъв на нови форми, въ които върно е отразилъ орисията, културния и духовенъ уровень на своя народъ. Той е изпълнилъ своя дългъ къмъ нацията достойно, макаръ и само по пътя на интуицията и истината, за върна и правилна служба народу.

Трѣбва да се разбере, че истинската задача, високитѣ културни и духовни задачи на занаятчията, много се различаватъ отъ тия на другитѣ стопански съсловия. Тукъ трѣбва да се гони не само прехраната, удобството и охолството, а да се следва пътя на призванието, тъй както това е присъщо за хората на изкуството. И наистина, че и тамъ само тогава се постигатъ високитѣ културни и духовни постижения, когато върно се изпълни дългъ, не се сѣватъ дарованията и когато човѣкътъ на изкуството не се отклони по пътя на забогатяването и удоволствията.

Днесъ ние толкова много сме свикнали да гледаме на занаятчията като на скромнѣн стопански деятель, та на мнозина ще се види пресилено сравнението, което си позволяваме въ случая и въпрѣки това, тукъ се намира и тукъ трѣбва да се търси истинското значение на занаятчията. И само когато той така е схващалъ задачитѣ си, когато е презиралъ личнитѣ облаги предъ народностнитѣ си задачи, само тогава той е можелъ да остави задъ себе си и на поколѣннията дѣла отъ трайно значение и високо качество. Тукъ, въ тая областъ, занаятчията нѣма конкуренти и той широко и свободно може и трѣбва да се проявява и подвизава. Висококачествени произведения, върно и характерно отражение на българското и националното, това сѣ задачитѣ на българския занаятчия отъ национална, културна и стопанска гледна точка.

Но, за да може именно така да изпълни своето национално призвание, нашиятъ майсторъ трѣбва да се опира на едно високо национално съзнание за неговитѣ задачи и на повсемѣстна и цѣлостна държавна политика, съ една речъ, на такива отношения, каквито сѣ имали къмъ него нашитѣ нѣкогашни българи въ нѣкогашната турска държава, и каквито иматъ къмъ него въ Германия и Италия—странитѣ на голѣмитѣ майстори и на висококачественитѣ художествени занаятчийски произведения.

Ние сме навикнали да търсимъ причинитѣ за упадъка на нашитѣ занаяти почти винаги само въ стопанскитѣ системи и тѣхнитѣ неблагоприятни условия. Това е върно, но не е и всичко. Върно е, че ръководителитѣ на държавата ни, както и ония, отъ които е зависило очертаването на хоризонтитѣ на стопанската дейность, е трѣбвало правилно и така, както изтъкнахме, да схващатъ стопанскитѣ и културни задачи на българския занаятчия и ако това бѣше сторено, много отъ другитѣ не толкова важни спѣнки щѣха по-лесно да се отстранятъ, за да се улесни правилното развитие на нашитѣ занаяти.

4. Впрочемъ, въ такива грѣшки сѣ изпадали държавниците и на много други по-културни и напредничави държави. Така, въ края на миналия вѣкъ, бързото развитие на индустрията, улеснена отъ господстващата тогава либералистична стопанска система, допринесе за едно общо схващане въ вреда на занаятитѣ. Стигна се даже до тамъ, че и учени отъ ранга на свѣтвна известность, предричаха загиването на занаятитѣ като стопанска форма на производството. Тогавашнитѣ държавници и тогавашния ученъ свѣтъ, увлѣчени отъ борбитѣ между капитала и труда и повлияни отъ особения успѣхъ на индустрията, изпуснаха едно важно

обстоятелство, когато ставаше дума за определяне мѣстото, задачитѣ и бъдещето на занаятитѣ и на занаятчийската стопанска и културна дейност. Тѣ схващаха тогава значението на занаятитѣ само като една производствена стопанска форма и изпуснаха отъ вниманието си другитѣ високи и отъ крупно значение задачи на занаятчийтѣ и въобще на майстора. Тѣ бѣха забравили културното значение на майстора отъ гледището на единъ добре изпълненъ националенъ дългъ, тѣ не можеха да видятъ празннината въ областта на културното творчество, която упадъка на занаятитѣ откриваше за нациитѣ. Занаятчийтѣ бѣха оставени сами на себе си, както и на времето, което трѣбваше да се справи съ назадничаващата занаятчийска дребно-стопанска дейност.

Тая особена грѣшка, характерна за епохата на стопанския либерализъмъ, както и за либералиститѣ, не можеше да се изправи по единъ обективенъ и резултатенъ начинъ и отъ самитѣ занаятчи. Интуитивно тѣ винаги сж чувствували, какво губи нацията отъ измѣстването имъ на заденъ планъ въ стопанско и културно отношение, обаче, тѣмъ сж липсвали просвѣтени и интелектуални сили въ борбата на икономическа, културна и духовна почва. Тѣ не сж могли да се защищаватъ и сж останали години наредъ въ срѣдата на борбата между труда и капитала. Отъ тукъ иде отрицателното отношение на занаятитѣ къмъ индустрията и тѣ трѣбва да се търсятъ основнитѣ причини за гравитирането на занаятчийтѣ къмъ лѣвитѣ и революционни промѣни въ държавното и стопанско устройство презъ последнитѣ години.

Има, стига се до тамъ, че занаятчийството напусна своитѣ собствени пѣтица и форми на творчество и усвоява, макаръ и неудачно, приѣмотѣ на индустрията. Самитѣ занаятчи започватъ да гледатъ на своитѣ предприятия само като на стопански единици, започватъ да ги ценятъ само отъ тази гледна точка и поблазнени отъ стопанскитѣ ефекти на индустрията, намаляватъ въ качествено и художествено отношение своето производство, като го наподобяватъ неудачно на индустриалното. Започва единъ стремежъ къмъ наедряване на занаятчийскитѣ предприятия, обаче, тукъ, въ тая областъ, дребната промишленостъ никога не е имала стопански стабилитетъ. Високитѣ и ниски конюктурни колебания, присъщи на стопанския либерализъмъ, сж внасяли суматоха въ занаятчийскитѣ предприятия и тѣ често сж ставали жертва на стопанскитѣ конфликти, характерни за тази стопанска система. Трѣбваше да доживѣемъ и видимъ стопанската организация и строителство на Германия, за да разберемъ, че причинитѣ за упадъка на занаятитѣ не се криятъ толкова въ разрастването на индустрията, която има своето безспорно мѣсто и значение въ рамкитѣ на всѣко национално стопанство, колкото въ погрѣшното схващане на задачитѣ на занаятчиите и въобще на майстора.

Днесъ мнозина се очудватъ отъ особения възходъ на германскитѣ занаяти. Мнозина, пакъ по пѣтя на погрѣшнитѣ умозаклучения и изхождайки отъ либералистичното схващане, че занаятитѣ сж предимно и само една назадничава и отживѣла производствена форма, отдаватъ новия стопански разцвѣтъ на германскитѣ занаяти на обстоятелството, че Германия отъ 1933 г. насамъ неуморно се е готвила за война, определяла е военновременнитѣ стопански задачи на занаятчийтѣ и съ огледъ само на тая нова и временна задача, имъ е дала една особена организация и насърчение. Това е една напълно грѣшна мисль, защото първи

германцитѣ схванахѣ правилното значение на германския майсторѣ и неговитѣ задачи отѣ национална, стопанска и културна гледна точка. Тѣ първи схванаха фалшивата обстановка, въ която сѣ били поставени години наредѣ германскитѣ майстори. Въ това отношение тѣ бѣха улеснени отѣ величавата история на германскитѣ занаятчи и отѣ висококачественитѣ произведения на нѣкогашния великѣ германски майсторѣ.

Отѣ тамѣ иде и новото схващане за мѣстото и значението на майстора и че на него ще трѣбва да се гледа не само като цененѣ и необходимѣ стопански деятель, но и като носителѣ на културни блага и на нови художествени форми. Съ огледѣ на това схващане, германската държава даде наистина една нова професионална и стопанска организация на германското занаятчийско съсловие и го улесни въ неговитѣ национални задачи, като го тласна къмѣ стопанско и художествено развитие, което се опира на цѣлокупната германска държавна власт и на здравото националсоциалистическо мирово разбиране.

5. Сѣщиятѣ процесѣ наблюдаваме и у насѣ, съ тая само разлика, че последиствията отѣ неправилното разбиране значението и задачитѣ на българскитѣ майстори у насѣ сѣ по-тежки, и което е по-важно, у насѣ въобще още не сѣ трасирани достатѣчно ясно новитѣ разбирания за стопанскитѣ задачи на стопанскитѣ съсловия въ разнитѣ сектори на народното ни стопанство и още се гледа на занаятчиия като на единѣ скромнѣ стопански деятель, безѣ опредѣлени по-нататѣшни задѣлжения къмѣ нацията и нейното културно развитие. Въ това състояние ни завари свѣтовната война. Тя постави занаятчийското съсловие и българскитѣ занаяти въ едно още по-трудно стопанско положение. Войната се очертаваше на европейския хоризонтѣ особено ясно отѣ 1936 г. насамѣ. По него време у насѣ се спорѣше най-оживено за бѣдещитѣ форми на нашето национално стопанство и частичното благоприятно отношение на държавното управление къмѣ нѣкои сектори на нашето стопанство още не е изразѣ на окончателно усвоени стопански форми.

Старитѣ форми на стопанския либерализмѣ иматѣ още здрави позиции въ рамкитѣ на нашето национално стопанство и ако въ умоветѣ на нашитѣ стопански деятели е започналѣ вече процеса за търсенето на нови по-приемливи и по-полezni стопански форми, на практика ние сме още далечѣ отѣ едно рѣководено и насочвано народно стопанство.

Въ това особено състояние ни завари свѣтовната война и макарѣ и да не вземаме дейно участие на нѣкои бойни фронтове ние участвуваме на стопанския фронтѣ. Вниманието на държавното управление е ангажирано почти изцѣло съ новитѣ задачи, които времето ни налага. Известна частѣ отѣ стопанскитѣ блага, предвидени за мирновременното стопанство, сѣ насочени днесѣ въ служба на военновременното такова.

Поради това, у насѣ не се извърши подготовка и реорганизация за безболезненото преминаване отѣ мирновременното къмѣ военновременното стопанство, макарѣ и на база на стопанския либерализмѣ и българскитѣ занаятчи се намѣриха въ едно особено положение. Тѣхното сегашно раздробено състояние не дава възможностѣ лесно и удачно да се запрягнатѣ и занаятчийскитѣ работилници въ служба на едно стопанство при военновременна обстановка. Въ капиталово отношение тѣ сѣ слаби. Липсва въ страната ни една съответна централа за специаленѣ занаятчийски кредитѣ при военновременна обстановка. Немарливото отношение къмѣ българския майсторѣ и неговата професионална подготовка допри-

несе въ миналото много за поражението на занаятчийската работа въ качествено отношение, а въ време на война, качественото производство е отъ крупно значение. Ето главнитѣ причини, поради които ръководнитѣ фактори на военновременното стопанство нѣматъ въра въ занаятчийската работа. Липсата на стабилни занаятчийски предприятия, съ здрава вътрешна организация и подходящ модеренъ инвентаръ, още повече отруднява положението на нашия занаятчия. Така, той нѣма да може да бжде запръгнатъ въ служба и за задачитѣ на военновременното стопанство, разбира се, безъ да имаме право да винимъ само него за това. Ние констатираме само факти и се стремимъ да разберемъ отъ кжде идатъ причинитѣ, които отстраняватъ българскитѣ занаятчийски работилници отъ голѣмата служба за военновременното стопанство.

Всичко това има за послѣдствие канализирането на наличнитѣ стопански блага, необходими за държавнитѣ, обществени и военни поръчки, къмъ съответнитѣ индустриални предприятия, които гарантиратъ една приемлива качественостъ, както и единъ по-ефикасенъ контролъ. Отъ това става ясно, че сега и въ близко бъдеще, занаятчийското предприятие не ще може да бжде привлѣчено въ обсега на голѣмитѣ държавни доставки и следователно, то ще бжде изключено отъ процеса на тая голѣма работа. Неговиятъ погледъ ще трѣбва да бжде отправенъ къмъ нуждитѣ на цивилното гражданство, обаче, това никакъ не е утешително при днешната липса на сурови и полуобработени материали, нуждни за едно нормално занаятчийско производство. Ние не сме въ състояние да посочимъ днесъ, каква частъ отъ наличнитѣ и постъпващитѣ сурови материали сж ангажирани въ голѣмитѣ държавни доставки, обаче, имаме много данни които ни сочатъ, че занаятчийскитѣ предприятия сж оставени безъ иужднитѣ имъ производствени материали.

Днесъ, особено тежко е положението на ония занаяти, които въ производството си служатъ съ материали отъ чуждѣ произходъ. Не по-радостно е положението и на ония занаяти, които си служатъ съ материали отъ български произходъ. По неизвестни намъ причини, тия материали, които въ миналото обилно насищаха нашия пазаръ, днесъ сж рѣдко явление и когато се намѣрятъ въ качествено отношение сж невъзможни.

Строителнитѣ занаяти сж сжщо така въ тежко положение. Тѣхнитѣ сурови материали, дотолкова доколкото сж отъ български произходъ, станаха недостъпни, поради високитѣ и нестабилни цени. Строежитѣ въобще намалѣха и тѣхното езекутиране стана почти невъзможно, особено поради липса на стабилни цени въ нашия вътрешенъ пазаръ.

Всичко това ясно ни чертае бъдещето стопанско и обществено положение на нашия занаятчия.

Ние признаваме, че войната изисква високи политически и стопански напрежения. Ние разбираме до каква степенъ е заангажирано вниманието на правителствениитѣ фактори за постигането на крайния успѣхъ отъ войната и реализирането на нашитѣ национални вѣжделения, но едновременно съ това ние трѣбва да подчертаемъ, че трайни национални и политически успѣхи сж само ония, които се опиратъ на уредено, стабилно и здраво национално стопанство. Изворитѣ на стопански и културни блага, особено въ военно време, никога не трѣбва да се пресѣкватъ, защото тѣ сж гаранцията за овладяване и задържане на постигнатитѣ отъ войната успѣхи.

Ако това състояние на нѣщата продължава все така, ние може да

се видимъ съ една разстроена занаятчийска служба и тогава тая празднота въ нашето стопанство ще окуражи способнитъ европейски народи къмъ единъ усиленъ вносъ на занаятчийски произведения въ страната ни, който нѣма да може да бѣде лесно спрякъ и който ще дискредитира нашата занаятчийска служба и нашето дребно промишлено производство. Време е сериозно да се замислимъ върху тоя въпросъ и немедленно да пристѣпимъ къмъ държавни мѣроприятия, които биха могли до известна степенъ да предотвратятъ лошитъ послѣдствия за занаятитъ, които ние тукъ основателно предвиждаме.

6. Въ началото споменахме, че при разглеждането на българскитъ занаятчийски въпроси ще си послужимъ съ постиженията и примѣритъ, които се проявиха напоследѣкъ въ обсега на германскитъ занаяти. Тамъ се изхожда отъ единъ цѣлостенъ стопански, културенъ и духовенъ планъ и се провежда единъ стопански редъ, който изхожда отъ началото: компетентна държавна директива и компетентна частно предприемаческа езекутива. А това значи, че окото на германската държава и на нейнитъ управници се чувствува въ всички прояви на германския народъ. Въ всѣки секторъ на живота и въ работата на германския народъ се чувствува държавната директива. Тя изхожда отъ началото и интереситъ на нацията и на нейната сигурност. Това значи още, че държавата, като дава насока на разнитъ крупни прояви на германския народъ, не се занимава съ езекутирането на никакви планове, освенъ само въ случаитъ, когато частнатата инициатива не е въ състояние да се справи съ нѣкоя трудна задача отъ национално значение. Това значи още, че на частната инициатива сж осигорени широки възможности за проява дотолкова, доколкото се спазватъ директивитъ на държавното управление. Германската държава се стреми да ограничи стопанството около неговата главна роля въ служба на народа. Ето защо, тамъ не се позволява оная свобода на стопанскитъ деятели, която е въ разрѣзъ съ целитъ и задачитъ на народното стопанство и отдѣлнитъ му отрасли. Частнитъ разбирания по стопанскитъ въпроси сж допустими дотолкова, доколкото резултатитъ отъ тѣхъ не се отклоняватъ отъ общата генерална линия на националсоциалистическитъ разбирания за стопанство и творчество. Стопанството е единъ инструментъ въ рѣцетъ на държавата и народа за постигане на поставенитъ национални задачи. Тая трудна задача можа да се постигне въ Германия чрезъ редица организации, отъ които едни отъ най-важнитъ сж стопанскитъ. Въ тѣхнитъ редове цари, обаче, пълно единомислие и пълно единомислие по всички голѣми национални, стопански и културни въпроси.

По отношение на занаятитъ тамъ се изхожда отъ схващането, че задачитъ на занаятитъ не сж сжщитъ като тия на индустрията и че занаятчийитъ иматъ една по-друга мисия за германския народъ. Тамъ занаятитъ се схващатъ като огнища на „юмручното мислене“. На занаятчийитъ се предписватъ откривателски задачи въ обсега на германския националенъ стилъ и занаятчийскитъ предприятия сж тамъ истински училища за подрастващото германско поколѣние въ промишлено отношение. Тамъ занаятчиата трѣбва, наредъ съ художника и човѣка на изкуството, да твори и създава нови дѣла, нови форми, нови открития. Съ огледъ на това, на занаятчийскитъ предприятия се гледа не само като извори на стопански блага, но и като носители на културни такива. Всичко

онова, което може да спъне занаятчиията въ тая му задача, се отстранява бързо и смѣло отъ германскитѣ власти. Занаятчиията е високо просвѣтенъ и освѣтленъ по тия неговѣ задачи и тамъ се става занаятчиия вече по призвание. И наистина, какъвъ смисълъ има за държавника отъ ранга на новото време, за когото нищо не може да се проявява случайно, ако на занаятитѣ се гледаше само като на дребна форма въ националното производство и ако занаятитѣ нѣматъ други важни национални и културни задачи. Ако и той усвоеше старото либералистично схващане за занаята, тогава той, който е рационалистъ до крайностъ, щѣше да възложи занаятчииската работа на индустриалната производствена форма и щѣше да отрече всѣка по-нататъшна подкрепа на занаятитѣ, третирайки ги като стопанска отживѣлица. Щѣше тогава да се породи социалния въпросъ, който въ уредена Германия веднага би получилъ правилно, пълно и задоволително разрешение, тъй като тамъ социалното положение на работника е уредено на едно ниво, което е още непонятно на нашата действителностъ. Така щѣше да постъпи съ своитѣ майстори и съ дребнитѣ имъ предприятия днешния германски държавникъ. Обаче, той, именно той схвана точно и правилно другитѣ по-важни задачи на майстора и и го запрѣгна съ цѣлата му мощъ и съ пълния му капацитетъ въ обсега на стопанското и художествено творчество и по тоя начинъ го отправи по нови пѣтица за върна и всеотдайна служба на нацията.

Отъ едно такова схващане за значението и задачитѣ на занаятчиитѣ ние не можемъ и не трѣбва да бждемъ далеко, толкова повече, че примѣръ за това имаме въ историята на българскитѣ занаяти. Да си спомнимъ само за политиката на турската държава спрямо българскитѣ занаятчи, която мнозина отдаватъ, изхождайки отъ чисто икономически предпоставки, на нуждитѣ на турската държава отъ занаятчииско производство за войската. Ако това бѣше само така, тогава нашитѣ майстори отъ тая епоха нѣмаше да се радватъ на онова особено уважение, което тѣ имаха въ срѣдитѣ на турскитѣ държавници и онова високо обществено положение, на което тѣ се радваха между турскитѣ срѣди. Като се избистрятъ националнитѣ задачи на българския занаятчиия въ обсега на народното ни стопанство, както и въ тоя на културнитѣ ни стремежи, остава да се постави въпроса, какъ можемъ най-добре да сътруднимъ на нашия занаятчиия при провеждането на неговитѣ задачи, какъ можемъ да му осигуримъ стопански стабилитетъ и какъ още по-добре можемъ да го улеснимъ къмъ висококачествено и художествено производство. Тукъ отново ще се върнемъ къмъ нѣкои мисли, казани още въ началото. Най-напредъ ние сме длъжни, изхождайки отъ предпоставкитѣ които сж отбелязани по-горе, да очертаемъ и установимъ една генерална политика спрямо стопанскитѣ съсловия въ разнитѣ сектори на нашето народно стопанство. Задачитѣ и целитѣ на стопанскитѣ съсловия трѣбва да бждатъ уяснени и очертани. Тѣ трѣбва да се разбератъ отъ правителственитѣ фактори и отъ тѣхнитѣ помощни органи, както и отъ представителитѣ на съсловията. Трѣбва да се премахнатъ всички условия и причини, които предизвикватъ конфликти между отдѣлнитѣ стопански съсловия, защото представителитѣ имъ не бива да се конкуриратъ и да си прѣчатъ, тъй като цельта е обща, но задачитѣ имъ сж различни отъ национално, стопанско и културно гледище.

Тъй като въ случая насъ ни интересува конкретно българския занаятчииски проблемъ въ цѣлостъ, трѣбва да препоръчаме, съ огледъ на

неговото пълно и цялостно разрешение, оня организационен апарат който ще се използва удачно за поставената задача. Така трябва да се създаде една цялостна здрава професионална и стопанска организация за занаятчийското съсловие, при изграждането на която трябва да се изхожда от националните, стопанските и културните задачи на майстора. Едно обикновено организиране на занаятчийското съсловие само въ сегашните му професионални организации не е достатъчно. Занаятчииските организации трябва да се явят като мощен инструмент въ ржцетъ на цялкупното занаятчийско съсловие за осигуряването и провеждането на неговите стопански и културни задачи. Занаятчийските организации трябва да бждат въ състояние да отговарят цялостно на стопанските и културни нужди на занаятчийското съсловие. Занаятчийските организации трябва да имат пълната подкрепа на нашия държавен апарат, както и на всички държавни институти, които могат да улеснят занаятчията въ неговите задачи.

Тая цялостна професионална и стопанска организация, като бжде изградена съ съдействието на държавното ни управление от българските занаятчии и като бжде създадена като мощен инструмент за отстояване на стопанските и културни задачи на българските майстори, трябва да стане едно истинско огнище на елитна стопанска и културна мисъл. Тя трябва да се яви като истинско и здраво звено между хората на „юмручното мислене“ и дѣло и ония, които съ своята академична школовка въ обсега на приложните изкуства, ще просвѣтят и осмислят дѣлото на практичния творецъ.

Тая мощна занаятчийска организация трябва да се вложи и повѣри въ ржцетъ на стопански организатори, на които не липсва организаторски талант и тукъ българският занаятчия ще трябва да отстъпи мѣстото си на школуваните и просвѣтени умове, като си запази правото на генерални директиви и на контролъ въ духа на една усвоена основна държавна политика.

Това е, което немедленно трябва да бжде сторено и което е проведено съ голѣмо умение въ Германия и доста успѣшно въ другите български професионални съюзи. Тѣ отдавна си служат съ наемния интелектуален трудъ на способни и дѣлови просвѣтени българи и иматъ безспорни успѣхи. Не е така при сегашната слаба занаятчийска професионална организация. Тукъ работятъ сега, съ слаби изключения, само бивши майстори. Организацията е наистина чисто занаятчийска, но не е плодотворна.

Нека се запомни добре, че въ Българския работнически съюзъ днесъ работятъ 152 интелектуалци и нека не ни изненадватъ грамадите успѣхи на тая организация.

8. Кжде е най-слабото мѣсто на българския занаятчия въ стопанско отношение? Мнозина го търсятъ и намиратъ въ липсата на една достатъчно професионална школовка. Наистина, въ това отношение има още много да се желае и въ нѣкои отношения нѣма да можемъ да изправимъ напълно тия дефекти за ония, които сега упражняватъ занаятите, главно поради обстоятелството, че тѣ не по призвание, а случайно сж станали занаятчии. Но тукъ не е най-слабата страна на българския занаятчия. Трѣбва да се разбере и признае, че онова отъ което нашиятъ занаятчия има най-голѣма нужда и което може да стабилизира изведнажъ

неговото предприятие, това сж: 1) ново отношение към неговите национални задачи, 2) солидна професионална школова подготовка, 3) модерно снабдена и организирана занаятчийска работилница, 4) достатъчен и доброкачествен суров материал за производство, 5) правилна организация на производствения процес, 6) добре организиран пласмент на произведенията му, особено на ония, които имат висока качественост.

Цялото ни внимание трябва да бъде насочено към тия основни занаятчийски въпроси. Въ тази област вече има примери и ценни постижения. Не остава нищо, освен да ги проучим основно, да ги усвоим и проведем. Ние имаме всичкото основание да приемем, че занаятчийското съсловие ще сътрудничи въ това отношение, макар че то още не е достатъчно просвѣтено и правилно професионално ориентирано и често губи силите си въ безполезни борби по периферията на занаятчийския проблем.

Предпоставка за една такава бъдеща работа се явява въпросът за стабилните цени на суровите и полуобработени занаятчийски материали и правилното снабдяване на занаятчийските предприятия съ тия материали. Тоя въпрос въобще много късно се постави, но ние сме длъжни да пристъпим към неговото разрешение и сега въ тия трудни времена, ако не искаме да бъдем изправени предъ тежки последствия.

9. Съ правилното и удачно разрешение на тоя основен занаятчийски проблем трябва да се натовари Общия български занаятчийски съюз, въ който българският интелектуалец трябва да има своето голямо и твърдо място, тъй както посочихме това вече.

Българският занаятчийски съюз трябва да се яви като една централа за всички занаятчийски въпроси. Управлението му трябва да действа въ две насоки — чрезъ съответните за това служби, а именно: 1) въ областта на занаятчията, като човекъ, носител на културни блага и достоен член на нацията и 2) въ областта на стопанските прояви, където занаятчията се проявява като стопански деятел и носител на материални блага.

По първата линия съюзното управление трябва да намъри въ себе си, въ занаятчийските среди и въ кръга на българските интелектуалци сили и средства, за да изгради следните служби: 1) служба за изучаване на занаятчията въ статистическо, културно и социално отношение; 2) помощна служба за социални и културни мероприятия на съюза за подобрене общественото положение на занаятчията; 3) служба за занаятчийска просвета и подготовка на организатори и ръководители на съюзните професионални и стопански служби; 4) служба за професионална занаятчийска защита; 5) занаятчийска преса и списания.

По втората генерална линия съюзното управление трябва да изгради съдействието на държавата една обща занаятчийска стопанска централа, на която: 1) да бъдат подчинени всички настоящи и бъдещи занаятчийски кооперативни сдружения; 2) към която трябва да се изгради едно поддѣление за обща доставка на всички сурови и полуобработени материали, нужни за производството въ всички жизнеспособни и отъ крупно стопанско и културно значение занаяти, независимо отъ място или чуждъ произходъ, както и едно друго — за общ пласмент на висококачествените занаятчийски произведения. Органи на тия две служби трябва да бъдат всички занаятчийски сдружения и занаятчийски кооперации въ страната.

Така, към това съюзно стопанско управление трѣбва да има още: 1) институтъ за вътрешна организация и правиленъ производственъ процесъ въ занаятчийското предприятие; 2) институтъ за проучване на занаятчийскитѣ предприятия въ стопанско и инвентарно отношение; 3) институтъ за стопанска рационализация, специално за занаятчийски предприятия, за разлика отъ другия общъ държавенъ институтъ за норми и рационализация, съ който той ще бѣде поставенъ въ органическа връзка. Къмъ тоя институтъ трѣбва да се предаде единъ специаленъ помощенъ институтъ за норми само въ занаятчийското производство.

Къмъ всичко това трѣбва да се създаде и единъ институтъ за финансиране мѣроприятията на занаятчийската стопанска централа. Трѣбва да се създаде още и една подцентрала за постоянни изложби и за реклама на образцовото и високохудожествено занаятчийско производство.

По подобие на Германския занаятчийски съюзъ и къмъ нашия може да се създаде една специална школа за ръководители въ обсега на занаятчийскитѣ сдружения и стопанскитѣ мѣроприятия на Българския занаятчийски съюзъ.

Тая вътрешно стегната въ професионално и стопанско отношение организация, въ едно много скоро време ще може да постигне неочаквани резултати въ обсега на занаятчийското стопанство и художественото занаятчийско производство, като отстрани съ единъ замахъ безработицата, въ която българскиятъ занаятчия е изпадналъ днесъ. Нека да не забравяме, че всѣки загубенъ день за цѣлокупното българско занаятчийство, струва на българския народъ 20,000,000 лв. само въ форма на надници. Тая цифра е реална и въ никой случай преувеличена. Това организирано занаятчийско съсловие отъ съответнитѣ браншове ще допринесе за запазване на пълния капацитетъ за занаятчийскитѣ трудови и духовни сили въ полза на цѣлокупния български народъ.

10. Занаятчийската стопанска централа съ своитѣ поддѣления за доставка на сурови материали по пѣтищата, които нашето народно стопанство ще ѝ осигури, ще може да извършва доставката на всички сурови и полуобработени материали и за даденъ занаятъ отъ единъ общъ центъръ. Това предполага премахването на всѣка спекула въ много важни занаяти за нашето народно стопанство.

Занаятчийската централа ще може да командува качеството и десетинѣ на българското облѣкло. Тя, чрезъ своя норменъ институтъ, ще може да въведе типово облѣкло за груба работа и навсѣкжде, кждето нуждата на народи ни наложи това. Тя ще може още да премахне издѣлно конфекционното производство на облѣкло, което понижава достойнството на българския народъ. Тя ще може да улесни нашия шивачъ въобще къмъ висококачествено и художествено облѣкло, което ще издигне самочувствието на ония, които го носятъ.

Наистина, тая професионална стопанска организация на българскитѣ занаятчии ще срещне противодействието на нѣкои засегнати личности отъ други съсловия, обаче, голѣмитѣ национални интереси, отъ които ще изхожда новото време и които определятъ новитѣ задачи на българскитѣ занаяти, ще трѣбва да бждатъ достатъчно силни, за да респектиратъ всѣко противодействие, което не е въ хармония съ националнитѣ стремежи и задачи на българското стопанство (Най-сетне, както на времето,

занаятчийтѣ подѣ ударитѣ на зараждащата се индустрия дадоха много жертви на производственото преобразуване и както много занаятчийи трѣбваше да потърсятъ своята прехрана въ други стопански сектори, така и днесъ малцината засегнати стопански деятели отъ тая стопанска реформа ще могатъ да се пласиратъ постепенно въ другитѣ сектори на нашето народно стопанство.

Ако се вложи стопански разумъ въ това ново голѣмо дѣло въ духа на новото време и въ интереса на националното благоденствие, сътресения нѣма да има и слабитѣ смущения лесно и безболезнено ще могатъ да се преодолеятъ. Тая нова организация на българскитѣ занаятчийски предприятия ще допринесе за пълното премахване на каквато и да било неелойна конкуренция между занаятъ и индустрия, между занаятъ и търговия и съ това ще освободи вниманието на стопанскитѣ деятели изключително къмъ творчество на материални блага и къмъ по-сигуренъ и стабиленъ културенъ животъ.

11. Ролята на търговско-индустриалнитѣ камари за занаятитѣ нѣма съ нищо да се намали при наличността на новата професионална стопанска организация за българскитѣ занаятчийски съсловия. Търговско-индустриалнитѣ камари ще продължаватъ да поддържатъ дисциплината въ занаятитѣ, ще подготвятъ бъдещитѣ занаятчийи въ просвѣтно отношение и ще останатъ звеното между занаятитѣ и другитѣ стопански съсловия, които сж представени въ тѣхъ. Като държавни органи тѣ ще трѣбва още по-здраво да се свържатъ съ занаятчийската професионална и стопанска организация, както това днесъ е въ Германия, за да могатъ по линията на държавното управление да движатъ занаятчийската стопанска и културна работа въ рамкитѣ на цѣлостната ни стопанска политика. Това сж голѣми задачи, които свързватъ, ще свързватъ и за въ бъдеще занаятчийското съсловие къмъ търговско-индустриалнитѣ камари.

12. Ние бѣхме длъжни да спремъ вниманието си върху най-болния въпросъ изъ обсега на българския занаятчийски проблемъ, като се ограничихме само въ едно кратко указание за новитѣ форми, които времето и интереса на нацията ни налагатъ и основателно очакваме едно широко и всестранно разглеждане на тоя въпросъ отъ компетентни стопановеди, за да се доберемъ въ най-скоро време до ония препорѣки, които ще целятъ правилното развитие на нашитѣ занаяти и точното уясняване на тѣхнитѣ национални задачи. Не се съмняваме, че интереситѣ на занаятчийското съсловие сж близки на всички стопански деятели и че тѣ ще намѣрятъ скоро пълна подкрепа въ срѣдитѣ на държавнитѣ ни фактори.

ОПИТЪ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ГЕРМАНСКА СОЦИОЛОГИЯ НА СЕЛЮТО

отъ

ПРОФ. Н. В. ДОЛИНСКИ

Проучването на всички страни на живота на селянитѣ — земеделци образува съдържанието на специална научна дисциплина. Последната се е появила и се е развила въ Съединенитѣ Щати подъ името „социология на селското (или земеделското) население“ (rural sociology). Тази наука, обаче, не е спечелила още почва въ Европа. Това не може да не предиз-

вика учудване, защото селското земеделско население съставлява основния слой на европейското общество презъ течение на много въкове и защото отдълнитъ страни на това население сж привличали отдавна интереса на множество научни изследвачи. Това учудване се засилва още повече поради обстоятелството, че първитъ опити за създаване на този клонъ на научното знание се срѣщатъ тъкмо въ Европа и то още преди едно поколѣние. Споредъ Hans F. K. Günter¹⁾, като основателъ на селската социология въ Европа трѣбва да се смѣта Frédéric Le Play (1806—1882 г.) въ Англия. Английскитъ социологъ Geddes е поддържалъ енергично възгледитъ на Le Play и е учредилъ станция за изследване на социалния животъ на селското население близо до Монпелие (Collège des Ecossais). Тази станция се намира въ тѣсна връзка съ Le Play House въ Лондонъ, социологическия изследователски институтъ, който издава известното списание Sociological Review. Влиянието на Le Play се е проявило и въ редица други държави, където се подлагатъ на проучване отдѣлни проблеми на селската социология. Селската социология въ Германия е неразривно свързана съ името на Wilhelm Heinrich Riehl, авторъ на прочутата работа „Naturgeschichte des deutschen Volkes“, която се е появила презъ 1851 год. (трудоветъ на W. H. Riehl, 1823—1897, сж били преиздадени наново следъ 1933 г.). Но трудоветъ на Riehl, които наистина биха могли да станатъ основа на селската социология въ Германия, не сж извършили тази роля. Фактически и до сега тази наука, като систематизирано знание, не съществува още въ Германия, макаръ че въ наше време има вече редица работи, статии и книги, които предвещаватъ скорошното развитие на тази интересна научна дисциплина. Преди да преминемъ къмъ разглеждане на първата германска работа отъ областта на селската социология, която постави здрави основи на тази наука и отъ която ще се води въ бъдеще лѣточислението на селската социология въ Германия, а именно къмъ разглеждане на споменатата книга на H. F. K. Günter, ние ще спомнемъ, както за още единъ предтеча на тази наука, така и за казанитъ статии и книги, които въ последно време сж подготвяли въ Германия оформяването на социологията на селото. Като говоримъ за предтеча на тази нова наука, имаме предвидъ отличнитъ характеристики на живота на селянитъ, които сж били дадени отъ прочутия швейцарски свещеникъ Albert Bitzius (1797—1854), повече познатъ подъ своя литературенъ псевдонимъ Jeremias Gotthelf. Трудоветъ на Gotthelf даватъ не само обиленъ и отличенъ материалъ за характеристика на германския селски животъ, но сжщевременно даватъ и много импулси за всѣки изследвачъ на този животъ и презъ наше време²⁾.

¹⁾ Hans F. K. Günter — Das Bauerntum als Lebens—und Gemeinschaftsform, Leipzig und Berlin, 1941.

²⁾ По-важни научни съвременни трудове отъ областта на селската социология: Bauer, Bauerntum und Bauernstand, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, Bd. II, 1924, S. S. 362—378.

Bauer, Bauernstand, Bauerntum und Kultur, Staatslexikon, Bd. I, 1926, S. 597—611, 615—620.

Albrecht — Das deutsche Bauerntum im Zeitalter des Kapitalismus, Grundriss der Sozialökonomik, IX Abteilung, I Teil, 1926, S. 33—69.

Bruno — Vom Wert des Bauerntums, Fortschritte der Landwirtschaft, 1929, Heft 12. Günter Ipsen — Das Dorf als echte Gruppe, Archiv für Angewandte Soziologie, 1928/929, Bd. I, Heft 4/5.

Günter Ipsen — Das Dorf in der deutschen Gegenwart, Archiv für angewandte Soziologie, Bd. II, 1929/930,

Обширната германска литература подчертава, че вниманието на германската наука към живота на селото и на земеделското население не е било малко, както това би могло да се помисли отъ казаното по-горе и че науката за социологията на селото не е още спечелила почва въ Германия. Но посочената голѣма и съдържателна литература все пакъ не е въ противоречие спрямо горната констатация, че науката за социологията на селото още не съществува въ Германия. Защото колкото интересни и съдържителни въпроси да засѣгатъ посоченитѣ книги и статии, колкото сполучливо да ги изследватъ и разрешаватъ, тѣ все пакъ проучватъ само отдѣлнитѣ страни на живота на селското и земеделско население, а не го проучватъ всестранно, както това се стреми да направи социологията на селото. Отъ казаното следва, че посочената литература (която, разбира се, нѣма претенция да представя изчерпателно цѣлата литература по въпроса), както и цѣлата литература отъ областта на различнитѣ страни на земеделското стопанство (т. е. отъ областта на аграрната политика, учението за земеделското заведение и т. н.) дава само градивенъ материалъ за построяване на науката за социологията на селото.

Hans F. K. Günter майсторски използва и разработва цѣлата германска литература, възъ основа на която, както и опирайки се и на нѣмската литература (американската, английската, френската) постави основи на германската социология на селото съ своя забележителенъ трудъ „Das Bauerntum als Lebens- und Gemeinschaftsform“. Тази работа може да се смѣта като първа работа въ този отрасълъ на германската наука, поради което нейното внимателно разглеждане се оправдава напълно, но, както ще видимъ по-нататъкъ, обективнитѣ достойнства на тази нанстина ценна книга правятъ отъ нея едно истинско събитие въ научната литература. Това означава, че тази книга би заслужавала най-голѣмо внимание и при други условия, т. е., ако тя не би била първата

Gunter Ipsen — Das Landvolk. Soziale Struktur, Handwörterbuch der Grenz — und Auslandsdeutschtums, 1933, Bd. I.

Leopold v. Wiese — Ländliche Siedlungen, Handwörterbuch der Soziologie, 1931.

K. Weimann — Agrarverfassung, Handwörterbuch des Grenz- und Auslandsdeutschtums, Bd. I, 1933.

E. G. Bürger — Das Landvolk. Politische Struktur, Handwörterbuch des Grenz — und Auslandsdeutschtums, Bd. I, 1933.

A. U. Moeller — Ansätze zur Entwicklung einer Ländlichen Soziologie in Deutschland, Archiv für angewandte Soziologie, Bd. III, 1930/1931.

F. Aereboe — Die Bedeutung der Landarbeitsforschung in Gegenwart und Zukunft, Mitteilungen der deutschen Landwirtschaftsgesellschaft, Bd. 40, Stück 34, 1925.

W. Seedorf — Landarbeitswissenschaft, ihre Entwicklung in Deutschland, ihre internationale Bedeutung, Internationale agrikulturwissenschaftliche Rundschau, N. F., Bd. II, Nr. 4, Rom 1926.

M. Schönberg — Psychologie und Landwirtschaft, Fortschritte der Landwirtschaft, Jg. III, Heft 20, 1928.

Eritz Beckmann — Der Bauer im Zeitalter des Kapitalismus. Schmollers Jahrbuch, Bd. 50, 1926, Bd. 51, 1927.

Leopold v. Wiese — Das Dorf als soziales Gebilde, 1928.

H. Gebhardt — Zur bauerlichen Glaubens- und Sittenlehre, 1895.

L' Houet — Psychologie des Bauerntums, 1935.

I. Weigert — Religiöse Volkskunde, 1925.

J. F. Dietz — Das Dorf als Erziehungsgemeinde, 1931.

D. Rodiek — Der bauerliche Lebenskreis und seine Schule, 1933.

A. Lämmle — Sitte und Brauch im Bauerntum, 1933.

K. Krieger — Kraichgauer Bauerntum, 1933.

по време работа отъ областта на социологията на селото въ германската наука. Но не само посоченитѣ съображения ни подбуждатъ къмъ едно подробно разглеждане на тази книга. Къмъ тѣхъ се присъединява и това съображение, че именно за нашитѣ български условия е много важно не само опознаването, но и здравето усвояване на основнитѣ положения и заключения на Гюнтеръ, които иматъ значение за всѣка европейска земе-дѣлска страна, но въ особеностъ за насъ, кждето селското население е господстващия слой на населението, а земедѣлието е основния поми-нъкъ на населението.

Книгата на Гюнтеръ представлява единъ много голѣмъ трудъ, който обхваща 656 страници дребенъ шрифтъ. Този грамаденъ размѣръ на кни-гата се опредѣля отъ множество въпроси, които сж много основателно изследвани тукъ. Въ сжщностъ, безъ преувеличение може да се каже, че нито единъ сжщественъ въпросъ отъ живота на селското и земеделско на-селение не е останалъ безъ разглеждане. Това се вижда вече отъ прос-тото изброяване на отдѣлнитѣ въпроси, които се разглеждатъ въ от-дѣлнитѣ глави на тази книга. Последната се състои отъ следнитѣ 18 глави: 1. Изследване на формитѣ на общността и на жизненитѣ про-цеси на германското селячество. 2. Природната (landschaftliche) и пред-метна срѣда на селянитѣ. 3. Природната (landschaftliche) и предметна срѣда на гражданитѣ. 4. Човѣшката срѣда на селянитѣ. 5. Човѣшката срѣда на гражданитѣ. 6. Селската общностъ, съседство и семейство. 7. „Общностъ“ и „общество“—село и градъ. 8. Селската общностъ и отдѣл-нитѣ селяни въ тѣхното отношение къмъ групи и отдѣлни хора извънъ селото и въ отношение къмъ държава и право. 9. Жизненитѣ ценности на селячеството. 10. Религиозни представи на селянитѣ и селското бла-гочестие. 11. Селската душа, селския духовенъ животъ. 12. Детинство, възпитание и ученически години на селското дете. 13. Половъ животъ на селската младежъ и селскитѣ моралъ. 14. Съпругеския изборъ на селянитѣ. 15. Брой на децата въ селскитѣ семейства. 16. Урбанизация на земеделското село. 17. Бѣгството отъ селото и преселвания отъ селата въ градоветѣ. 18. Народностното значение на селячеството.

I. Kütke — Bauerntum und Stadtkultur, Dissertation, Hamburg, 1934.

M. Rumpf — Das deutsche Bauernleben, 1936.

K. Springenschmid — Das Bauernkind, 1934.

K. Gries — Das Bauerntum des Landes Schleswig auf landeskundlicher und geschichtli-cher Grundlage, 1937.

K. Engelhardt — Ein badisches Bauerndorf von 50 Jahren und jetzt, Bevölkerung und Wirtschaftsleben, Dissertation, Berlin, 1910.

G. Koch — Stadt und Land, Vortrag auf dem evangelisch-sozialen Kongress vom 12. Ap-riil 1917, 1917.

H. Hüner — Die wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Grundlagen des Bauerntums in der Landschaft der mittleren Alter von etwa 1880—1932, 1937.

K. Goergen — Die Ideenwelt der kleinbäuerlichen Besitzer der Westeifel, Dissertation, Bonn, 1925.

E. Pastor — Deutsche Volksweisheit in Wetterregeln und Bauernsprüngen, 1934.

Menhofers Erntezf. — Bauernbub, 1937.

R. Mielke — Der Bauer und sein Dorf, 1934.

K. Thiede — Deutsche Bauernhäuser, 1933.

H. Fuchs — Erziehung zum Lande, 1933.

Helene Barthel — Der Emmentaler Bauer bei Jeremias Gotthelf, 1931.

E. Heywang — Das Landkind, 1924.

G. Koch — Die bäuerliche Seele, 1935.

Deutsche Bauernweistümer, ausgewählt und herausgegeben von Künssberg, 1926.

Разбира се, че не е възможно тукъ да да се предаде, макаръ и накратко, основното съдържание на тази богата съ мисли книга. Ние ще се ограничимъ съ предаване само на най-същественият нейни части. За тази целъ необходимо е да се подчертаятъ основниятъ принципални гледища точки на автора относно селското и земеделско население. Споредъ собственитъ думи на автора: „Азъ изхождамъ отъ факта, че за народъ и държава отъ германски образецъ селячеството съвсемъ не е едно съсловие наредъ съ други такива, а е просто самата жизнена основа на народа и държавата... Ако ли пъкъ искатъ да виждатъ въ селячеството едно отъ съсловията, то при народностното разглеждане може да се признае селячеството на единъ народъ отъ германски произходъ само за първото съсловие, за основното съсловие, спрямо което всички останали съсловия сж въ нѣкакъвъ си смисълъ производни съсловия, които сж по-скоро люспата, отколкото ядката на народа¹⁾. Това особено положение на селячеството изпъква не само при социологическото, но и при биологическото разглеждане на въпроса. Защото отъ биологическо гледище народътъ се създава въ селото и умира въ градоветъ, а сжщо така и въ селата, щомъ като градскиятъ духъ въздействува върху селската душа. Тъкмо това е смисъла на прочутия афоризъмъ на Г. Нансен²⁾: „Ако въ настояще време всички наши селяни биха били негри, то и нашитъ градове биха били заселени съ негри следъ нѣколко поколения“. Гьоте е мислилъ сжщо така, както това се вижда отъ следното негово твърдение, че селското население „трѣбва да се смѣта за депо, което винаги наново попълва и опрѣснова силитъ на деградиращото човѣчество“³⁾. Отъ казаното се опредѣля и расовото значение на селското население за запазване на расовитъ качества на цѣлия народъ. Това е

G. Hagemann — Bäuerliche Gemeinschaftskultur in Nordravingsberg, 1931.

C. Amend — Die Bevölkerungszunahme auf dem Lande und der Menschenbedarf der Städte, Dissertation, Frankfurt a. M., 1933.

Marie Bidlingmaier — Die Bäuerin in zwei Gemeinden Württembergs, Dissertation, Tübingen, 1918.

K. v. Dietze — Kapitalismus und Überlieferung in der deutschen Landwirtschaft, 1923.

G. A. Witt — Bauernnot und Bauernkultur, 1932.

O. Ammon — Die Bedeutung des Bauernstandes für den Staat und die Gesellschaft, 1906.

I. Weigert — Die weibliche Jugend auf dem Lande, 1931.

G. Beer — Die Bäuerin, 1930.

A. Koeppen — Das deutsche Landfrauenbuch, 1937.

I. Weigert — Von Beruf und Leben auf dem Lande, 1933.

I. Weigert — Das Dorf entlang 1923.

Marta Wohlgemut — Die Bäuerin in zwei badischen Gemeinden, 1913.

I. Weigert — Untergang der Dorfkultur, 1930.

K. H. Pfeffer — Ergebnisse einer Erhebung über die Lage des bäuerlichen Gesindes, Institut für Kultur- und Universalgeschichte an der Universität Leipzig, 1936.

P. Tschurtschenthaler — Bauernleben im Pustertal, 1935.

K. Hesselbacher — Die Seelsorge auf dem Dorfe, 1920.

Marie Martin — Deutsches Heimatglück. — Ein Jugendleben auf dem Lande, 1927.

H. Caduff — Die Knabenschaften Graubündens, 1932.

K. Adlmaier — Der Oberländer Haberebund, 1926.

W. Hansen — Der bäuerliche Lebenskreis, 1934.

K. Rosegger — Das ewige Licht, 1929.

R. W. Darré — Das Bauerntum als Lebensquell der Nordischen Rasse, 1933.

G. Franz — Der deutsche Bauernkrieg, 1933.

¹⁾ Hans F. K. Günter — Op. cit., S. 1.

²⁾ Georg Hansen — Die drei Bevölkerungsstufen, 1915, S. 384.

³⁾ Wolfgang Goethe — in einem Gespräch mit Eckermann am 12. März 1828.

било подчертано отъ известния специалистъ въ областта на учението за расата въ следната сполучлива форма: „Селското съсловие е... расово-биологически най-важното отъ всички съсловия. Поради това, грижитъ за запазване на неговата расова годностъ трѣбва да заематъ най-важното мѣсто у расовитъ хигиенисти“¹⁾.

Успоредно съ това биологическо значение на селското население, което определя сѣдбинитъ на цѣлъ народъ, Гюнтеръ подчертава още на първитъ страници на своя трудъ, че разумътъ на селското население се отличава съ своитъ положителни, творчески и съзидателни особености. Ако може да се говори за по-слабъ разумъ на селското население, то този по-слабъ разумъ се проявява въ повечето случаи благоприятно за народа и държавата, а по-силниятъ разумъ на градското население има тенденция да изпъква като отрицателна сила, като сила на разрушение, като стихия на разлагане.

Посоченитъ биологически и духовни особености на германското селячество не сѣ специфични особености само на селянитъ отъ германски произходъ или отъ германски езици, но характеризиратъ и селячеството на много други народи. Селянитъ на северна и източна Франция, селянитъ-славяни отъ източната частъ на централна Европа, селското население отъ северозападна и централна Европа и северо-американскитъ фермери иматъ сѣществено сходни черти на тѣхния животъ и на начинъ на живѣне и на мислене. Тукъ особено се подчертава, че американскитъ фермеръ е много близъкъ къмъ посоченитъ групи на европейскитъ селяни. Това противоречи на първъ погледъ на широко разпространената представа за „американизъмъ“, като типична проява на градския животъ и именно на живота на хората отъ голѣмитъ градове. Но запазването на специфичнитъ особености на селското население и на типичнитъ черти на земеделското население е толкова характерно тъкмо у северо-американскитъ фермери, че именно въ северна Америка се започва развитието на науката за социологията на селото, която почива върху разработената отъ американскитъ изследвачи идея за специфичната сѣщност на селското население.

Тази общност на начини на живѣне и на „жизнено чувство“ у селянитъ отъ различна народностъ е толкова голѣма, че тѣ сѣ по-близки едни къмъ други, отколкото селянитъ и гражданитъ отъ една и сѣща народностъ. Това дава основание на нѣкои съвременни мислители да повторятъ наново старата антична идея за две нации, отъ които се съставя всѣки дори етнически единенъ народъ, селска и градска нация. Това казва известния английски свещеникъ W. R. Inge, като подчертава, че между тѣзи две нации сѣществувва напрегната борба — „войната се води между града и селото“²⁾. Английскитъ свещеникъ въ сѣщностъ възпроизвежда прочутото твърдение на знаменития Маркусъ Теренциусъ Варо, който е казалъ: „О, Квинтусъ пиниусъ, има два начина за живѣне, които очевидно се различаватъ по своя произходъ и проява: селскитъ и градскитъ“, като първиятъ има божественъ произходъ, а вториятъ е отъ човѣшки произходъ³⁾. Шпенглеръ малко прекалено изразява този фактъ на сѣществено различие между градското и селско населе-

1) F. Lenz — *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*, Bd. II, 1931, S. 371.

2) W. R. Inge — *Democracy and the Future*, *Atlantic Monthly*, Vol. 129, 1922, p. 297.

3) Marcus Terentius Varro — *Rerum rusticarum libri tres*.

ние, като казва: „Германският и сицилийски селяни сж сега по-близки единъ къмъ другъ, отколкото германският селянинъ и берлинчанинъ¹⁾).

Подчертаната противоположностъ между града и селото е резултатъ на историческия развой и е отъ неотдавнашенъ произходъ. Въ сегашната си форма, т. е. въ форма на подтискащо господство на града надъ селото, държавата и народа, тази противоположностъ е, може би, само отъ преди 100 години. Градският духъ господствува днесъ надъ живота на селското население, защото селото е станало напълно зависимо отъ градски пазаръ, защото селото трѣбва да произвежда за нуждитъ на града, за да може то да сжществува, защото само градътъ, но не селото се разпорежда съ всички тѣзи сръдства, които въздействуватъ върху човѣшкото съзнание и влияятъ на човѣшкитъ сърдца, като печатъ, радио, масови събрания, държавни длѣжности, банки, правителствени учреждения и т. н.

За да се схване правилно това различие между градското и селското, трѣбва да се има предвидъ, че това различие почива на природното различие на чувството на живота у различни хора. Това значи, че може да се срѣщатъ селяни съ градски духъ, както и обратно—граждани съ селски духъ. Гюнтеръ изрично и рѣзко подчертава това, както казва: „Сжществуваатъ, тѣй да се каже, „родени“ граждани, дори граждани на голѣми градове, и има като че ли „родени“ селяни: и дветѣ разновидности се срѣщатъ както въ градоветѣ, така и въ селата. По такъвъ начинъ, има селяни съ градското чувство на животъ и граждани съ селското чувство на животъ. Сжщо така се срѣщатъ и преходни и междинни състояния между тѣзи две човѣшки разновидности, т. е. хора, които усѣщатъ отчасти като граждани, отчасти като селяни. Когато говоря въ тази книга за граждани, азъ имамъ предвидъ само тѣзи граждани „по самата си природа“; когато азъ говоря за селяни, това се отнася само до „родени“ селяни, т. е. за хората съ селското чувство на животъ и земеделска дейностъ“²⁾.

Може да се каже, че въ сжщностъ изясняването на специфичнитѣ особености на тази разновидностъ хора, която спада къмъ селския типъ население, както и на причинитѣ, които сж създали тѣзи особености, съставлява основното съдържание на цѣлата книга на Гюнтеръ. Защото за Гюнтеръ нито националнитѣ, нито временнитѣ различия не могатъ да промѣнятъ основнитѣ черти на селското население. И макаръ да приказва за характернитѣ черти на съвременния германски селянинъ, Гюнтеръ дава характеристика, която важи и за селянитѣ отъ другъ националенъ произходъ и отъ друга историческа епоха. „Като приказвамъ, по такъвъ начинъ за „германското селячество“, то съ това азъ не искамъ да кажа, че изтъкнатитѣ сжществени черти сж ограничени само въ областта на германския езикъ. Чертитѣ, които сж повече или по-малко характерни за германското селячество, само тогава забележимо се загубватъ задъ границитѣ на германската езикова областъ, когато, вмѣсто селянитѣ на собствената земя, арендаторитѣ започватъ да налагатъ своя печатъ на цѣлата областъ, както това се забелязва въ Франция, Англия и Италия, или тѣзи черти напълно изчезватъ въ източна Европа, където

¹⁾ O. Spengler — Die Untergang des Abendlandes, Bd. 2., 1922, S. 107.

²⁾ Hans F. K. Günter — Op. cit., S. 27

градският дух на съветското правителство, стигналъ до крайното преувеличение, е убилъ традиционното селячество на Русия“. Ако, по такъв начинъ, се подчертава, че характеристиката на селянитъ не се подлага на въздействие на пространствения различия, то извънвременността на тази характеристика ясно проличава отъ следниятъ думи на Гюнтеръ: „Тогава ще изпъкне, че наблюдателятъ на всѣки времененъ откъслекъ въ живота на селянитъ, независимо отъ всички временни ограничения, въ временното на този животъ винаги ще схване и нѣщо отъ извънременно-селяческото, тъкмо защото той има работа съ селяческия животъ, т. е. съ животъ, насоченъ къмъ трайното“ (стр. 29). Развивайки по-нататкъ сжщата мисль, Гюнтеръ характеризира различията на тѣзи две човѣшки разновидности така: „Винаги може да се наблюдава, че хората се подраздѣлятъ на следнитъ две групи, споредъ тѣхното отношение къмъ уредитъ и къмъ всѣкидневната трудова обстановка. Еднитъ се възпитаватъ въ всичкитъ си наклонности отъ техническитъ нѣща, които сж чужди на органически-израстналото, въ които нѣма нищо така, както природата го дава. Има хора, които живо се възпитаватъ отъ палати съ машини, отъ самитъ машини и отъ предмети създадени посрѣдствомъ машини. Има, напротивъ, други, които се чувствуватъ потиснати отъ такава обстановка, но се чувствуватъ, обратно, добре въ гори, кждето се пре-работватъ трупи на дървета, или въ селски бичкиджийници или въ дърводѣлски работилници, т. е. въ трудова срѣда, кждето господствуватъ още природнитъ явления, а фабричнитъ произведения иматъ въ края на краищата не по-голъмо значение, отколкото желѣзната бравда на една дълга и здрава дървена дръжка. Еднитъ сж граждани по своята природа, другитъ сж селяни по самата си природа¹⁾“).

Тѣзи черти на трайностъ въ характеристиката на селянитъ, тази по-голъма или по-малка независимостъ отъ пространствени различия и временни промѣни, се дължатъ на съвкупността отъ условия, въ които живеѣ селянинитъ. Природната обстановка, предметната срѣда и човѣшкитъ отношения съдействуватъ за образуване на специфични особености на този човѣшки типъ, който се обхваща съ понятието селянинъ.

Внимателното наблюдение и проникновениятъ анализъ помагатъ да се установи, какъ всѣки отъ посоченитъ фактори по-отдѣлно съдействува въ това отношение и въ какво се изразява тѣхното участие. Това се улеснява, когато съответнитъ наблюдения и анализъ се прокарватъ съ помощта на сравнителния методъ, т. е. когато се проучватъ особеноститъ на природната обстановка, на предметната срѣда и на човѣшкитъ отношения въ селата и въ градоветъ и тѣхното въздействие на селянитъ и на гражданитъ.

Обстановката на селянина се отличава отъ тази на гражданина, преди всичко, съ това, че гъстотата на населението и количеството на предметитъ произведени отъ мъртвата материя, е много по-малка въ селата, отколкото въ градоветъ. Затова пъкъ селското население живѣе въ срѣдата на органическата природа, на израстналитъ нѣща. Селянинитъ вижда край себе си предимно природнитъ явления и процеси, повече възникналитъ независимо отъ човѣшкото въздействие нѣща, отколкото създаденитъ отъ него или съ неговото посрѣдничество предмети. Човѣкътъ може да се чувствувва тукъ, презъ всѣки моментъ, като членъ въ велика-

¹⁾ Hans F. K. Günter — Op. cit., S. 35—36.

та връзка на нѣщата, създадени отъ вѣчната природа, възникнали въ вѣчния органически процесъ на живота, като звено отъ органически израстнали явления — животни и растения, Поради това, на селянинътъ е чуждъ градския стремежъ да се налага на нѣщата съ своята воля, той е повече склоненъ да се нагажда, да се приспособява къмъ тѣхния естественъ ходъ. Гюнтеръ сполучливо изразява тази разлика между селския и градския менталитетъ, като прибѣгва къмъ много хубавъ изразъ, казвайки: „На селянина е чужда представата да се налага върху окръжаващия го свѣтъ съ законитѣ, измислени отъ хората. Той не се противопоставя срещу всичко станало съ волята за преобразуване и използване до края, както повечето граждани, но той се държи тукъ по-скоро като плувецъ при силно водно течение: този плувецъ не ще поиска да предписва насоката на потока, но той ще се помъжи да постигне своята целъ чрезъ обмислени плувни движения, които се приспособяватъ къмъ движението на потока“ (стр. 30).

Това отношение на селянина къмъ неговата срѣда се опредѣля отъ обстоятелството, че той не се противопоставя на последната, а се чувствува вътре въ нея, съзнава своята зависимостъ отъ законитѣ, които не сж създадени отъ хората и които много слабо се поддаватъ на човѣшката воля. Най-много влияе върху селянина въ това отношение смѣната на годишнитѣ сезони, които много по-решително опредѣлятъ живота, дейността и бита на селското население, отколкото на градското. Много правилно подчертава това D. Rodiek, като казва: „Годината на селянина съ нейнитѣ подраздѣления на посѣвъ, почивка и жетва има малко общо съ градския календаръ“¹⁾. Защото смѣняването на годишнитѣ сезони опредѣля не само съдържанието на работитѣ, които върши селянина, но споредъ тѣхъ се редятъ и всички процеси и събития на тѣхния животъ. Това, което преди отдавна е било казано отъ W. H. Riehl, важи и сега: „Презъ зимата селянинътъ започва сѣдебни процеси, влюбва се, сгодява се, жени се; презъ лѣтото той нѣма време за това“²⁾. Дори игритѣ на децата се мѣнятъ въ зависимостъ отъ годишното време.

Не по-малко е значението на времето въ живота на селянина. Градскиятъ жителъ има съвършено други представи и преценки за времето, отколкото селянинътъ. Както отбелязва прочутиятъ философъ F. Paulsen въ своитѣ спомени, времето за гражданина има значение само, като въпросъ на по-голѣми или по-малки удобства, но за селянина времето има жизнено значение. И наистина, благосъстоянието или мизерията е резултатъ отъ сухо или дъжделиво време презъ известенъ сезонъ. Това сѣдбоносно значение на времето много ясно проличава отъ обстоятелството, че селянитѣ помнятъ много години, какво е било времето въ опредѣленъ день преди много години. Времето влиза като сжществень елементъ въ религиозния животъ на селянина, въ неговитѣ представи за Бога, които A. L'Houriet (*Psychologie des Bauerntums*, 1935, S. 226) духовито характеризира като „религия на вѣтъръ и време“. Много интересно е, че, споредъ германски и американски наблюдения, успоредно съ подобрението на службата за времето, въ особеностъ съ развитие предвиждането на времето, отслабва у селянина съзнанието за Божие провидение, намалява се чувството за религиозната свързаностъ на човѣшката сѣдба.

¹⁾ D. Rodiek — *Der bauerliche Lebenskreis und seine Schule*, 1933, S. 14.

²⁾ W. H. Riehl — *Naturgeschichte des deutschen Volkes*, hrsg. von Ipsen, 1935, S. 235. Тази книга се е появила за първи пътъ въ 1851 г.

Подчертаното влияние на времето върху живота и дейността на селянина има за резултат и това, че последният не може да живее отъ деня на денъ, а трѣбва да подрежда своитѣ работи за единъ по-продължителенъ периодъ време. Отъ това следва, че по-голѣмата обмисленостъ на поведение, че по-голѣмата предумотрителностъ сж неотдѣлими белези на селянина. Това, което нерѣдко се срѣща въ градоветѣ, когато хората не знаятъ, какво ще правятъ утре, е немислимо всрѣдъ селянитѣ, или, по-точно казано, се срѣща само у селянитѣ-нехранимайковци.

Разнообразната дейностъ на селянина, която постоянно се промѣня споредъ годишнитѣ сезони и състоянието на времето, която винаги е свързана съ органически-израснали нѣща — растения и животни, която тѣсно е свързана съ единъ по-продължителенъ планъ, тази разнообразна дейностъ създава и възпитава у селянина такива черти, които не се срѣщатъ въ неземедѣлската дейностъ. А именно у селянина се развива чувство на увѣреностъ, на довѣрие къмъ собственитѣ сили, което се обяснява съ това, че той знае и трѣбва да знае много работи, тъй като неговата дейностъ почива не на принципи за раздѣление на труда, а на прѣко противоположни основи. Селянинътъ познава не само една дребна частъ отъ стопанско-производствения процесъ, съ който той е заетъ, а познава всички страни на тази си дейностъ. Поради това, той не стои безпомощенъ, ако трѣбва да се залови за нѣкои работи, които сж на пръвъ погледъ отдалечени отъ прѣката негова дейностъ, защото, както сполучливо казва Е. С. Hayes (*Rural Sociology*, 1929), той е не само земедѣлецъ, но отчасти и ветеринаръ, и шлосеръ, и дърводѣлецъ, и механикъ и какво ли не още. Това разнообразие на занятията, това обхващане на единъ голѣмъ всестраненъ и цѣлостенъ производствено-стопански процесъ дава на селянина тази сигурностъ въ работата и тази самоувѣреностъ, които никога не може да изпитва човѣкъ, който знае само една специална дребна частъ отъ общата работа. Но това едновременно позволява селянинътъ да преживява такова задоволяване отъ неговата професионална дейностъ, което никога не може да изпитва изпълнителятъ на една дребна частъ отъ общия процесъ. Тъкмо поради това селянинътъ никога не се чувствува „извънъ работата“, както това става съ градския работникъ, когато той излѣзе отъ фабричната сграда следъ свършване на работния день: селянинътъ и при почивка знае, че работата може въ всѣки моментъ да прекъсне неговата почивка и да го призове наново къмъ активна дейностъ. Именно, тѣзи забележими особености на дейността на селянина сж дали основание на много изследватели да твърдятъ, че селската дейностъ е нѣщо повече отъ само една професионална работа, защото тя е начинъ на животъ, защото тя е форма на съществуване. Това е било ясно формулирано за първи пътъ, доколкото знаемъ, отъ прочутия американски икономистъ Edwin Seligman и често се е повтаряло следъ него отъ други учени. Е. Seligman отбелязва въ книгата си „*The Economics of Farm Relief*“ (N. Y. 1929, p. 94), че „... фермерътъ не е business man и мъчно става такъвъ. Той не води книги, не се грижи смѣтките му да сж въ редъ, не умѣе да си състави бюджетъ, да прави разлика между личнитѣ си разходи и дѣловитѣ разходи. Макаръ да е надаренъ съ известна хитростъ, а често и съ ясенъ погледъ, все пакъ той е easy-going и е лишенъ отъ много качества, които сж тъй необходими за успѣхъ въ напрегнатата съвременна конкурентна дѣлова работа. Кжсо казано: фермерътъ е човѣкъ, а не просто частъ отъ човѣкъ“. „Ин-

дустрията и търговията, съ други думи, сж форми на дѣлата, а земедѣлието, макаръ и да е засегнато отъ съвременния прогресъ въ предприятиято, то е преди всичко — начинъ на живѣне (mode of life)".

Сжщото повтарятъ и американски и нѣмски писатели. Така N. L. Sims (Elements of Rural Sociology, 1935, p. 398) сжщо така казва, че земедѣлието е начинъ на живота, и това може да се каже само за земедѣлието, но за нито единъ другъ отрасълъ на стопанската дейность. И за Германия казва сжщото A. Lämmle (Brauch und Sitte im Bauerntum, 1935, S. 16): „Селяческата дейность не е форма на стопанство, а форма на живота“.

И селската кжща запазва посочената характерна за селянитѣ близость къмъ природата. Това изпъква много ясно най-напредъ отъ факта, че селскитѣ кжщи се изграждатъ отъ органическитѣ материали, отъ дървото, а не отъ неорганическитѣ материали на градскитѣ сгради, камъкъ и желѣзо. Сжщо важи и за основната уредба на кжщата, защото вмѣсто градскитѣ инсталации, изкуствено създадени, въ селата господствуватъ естествени, дадени отъ природата начини за задоволяване на съответнитѣ нужди. Това ясно се вижда, когато се сравняватъ водопроводитѣ въ градоветѣ съ изворитѣ въ селата, градскитѣ перални съ селското използване на извори, рѣки и езера, градскитѣ клозети съ селскитѣ отходни мѣста. Не безъ основание характеризиратъ нѣкои съвременни архитектурни школи градскитѣ жилища, като „машини за живѣне“, защото за градския жителъ кжщата не е наистина мѣсто за живѣне и работа, както за селянина, не е и бащинската кжща, както е за последния.

Сжщо така, предметитѣ които въздействуватъ върху съзнанието на гражданина и на селянина сж свършено различни. Селянинътъ вижда, чува, мерише, осезава съвсемъ други нѣща, отколкото гражданина. Селянинътъ вижда първичната, малко промѣнена отъ човѣшката ржка, при рода; той чува другояче, отколкото градския жителъ, защото всичко звучи въ селата не така както въ градоветѣ; той възприема други миризми: тѣзи на гората, нивата, ливадата, обора, торището; той осезава и пица предимно живи обекти — растения и животни. Всичко, което всѣкидневно засѣга неговото съзнание, се намира въ проста и първична връзка съ природата. Различенъ е и шумътъ, особено нощния шумъ на града и на селото; движението на автомобилитѣ, камионитѣ, влаковетѣ, пѣшеходцитѣ по асфалтиранитѣ улици, виковетѣ на късни посетители на нощни заведения, шумътъ на радио-апаратитѣ, на водопроводнитѣ тръби и т. н., отъ една страна, и въздишкитѣ на кравитѣ и конетѣ въ обора, гласоветѣ на кокошкитѣ и пѣтлитѣ, падането на плодоветѣ, шумътъ на вѣтърътъ, на рѣката и т. н., отъ друга страна.

При такива различни всѣкидневни преживявания и впечатления, жителитѣ на селата и на градоветѣ придобиватъ естествено свършено различно отношение къмъ живота и иматъ съвсемъ нееднакво жизнено чувство. Доколкото последното се опредѣля за селянитѣ предимно отъ природната обстановка и предметната срѣда, а у градскитѣ жители — главно отъ отношенията съ хората, дотолкова чувството на живота сжщественно се различава у тѣхъ. Споредъ Гюнтеръ, това различие може да се формулира приблизително така. Селянинътъ трѣбва да мисли за това, какъ да се нагоди къмъ природата, когато гражданинътъ главно е заетъ съ това, какъ да се оформятъ неговитѣ отношения съ хората. Работата на селянина се върши подъ въздействието на природнитѣ условия (го-

дишни сезони, време), поради което е подложена на много по-голяма несигурност, отколкото градската работа на работника, служачия, чиновника и на всеки друг получаващ заплата. Поради това, селяският труд повече възпитава към преценка на опасности и рискове, на обстоятелства и възможности за подпомагане и оправяне. Така селянинът навиква към лична отговорност за всичко, което става с него, което насърчава у него предпазливост, претегляне, обмислене и недоверчивост; гражданите пък вършат това, което на тях е наложено и заповядано и за което те не носят лична отговорност. Широко разпространената вѣра въ сѣдбата и трезвеността, но не отчаяната покорност на селяните се обясняват от посочените обстоятелства.

Животътъ въ срѣдъ природата и работата съ природните нѣща насочва съзнанието на селянина отъ промѣнливо къмъ постоянно и го подбужда да подрежда всичко въ осмислени връзки, които той може да преглежда. Това позволява на селянина да преживява това жизнено щастие, което е малко достъпно на градския жител. Бедствията на последния често се дължатъ на причината, че той се намира въ такива връзки, които не може да обхване съ собственъ погледъ, макаръ че при все това той е принуденъ често да изказва своето мнение за тѣзи слабо разбрани отъ него условия и отношения.

Животътъ и работата на селянина, неговото постоянно наблюдаване на движението на годишните сезони, на времето, на ръстѣта и развитието възпитаватъ у селянина това чувство на редъ, което създава основата на неговия животъ, това спокойно и умѣрено поведение, което е толкова мѣродавно за селянина. Отъ тукъ произлиза, че за истинския селянинъ всѣкаква прибързаностъ е нѣщо за презрение, а всичко, което се върши спокойно и умѣрено, е нѣщо похвално. Селянинътъ почита и обича спокойната и обмислена смѣтка, осторожното опитване и очакване, затова той е предвидливъ, пестеливъ, бързо не се запалва и лесно не се подига за важни и отговорни решения.

Това, което опредѣля сжществената частъ на чувството на живота у градския жител, а именно: противоположността на природата и културата, е напълно чуждо на селянина. Селянинътъ не усѣща нито мжка отъ това, че природата и културата не се покриватъ взаимно, нито стремежъ да се победи природата чрезъ културата. Тамъ, кждето градскиятъ жител има съзнание, че всички окръжаващи го нѣща трѣбва да му служатъ за опредѣлени цели и трѣбва да бждатъ подобрени и усъвършенствувани за тази служба, което е и последица и причина на неговите стремежи къмъ господство надъ неговата срѣда, тамъ селянинътъ има разбиране, че предметите край него сжществуватъ сами по себе си и сами за себе си, независимо отъ нашите представи за тяхната целъ и смисълъ. Вследствие на това, градската обстановка предизвика у гражданина съзнание на напрегнатостъ и подтиква къмъ борба, селската обстановка поражда представа както за напрегнатостъ, така и за покой, създава идея не само за борба, но и за миръ. Тази възбуденостъ и стремежъ къмъ борба у едниѣ, това спокойствие и примиреностъ у другите се подхранватъ още и отъ следното различие на гражданите и селяните. За последните тяхната срѣда е мѣстото, кждето те сж се родили, кждето сж се родили, живѣли и умрѣли техните бащи и дѣди, тя е тяхната родина; за гражданите тази срѣда е често само една случайностъ, защото тя се мѣни: днесъ те живѣятъ и работятъ тукъ, утре —

въ другъ районъ, а по-после—на друго мѣсто. Това подчертава, че измѣнчивостта и напрегнатостта идватъ вече отъ самата градска срѣда, като трайността и спокойствието се предопредѣлятъ отъ самата селска срѣда.

Не по-малко различна е човѣшката обстановка на селянитѣ и на гражданитѣ. Както вече споменахме, селянитѣ живѣятъ и работятъ повече всрѣдъ органически израстнали нѣща, отколкото всрѣдъ хората, и количеството на последнитѣ е ограничено въ селската срѣда. Тамъ, кждето градскитѣ жители придобиватъ своитѣ възгледи, цѣлото си жизнено схващане повече отъ разговори съ други хора, тамъ селянитѣ оформяватъ своитѣ разбирания чрезъ вътрешни размисления. По-нататѣшниятъ опитъ така заякчава тѣзи негови разбирания, че селянинътъ много здраво и трайно се държи за своитѣ убеждения и нищо ново и неочаквано не може да го разколебае въ отличие отъ градския жителъ, чиито възгледи, схващания и убеждения сж много по-повърхностни и промѣливи.

Всѣкидневнитѣ срещи съ хора въ селата сж по-малобройни и порѣдки, отколкото въ градоветѣ. Но затова пѣкъ тѣзи срещи въ селата сж по-трайни и по-задълбочени, тѣ сж свободни отъ онази повърхностност, която ги характеризира въ градоветѣ. Това се опредѣля отъ обстоятелството, че човѣшкитѣ отношения въ селата сж пропити съ истинско човѣшко съучастие и съчувствие, защото хората се възприематъ единъ другъ като хора. Въ противоположностъ на това, хората въ градоветѣ се срѣщатъ по-често, тѣзи срещи се разпростиратъ на по-широкъ кръгъ, но тѣ носятъ бѣгълъ и повърхностенъ характеръ, при който отдѣлнитѣ лица възприематъ другитѣ не като жива човѣшка личностъ, а като номеръ, като длъжностъ, като надписъ, като срѣдство за известна цель.

Тѣсниятъ кръгъ хора, въ който става взаимния досегъ на селянитѣ, поражда редица неблагоприятни последици. Това предизвиква, преди всичко, ограничаване на погледа, на схващанията и преживяванията. G. Koch сполучливо формулири това, като подчертава, че селската привързаностъ къмъ родното мѣсто понѣкога става за смѣтка на обичѣта къмъ родината (*Die bauerliche Seele*, 1935, S. 125). Сжщата тѣснота на кръга на взаимнитѣ отношения на селянитѣ насърчава тѣсногръдието на тѣхнитѣ решения и дребнавостъ на постѣпки. Отдѣлнитѣ наблюдатели на живота на селското население приписватъ на сжщия ограниченъ кръгъ на хората, съ които селянитѣ се срѣщатъ и поддържатъ връзки и редица други недостатѣци и пороци на селското население. Така, напримѣръ, Eskert съ това обяснява широкото разпространение на клякарството и лѣжата въ селото (*Probleme und Aufgaben des ländlichen Pfarramtes*, 1910, S. 15—16), а Weigert (*Das Dorf entlang*, 1923, S. 275) и Krieger (*Kraichgauer Bauerntum*, 1933, S. 89—90) къмъ сжщо това свеждатъ такива лоши прояви на селянина, като недовѣрчивостъ, своекористие, хитростъ, лукавство, завистъ, смѣткаджийство, недовѣрчивостъ, злословие и умраза между отдѣлни семейства, която понѣкога трае нѣколко поколения и става семейна традиция.

Гюнтеръ не отрича казаното, но затова пѣкъ обръща внимание върху обстоятелството, че малкиятъ кръгъ хора, въ който се ограничава досега между селянитѣ, има и редица добри прояви и последици. Всѣкидневнитѣ взаимни срещи на селянитѣ ставатъ въ прости природни отношения въ органически израстнали кръгове, като тѣзи на семейство, съседство и роднинство, т. е. въ кръга на „общностъ“, въ противоположностъ на срещитѣ на жителитѣ на градоветѣ, които ставатъ въ „обще-

ство“, лишено отъ чертитѣ на подчертаната органическа израстналостъ, а почиващо на смѣтки и стремежи къмъ целесъобразностъ. Това зависи не въ малка степенъ отъ сжщественото обстоятелство, че стопанското и трудово единство на селото е семейството, а на града—отдѣлната личностъ и професионалната група.

Характернитѣ и общопризнати черти на патриархалностъ на селския животъ се обясняватъ, обаче, не само съ посочената органичностъ на отношенията между селянитѣ, но идватъ отчасти и отъ демографскитѣ особености на селото. А именно, тукъ проявява своето действие това обстоятелство, че всрѣдъ селското население старшитѣ възрастни групи сж застъпени относително по-силно, отколкото въ градското население. Това придава на по-възрастното и на старото население въ селата по-голъма тежестъ въ общия животъ на селото. Съветитѣ и мненията на по-възрастнитѣ хора въ селата оказватъ много по-голъмо влияние върху общия тонъ на живота и върху решенията на селската община, отколкото това става въ градоветѣ.

По-голъмиятъ дѣлъ на по-възрастнитѣ хора въ селата се опредѣля отъ следнитѣ обстоятелства, свързани съ движението на населението. Хората въ най-производителната възраст се изселватъ отъ селата въ градоветѣ, така че последнитѣ постоянно извличатъ отъ селата младитѣ и възрастни хора отъ двата пола. Въ замѣна на това селата получаватъ обратно отъ градоветѣ известно — по-малко — количество по-стари хора. Въ резултатъ на всички тѣзи процеси на социално движение на населението, въ селата се натрупватъ относително повече по-възрастни хора, а въ градоветѣ — относително повече по-млади хора. Това обстоятелство довежда вече до по-голъмото значение на хората отъ по-старшитѣ възрасти въ селата, но това значение се засилва още повече вследствие традиционното почитане на старитѣ хора въ селата, което е свързано съ запазенъ семеенъ битъ и властъ на главата на семейството. Голѣмото значение на старитѣ хора въ селата обяснява по-голъмата устойчивостъ на тѣхния животъ: поведението на селското население е по-обмислено, животътъ въ селото е повече подложенъ на инертностъ, на неподвижностъ, „на старомодностъ“, на отбѣгване отъ нововъведения. Критиката на по-старитѣ отъ страна на по-младитѣ, толкова обичайна въ градоветѣ, много рѣдко се срѣща въ селата, защото селянинътъ е убеденъ, че старитѣ добре, дори отлично разбиратъ и вършатъ работата.

Животътъ на цѣлокупното селско население се характеризира съ сериозностъ, въздржаностъ, обмисленостъ и грубостъ. Тази „груба сериозностъ“ прониква и въ детското население на селата, което ясно изпъква въ това, че селянитѣ не разбиратъ безцелната игра на децата, а последнитѣ се отнасятъ къмъ много работи съ сериозността на възрастнитѣ хора и така се и третиратъ отъ възрастното селско население.

Всѣкидневнитѣ срещи въ селото се характеризиратъ по-нататъкъ съ голѣма еднородностъ на селското население. Последната почива както на това, че селянитѣ сж единни по своя произходъ, изповѣдание, занятия, начинъ на живѣне, жизнени навици, расови особености и способности, така и на това, че общественото разслояване въ селата е доста просто. На това единство на селото противостои многообразието на града, кждето населението много се различава по произходъ, религия, занятия, начинъ на живѣне, привички, расови особености, обема на способности

и обществена диференциация. Поради това, селският животъ означава винаги съвмѣстенъ животъ на еднородни хора въ жизнена обстановка, която е понятна на всички и възъ основа на която се създава истинската общностъ.

Еднородността на жизненитѣ обстоятелства на селското население се обуславя сѣщо така и отъ това, че всички селяни се чувствуватъ и съзнаватъ, като производители и именно като производители на еднакви или сходни произведения на нива или градина, на ливада или гора. Въ отличие отъ това, градскитѣ жители се чувствуватъ предимно като потрѣбители на най-различни индустриални и земеделски произведения. Въ селото се почита повече по-едрия, по-усърдния производителъ; въ града — по-големия консуматоръ, който, обаче, предизвика не само почитъ, но и учудване, и завистъ, и омраза. Защото въ селата по-богатитѣ малко се различаватъ отъ по-беднитѣ съ тѣхната всѣкидневна прехрана и облѣкло. Духътъ на производителя изпѣква ясно въ селата, кждето хората, които веднага консумиратъ това, което сж спечелили, предизвикатъ презрение, но почитъ се отдава на тѣзи, които знаятъ да нестятъ и да натрупватъ: който изгражда новъ хамбаръ, купува добитѣкъ, увеличава земевладѣнието или влоговетѣ въ спестовната каса. И както консумативниятъ духъ въ града предизвиква завистъ и омраза спрямо тѣзи, които иматъ възможностъ да консумиратъ повече, така производителниятъ духъ въ селата поражда повече стремежъ къмъ съревнувание спрямо тѣзи, които повече произвеждатъ, нестятъ и натрупватъ.

Еднородната жизнена обстановка на селското население предизвиква истинското съчувствие на селянитѣ едни спрямо други. Макаръ селянитѣ да не обичатъ да изразяватъ своитѣ чувства и предпочитатъ да се държатъ на известно разстояние отъ чужди семейства, селянитѣ сж запазили способността да съпреживяватъ сѣдбата на другитѣ хора: да се сърадваватъ на чужди радости, да състрадаватъ на чужди страдания. И всичко това е истинско преживяване, а не само формаленъ изразъ на общоприети и банални условности, както това нѣрѣдко се наблюдава въ градоветѣ. Истинското съчувствие вече не може да се развие въ последнитѣ поради това, че отдѣлнитѣ градски професионални групи не могатъ дори да разбератъ сѣщината на чуждата дейностъ, нито нейната ценностъ, нито нейното значение. Раздѣлението на труда е отдѣлило и отдалечило гражданитѣ едни отъ други. Това се засилва още повече въ резултатъ на конкуренцията, както на отдѣлнитѣ лица въ състава на сѣщата професионална група, така и между отдѣлнитѣ професионални групи. Weigert е посочилъ съ следния много сполучливъ примѣръ, колко малко конкуренцията вреди на общността на селския животъ (*Das Dorf entlang*, 1923, S. 147): „Единъ чуждъ човѣкъ се настанява въ село. Той обладава едно блатисто мѣсто, което е останало до сега безъ стопанинъ и наскоро тамъ възниква ново стопанство въ резултатъ на отводняването. Страдатъ ли отъ това интереситѣ на съседнитѣ селяни? Разбира се, не. Преселникътъ самъ задоволява своитѣ нужди, а излишечитѣ използва за купуване на произведенията на чуждъ трудъ (облѣкло, обувки, работни уреди). — Какво ще стане, обаче, ако единъ день обушарътъ става сутринта и вижда, че въ съседната кѣща се е отворила една нова обушарска работилница?“.

Повечето граждани не сж доволни отъ своята работа, смѣтатъ, че други недостатъчно високо ценятъ тѣхната дейностъ и се стремятъ поне

въ свободното отъ работа време да изглеждатъ другояче, отколкото тѣ наистина сж. Затова тѣ се мжчатъ да се обличатъ и да харчатъ пари, както това вършатъ хората, на които тѣ искатъ да подражаватъ: тѣ се обличатъ въ неистински кожени палта, тѣ носятъ имитирани скжпоценности и т. н. Всичко това, разбира се, поражда у тѣхъ недоволство. Селянитѣ не познаватъ всичко това и подобни състояния и преживявания сж чужди за тѣхъ. Тѣ не искатъ да напуснатъ своята работа, защото предпочитатъ да останатъ селяни. И когато тѣ се оплакватъ, че работата върви зле, че тѣхниятъ трудъ зле се възнаграждава, че тѣхнитѣ доходи сж малки, и когато тѣ преуспѣватъ въ своята дейность и ставатъ по-богати, тѣ, като общо правило, не мислятъ да напускатъ своята дейность. И разбира се, че истинскиятъ селянинъ никога не мисли затова да се облича и изобщо да изглежда не като селянинъ. Това, впрочемъ, е свързано и съ почитане на традициитѣ, което е характерно за селянина, но не за гражданина.

Въ връзка съ това трѣбва да се опровергае широко разпространената представа, че селянитѣ не знаятъ, какъ да оформяватъ своитѣ отношения спрямо другитѣ хора, че тѣ сж „прости“, „груби“, „невежливи“ хора. Въ действителность това не е така, защото безформеността на всѣкидневнитѣ човѣшки взаимоотношения е по-скоро характеренъ белегъ на градското, отколкото на селското население. Всѣкидневнитѣ отношения на селянитѣ, напротивъ, се подчиняватъ на строго опредѣлени правила и обичаи, които се различаватъ въ отдѣлни области и винаги строго се спазватъ. Колкото повече отдѣлната група лица или отдѣлния индивидъ запазва чертитѣ и особеноститѣ на селянитѣ, толкова повече на тѣхъ е присжщо спазването на известна въздържаность въ едни отношения и съблюдаване на опредѣлени форми въ други отношения, което понѣкога дори се осществява съ известна тържественость. Въ това отношение селянитѣ напомнятъ на старото дворянство и приличатъ на царедворцитѣ, както това многократно се е отбелязвало отъ много изследвачи.

Това се опира на дълбоко вкоренилото се въ съзнанието на селянина изискване, че на всѣкиго трѣбва да се даде това, което му подхожда. Въ противоположность на чисто градската идея за равенство на всички, у селянитѣ господствува прогизоположна представа за различие то на хората, което различие опредѣля и нееднаквото отнасяне на отдѣлнитѣ лица. Това опредѣля необходимостта за спазване на известни форми въ отношенията между хората, за които става дума по-горе, както и за спазване на известни граници въ букваленъ и въ преносенъ смисълъ. Това съзнание на граници намира видимъ изразъ въ уважението, което селянинътъ изпитва и къмъ себе си и къмъ други хора. Въ уважение къмъ себе си се изразява признанието на опредѣлена областъ на собствената свобода и личната автономия; въ уважение къмъ другитѣ изпква зачитането на пространствени и душевни самостоятелни области на други хора. Поради това, селянинътъ много здраво поддържа своитѣ убеждения и пази своитѣ права, по сжщо така уважава чужди убеждения и зачита чужди права. Това се подчертава отъ много условия. Така, напримѣръ, в. Wiese формулира това така: „Той (селянинътъ) предоставя другитѣ да оставатъ съ своето мнение, както той си остава съ своето“. „Никой не се мжчи да отклони другитѣ отъ тѣхнитѣ становища и да ги привлече къмъ своето разбиране“ (Das Dorf als soziales Gebilde, 1928, S. 20). Тази толерантность на селянитѣ е последица отъ чисто селяческото

разбиране, че не трѣбва да се бърка въ работитѣ на други хора и дори въ душевнитѣ имъ състояния. Подобна свѣнливостъ на селянитѣ, която ги възпира да се мѣсятъ въ живота на другитѣ хора, отива толкова далечъ, че тази ненамѣса въ чуждитѣ работи обхваща дори и живота на собственитѣ възрастни деца. Дори и въ условията на тѣсенъ допиръ на селското население съ прѣко противоположнитѣ особености на градския животъ, тази сдържаностъ и свѣнливостъ на селското население не изчезва. Както описва Beckmann живота на селянитѣ въ Рурската областъ, кждето е толкова силно развитъ градския и капиталистически животъ, селянинътъ живѣе и сега, както преди вѣкове, въ голѣма отдалеченостъ отъ другитѣ хора, край които той живѣе. Множеството въпроси, които градскитѣ жители обсъждатъ безъ всѣкакви колебания, сж предметъ на обмисляне при много селяни, безъ тѣ да бждатъ обсъждани гласно между тѣхъ. Тактичната сдържаностъ на селянитѣ въ това отношение изпѣква още по-рѣзко спрямо градската безцеремоностъ. (Der Bauer im Zeitalter des Kapitalismus, Schmollers Jahrbuch, 1927, Bd. 51, S. 77). Подчертаната сдържаностъ е изразъ и свидетелство на вътрешната потрѣбностъ на селянина отъ самотностъ, което нѣщо е напълно чуждо на гражданина, който се страхува отъ самотностъ и бѣга отъ нея. Единъ внимателенъ наблюдателъ на живота на селянитѣ още преди вѣкове е виждалъ въ това характерната особеностъ на последнитѣ. А именно, саксонскиятъ дворянинъ v. Wichmannshausen е писалъ още въ 1760 г. въ книгата си „Das verteidigte Landleben“, че селянинътъ може да се характеризира съ това, че той обича самотността. Но само хората съ силно развитъ вътрешенъ душевенъ животъ, хората съ вътрешно съдържание, т. е. хората съ ясно изразена личностъ, индивидуалностъ и оригиналностъ, могатъ да се задоволяватъ съ самотенъ животъ, могатъ да не се нуждаятъ въ общуване съ други хора. Това дава основание на G. Koch да твърди, че „селянинътъ при цѣлото си сходство съ другитѣ селяни... е самъ по себе си не въ по-малка степенъ индивидуална личностъ, отколкото голѣмитѣ маси на градското население“ (Mass und Ordnung, Hefte für Büchereiwesen, Bd. 12, Heft 2, 1928, S. 88). Само че селянинътъ никога не чувствува потрѣбностъ да се натрапва на другитѣ съ тази си индивидуалностъ, той дори се страхува и се срамува отъ своята оригиналностъ, която може да го отличава отъ другитѣ селяни. Гражданинътъ, напротивъ, обичатъ да приказватъ за своята индивидуалностъ, обичатъ да подчертаватъ своята оригиналностъ. Това впрочемъ нерѣдко се наблюдава: който притежава известни качества, смѣта ги толкова естествени, че не приказва за тѣхъ; но тѣ сж предметъ на разговори между тѣзи, които сж лишени отъ такива качества, но биха искали да ги притежаватъ.

ПРОБЛЕМИ НА ИНДУСТРИАЛНАТА ПОЛИТИКА У НАСЪ.

отъ
Д-ръ Д. ТОШЕВЪ

Още Фр. Листъ подчертава, че правовиятъ редъ и стопанското законодателство въ дадена страна сж отъ решително значение за развитието на производителнитѣ сили.

Историческиятъ пѣтъ, по който минава стопанската политика у насъ се различава коренно отъ този, изминѣтъ отъ сжщата политика въ силно развититѣ въ индустриално отношение западно-европейски страни. Индустриалното законодателство въ тѣзи страни преминава презъ два основно различни етапа: първиятъ се изразява въ рушене на старитѣ цехови форми и осигуряване на стопанска свобода за промишленото производство, а вториятъ въ постепенно, по пѣтя на икономическото могъщество на индустрията, наложено ограничаване на тази свобода за другитѣ стопански отрасли, въ полза на индустрията.

Развитието на индустриалната политика въ България се започва на право съ втория етапъ. Освобождението на страната бѣ единъ политически актъ, който се изрази и въ силата на законодателството за „промишлената свобода“ въ западнитѣ капиталистически страни, което тури край на меркантилизма. Освобождението създаде неограничена стопанска свобода и пълно равенство между състезаващитѣ се стопански субекти, но за кратко време. Само следъ двадесетъ години започватъ ограниченията, изразени въ специални икономически облаги само за най-висшата форма на промишленото производство — индустрията.

Периодътъ, презъ който се създава въ Западна Европа „индустриалното пионерство“, у насъ липсва. Изследванията на Зомбартъ върху развитието на капиталистическото стопанство ни даватъ достатъчно доказателства, за да оценимъ правилно индустриалеца-пионеръ и търговеца-завоевателъ на пазари за масовото индустриално производство, както вътре въ страната, така и въ чужбина. Самостоятелността, личниятъ стопански опитъ, широкитѣ познания въ всички области на икономическия животъ, съ които е разполагалъ индустриалецътъ-пионеръ, придобити при стопанската свобода и свободната конкуренция, сж били решителенъ факторъ за изграждането на индустрията въ срѣдно и западно-европейскитѣ страни. До каква степенъ тѣзи качества на индустриалеца-пионеръ сж оказвали дълбоко влияние и върху стопанската теория и практика се вижда отъ обстоятелството, че и въ днешно време, когато признацитѣ за разрушаване мита на индивидуалния гений на капиталистическото стопанство сж толкова многобройни, единъ отъ основнитѣ принципи на стопанската политика въ казанитѣ страни е използването на личнитѣ способности и качества на даденъ стопански субектъ за изграждане крупни стопански предприятия съ общественъ характеръ. Тѣ се смѣтатъ необходимата предпоставка за замаха въ издигането на предприятията, залогъ за разнищване на многообразни инициативи.

Покровителствената система въ България, макаръ че е била по-слаба въ началото, ограничава възможноститѣ за създаване на единъ изпитанъ кадъръ отъ индустриалци-пионери. Тя създава още въ първитѣ години на стопанската ни независимостъ, когато би трѣбвало да се култи-

вира едно самостоятелно индустриално грюндерство, поощрено отъ политическата свобода, условия за една относителна стопанска сигурност, а по-късно пълно монополизиране на вътрешния пазаръ за индустрията, преди още да се е създадала една истинска едра промишленостъ.

Но тукъ изниква въпросътъ можеше ли България да върви по другъ път? Позволяваха ли общитѣ икономически условия на страната по това време да се повтори макаръ и въ по-късенъ срокъ историческото развитие на напредналитѣ капиталистически страни въ негова шаблонна форма?

Отъ естеството на отговора на този въпросъ ще зависи дали трѣбва да осждимъ или оправдаемъ нашата индустриална политика отъ началото на Освобождението. Признаемъ ли, че историческото развитие не е предлагало другъ освенъ набелязания отъ тази политика пътъ, ще трѣбва да признаемъ сжщо, че изтъкнатия по-горе неджгъ въ нашето индустриално развитие лежи въ могъществото на сждбата, която не може да бжде промѣнена; въ това именно, че България се освобождава политически и стопански съ кржгло два вѣка по-късно, когато индустрията въ Западна Европа бѣ отбѣлязала единъ гигантски напредъкъ.

Ние сме на мнение, че пътътъ за постепенно и възможно най-голъмо засилване на проетекционизма, бѣ единствено правилния и исторически оправдания пътъ.

Това е така, защото политическиятъ национализъмъ, който представлява господстващо явление въ политическия животъ презъ последнитѣ сто години въ историята на Европа, намира своя най-яркъ фактически изразъ въ стопанския национализъмъ. Индустриалниятъ протекционизъмъ у насъ е най-висшата проява на политически и стопански национализъмъ не само като лично дѣло на българския народъ, който се стремѣше да подчертае своята индивидуалностъ следъ петвѣковното робство, но и отражение на господстващитѣ политически и стопански течения въ Европа.

Ето защо, ние смѣтаме, че е ненаучно да се търсятъ грѣшки въ усвояването на една система, която историческото развитие е наложило на всички културни народи.

Грѣшкитѣ, извършени въ нашата индустриална и изобщо въ стопанската политика, трѣбва да се търсятъ не въ принципа на усвояването на казаната система, но въ начина на това усвояване, наложенъ отъ висшето стопанско и държавното ръководство. И тукъ трѣбва да се подчертае, че тѣзи грѣшки, които се откриватъ при изследването на индустриалната ни политика, не сж само лични за държавното ръководство, но и такива на цѣлата околна срѣда, въ която се оформява постепенно системата на индустриалната политика на България.

Първото и едно отъ най-сериознитѣ опущения не само при създаването, но и при прилагането на мѣроприятия на индустриалната политика, се състои въ „политизирането“ на тѣхното предназначение. Наблюдава се едно значително отекчаване на подбудитѣ за дадено мѣроприятие на индустриалната политика отъ временни политически интереси.

Вследствие липсата на една значителна, материално обособена диференция на политическиятъ борби, въ подбудитѣ за стопанско законодателство се констатира много често отдѣлния личенъ интересъ, а не груповиятъ въ смисълъ все пакъ на общественъ интересъ. Партиитѣ придаватъ на личнитѣ интереси единъ привиденъ груповъ характеръ, безъ този инте-

ресъ да е наистина такъв, защото иначе не може да се обяснят честитѣ промѣни въ стопанскитѣ законодателни мѣроприятия на държавата. Защитата на материалнитѣ интереси само на отдѣлни видни стопански субекти, които сж често пѣти въ противоречие и съ интереситѣ на групата или съсловието, къмъ което принадлежи този стопански субектъ, води къмъ постоянно измѣнение на създадени веднажъ мѣроприятия, което се отразява крайно отрицателно върху стопанския животъ. Безспорно, често пѣти тѣзи промѣни сж били наложени и отъ недостатъчната подготовка на висшето стопанско ръководство, но мѣчно би могло да се твърди, че тази неподготвеностъ е единствената причина за наблюдаванитѣ чести промѣни и неправилно тълкуване на законодателнитѣ мѣроприятия.

Безъ да отричаме тѣсната връзка, която съществува между чистата и стопанската политика въ всѣка страна, ние сме на мнение само, че индустриалното законодателство у насъ е било много повече, отколкото другаде, резултатъ на временни и не рѣдко случайни политически интереси, диктувано отъ създадената политическа конюнктура отъ известна правителствена властъ.

Стопанската политика е, обаче, една наука, която изисква системно изучаване на фактитѣ, тѣхното обособяване въ единъ наученъ опитъ, който да послужи като основа за провеждане на мѣроприятия съ дълготрайно значение. Както казва Ойленбургъ, „тя се нуждае отъ едно насочване, което излиза извънъ рамкитѣ на опита на отдѣлния индивидъ. Тя не може да се откаже отъ обективни анкети, доклади, разпитвания, статистики и пр. Това именно прави науката и научния методъ съвършено необходими при провеждането на стопанско-политически мѣроприятия“.¹⁾

Развитието на нашата индустриална политика показва слабо използване не само на чуждестранния, но и на мѣстния опитъ.

За изграждането на една модерна индустрия въ днешно време се изисква преди всичко едно пълно и всестранно познаване на всички научни придобивки и тѣхното рационално използване. Нужно е също хармонично сътрудничество между науката и практиката. Научнитѣ институти въ страната трѣбва да работятъ въ тѣсна връзка съ практическитѣ задачи на индустриалното производство.

Съ право Маршалъ квалифицира германската индустрия, като научно организирана или по право, като научно организиране на индустрията.

Проучванията върху процеса на индустриализацията въ изостаналитѣ въ стопанското си развитие страни презъ последнитѣ двадесетъ години отбелязватъ, че сж постигнати значителни успѣхи само тамъ, където има масово и планомерно използване на най-новитѣ научни придобивки. Условията, при които се добива научното знание и прилага на практика, ставатъ важна, ако не единствена предпоставка за бързото развитие на индустрията.

Поучителенъ примѣръ въ това отношение представляватъ силно индустриализиранитѣ страни. Изследванията и трудоветѣ дори върху най-незначителнитѣ нагледъ въпроси тамъ изобилствуватъ. Тѣ притежаватъ едно богатство въ библиографията по всички стопански въпроси,

¹⁾ Fr. Eulenburg — Allgemeine Volkswirtschaftspolitik, 1938 S. 5.

което е непознато въ историята на човѣчеството. Научната разработка на въпроситѣ винаги предшества въ по-малка или по-голяма степенъ стопанскитѣ инициативи.

Стопанската наука и практика у насъ все още не сж достатъчно свързани. Липсва и единъ усетъ въ върховното държавно и стопанско ръководство за използване на научнитѣ познания за стопанското законодателно творчество. Може би не е преувеличено да се твърди, че отсъствува една система въ използване на малкия мѣстенъ и богатия чуждестраненъ опитъ. Въ повечето случаи се наблюдава едно самотитно търсене, единъ рискъ, който граничи съ случайно хрумване да се чертаятъ пѣтица въз основа само на лична самоувърненостъ и бързи и необосновани решения.

Научното разглеждане на опита отъ досегашното развитие на индустрията и индустриалната политика на държавата, както и коренното измѣнение на стопанскитѣ условия, очертаватъ и налагатъ редица проблеми, които трѣбва да намѣрятъ единъ широкъ интересъ не само всрѣдъ тѣсно заинтересуванитѣ срѣди, но и всрѣдъ цялата просвѣтена българска общественостъ. Индустрията и индустриалната политика ще продължава да бждатъ въ една много по-голяма степенъ централенъ въпросъ на българската стопанска политика и за въ бждеще, защото не само нашата стопанска, но и политическа независимостъ ще зависятъ, както въ миналото, така и въ близкото бждеще отъ индустриализирането на страната.

Ние не можемъ и не трѣбва да се отказваме отъ основнитѣ линии въ развитието на българското стопанство, наредени отъ стопанската политика следъ Освобождението, защото целитѣ, които сж преследвани, отговарятъ общо взето, и на стремежитѣ на българския народъ да достигне една по-висша материална и духовна култура.

Индустриализирането на страната въ всички съществени отрасли е една отъ първостепеннитѣ предпоставки затова. България не трѣбва да се отказва отъ една индустриална политика по същество, ако иска да бжде наистина една културна държава, да участвува съ свой приносъ въ сжкровищницата на човѣшкото творчество.

Ние не можемъ да разрешимъ благоприятно най-болниятъ въпросъ на нашето национално стопанство—преустройството на селското земеделско стопанство безъ една силно развита индустрия. Въпросътъ за свърхнаселението въ българското земеделско стопанство е решителниятъ факторъ, който налага едно задълбочаване на индустриализацията въ страната.

Отъ политическа гледна точка, борбитѣ за колонии и колониално господство въ наше време, които силно индустриализиранитѣ страни водятъ съ такова ожесточение, ни даватъ най-решителнитѣ доказателства, че запазването на политическия суверенитетъ на ладена страна е невъзможно, независимо отъ това да ли е малка или голяма, безъ всестранното развитие на индустрията. Не се касае само затова, че индустриалното производство създава възможности за организиране материалната съпротива на единъ народъ въ време на война, но и най-вече, защото то дава морална самоувърненостъ и устойчивостъ на всѣко национално обособено общество срещу опититѣ за налагане на чуждо господство.

Ако искаме да разграничимъ съдържанието на понятията „колония“

и „чисто земеделска страна“ едва ли бихме установили съществена разлика, особено когато ги поставим на съвременната политическа плоскост. Колкото по-земеделска е дадена област, толкова по-пригодна е тя за превръщане в колония. Противоположното понятие на колонизацията е индустриализация. Колкото повече се индустриализира дадена страна, която е известна като колония, толкова повече тя се освобождава икономически и политически от метрополията. Само състоителният характер на колониалното стопанство може да се обясни до известна степен концентрирането на индустрията в определени географски области, които съставляват териториите на страните-владетелки на колонии. Знае се, че най-рафинираният метод на английското колониално владичество в Индия се изразяват в систематичното спъване процеса на индустриализацията на тази страна.

Ето защо, ние малко можем да допуснем, че опущенията на нашата индустриална политика и донякъде незадоволителните успехи на индустриалното производство у нас, могат да накарат стопанското ръководство да се откаже от едно по-разумно и по-целесъобразно индустриализиране на страната, което единствено представлява гаранция за политическата свобода на българския народ. Никога не трябва да се забравя, че заробването на един народ се постига най-бързо с премахване на стопанската му свобода. И в наше време има достатъчно примери затова, че потискането на един народ започва с ограничаване свободата на неговата стопанска дейност.

Проблемите, които се поставят за разрешение на индустриалната политика на България в близко бъдеще могат да се обобщят до следните точки:

1. Разграничаване и съсредоточаване на отделните видове индустрии.
2. Рационализация на индустриалното производство.
3. Включване на селско-стопанското производство в обсега на индустриалното преработване.
4. Установяване на трайни връзки на местната индустрия с чуждестранните индустрии.

Разглеждането на първия въпрос стои в тясна връзка с едно друго важно опущение на индустриалната политика от преди сегашната световна война—стремянето да се обгърнат и подпомагат почти всички възможни индустриални отрасли. Законите за насърчаване на местната индустрия изброяват всевъзможни бждещи и настоящи индустриални производства, съществуващи и несъществуващи. Тази грешка на индустриалната политика имаме за следствие: а) увеличение на тежестите, които идат от административния протекционизъм (първото насърчаване) и митнишкото покровителство върху останалите отрасли на националното стопанство; б) по-малко облаги, падащи се на насърчаваните предприятия. Облагите се разпределят, особено тези от митнишкото покровителство, не само между съществуващите, но и между бждещите, още неосновани индустриални предприятия, защото високите мита съставляват на всички стоки без изключение. Липсващите в страната стоки се внасят от вън, продават на високи цени и отнемат по този начин част от покупателната сила на населението, която иначе би се използвала и за покупка на стоки от местен индустриален произход; в) раздробяване на наличните местни капитали и спестявания, вложени в индустрията, защото възможности за създаване на нови

производства сж предлагани най-широко чрезъ всестранното насърдчаване.

Неблагоприятнитѣ резултати отъ този опитъ налагатъ да се тръгне въ бъдеще по единъ другъ пътъ, който представлява по-голѣми и сигурни гаранции за изграждане на едра и жизнеспособна индустрия у насъ. Този пътъ се състои: въ подбиране на първо време на единъ малкъ брой индустрии, съобразно най-благоприятнитѣ мѣстни условия и следъ основното проучване на тѣзи условия съсрѣдоточаване на всички сили и грижи само у върху тѣзи производства.

Нашето национално стопанство може да отдѣли отъ годишния си доходъ сравнително твърде ограничени срѣдства за дългосрочни инвестиции. И понеже съвременнитѣ условия налагатъ тѣзи инвестиции да бъдатъ отъ голѣмъ размѣръ, необходимо е тѣ да се концентриратъ само въ твърде ограниченъ брой производство, единствено така тѣ могатъ да бъдатъ значителни.

Мобилизирането на тѣзи срѣдства за дългосрочни инвестиции въ индустриалното производство може да стане чрезъ системата на държавния бюджетъ. Този начинъ е по-подходящъ за постигане на по-бързи резултати, отколкото досегашниятъ. Участието на държавата въ изграждането на малко, но наистина жизнеспособни индустрии се налага въ почти всички изостанали въ своето индустриално развитие страни, по простата причина, че е невъзможно да се отдѣлятъ иначе въ кѣсо време крупни срѣдства за създаването на една едра индустрия. Съ малки изключения, срѣдствата на частнитѣ лица сж недостатъчни за постигането на подобна целъ. Опитътъ у насъ показва, че съсрѣдоточаването на частни финансови срѣдства подъ формата на дългосрочни инвестиции въ една изгодна отъ гледище на цѣлото народно стопанство целъ, е крайно трудно осществима задача. Частно-стопанскитѣ интереси се направляватъ съ най-новата стопанска политика чрезъ прѣкото и по-голѣмо материално участие на държавата въ дадени стопански инициативи.

Държавата може да спести значителни срѣдства, като участвува прѣко въ организирането на индустрията, отколкото ако посредствомъ отдѣлни законодателни мѣрки създава „облаги“ за предприятията на частни лица, чието целесъобразно използване тя трѣбва въ последствие да контролира отъ една страна, и отъ друга, тѣзи „облаги“ ставатъ прицелна точка за съсловни борби. Дългогодишната практика на нашата индустриална политика е поучителенъ примѣръ въ това отношение. Напротивъ, първиятъ начинъ е билъ прилаганъ и въ миналото въ нѣкои страни и по-специално въ Унгария съ добъръ успѣхъ, а въ днешно време въ широкъ размѣръ въ страни съ дирижирано стопанство.

Наблюденията върху индустриализацията въ нѣкои страни, кждето тя започва да добива широки размѣри въ най-ново време, показватъ, че се следва пътя на последователно изграждане на отдѣлни крупни индустриални предприятия. Първоначално се почва съ най-важнитѣ отъ гледище на стопанскитѣ и политически интереси на страната, съсрѣдоточаватъ се въ тѣхъ всички срѣдства и грижи на националното ръководство, за да могатъ да се постигнатъ въ краткъ срокъ задоволителни резултати.

Естествено е, че въ този случай, ускоряването процеса на индустриализацията става за смѣтка на нѣкои основни потребителни нужди на населението, които се пренебрѣгватъ. Но нима по-бавниятъ процесъ, какъвто е случая у насъ, не води сжщо къмъ тежки жертви за широкитѣ

потрѣбителни слоеве, които се изразяватъ въ подържането на единъ нискъ стандартъ на животъ въ продължение на десетилѣтия, безъ при това да се постигатъ задоволителни резултати въ индустриалното производство, които единствено водятъ къмъ увеличение дохода на широкитѣ потрѣбителни маси.

Съсрѣдоточаването на крупни срѣдства въ опредѣлени индустриални отрасли не трѣбва да има за послѣдствие пренебрѣгването изцѣло на останалитѣ промишлени отрасли. Спрѣмо тѣхъ трѣбва да се провежда едно степенуване въ подпомагането имъ съ огледъ не толкова на абсолютното имъ значение, колкото на възможноститѣ, съ които разполага държавата и националното стопанство за едно правилно и рационално обзавеждане на веднажъ създаденитѣ индустриални производства. Защото нѣма индустрия, която да не е важна отъ гледище на националното стопанство. Не за всички, обаче, има еднакви условия за развитие.

Изграждането на малко на брой, но крупни индустриални предприятия, въ които производството почива на последнитѣ постижения на техниката ще предизвика отъ само себе си основаването на редица други по-малки и по-големи промишлени предприятия, съ които се свързва естествено едрото индустриално производство. Най-важната придобивка отъ едно подобно развитие на индустриалното производство се състои въ създаването на школуванъ работнически кадъръ, безъ които изразходването на каквито и да е крупни срѣдства за индустриализирането на дадена страна, ще даде ограничени резултати.

Рационализация на индустриалното производство. Законътъ отъ 1936 г. предвижда наистина редица мѣрки за модернизиране и подобрене на индустриалното производство, но инициативата за тази рационализация се възлага въ сжщностъ на желанието на самитѣ индустриалци. Разнищването на подобни инициативи струва срѣдства и заинтересуванитѣ срѣди мжно ще се решатъ на това, докато не бждатъ заставени отъ пазарнитѣ условия. Ние изтъкнахме, обаче, че не само въ България, но навсѣкжде пазарнитѣ условия отдавна сж престанали да играятъ въ вътрешността на страната ролята на камшикъ за усвършенствуване на производството. Индустрията, като най-важенъ клонъ въ националното стопанство господствува посрѣдствомъ редица срѣдства на своитѣ носители било на стопанската политика, която се погрижва да ѝ създаде монополно положение на вътрешния пазаръ, било чрезъ прѣко разбирателство на предприятията, се налага на консуматоритѣ въ ущрѣбъ на всѣка конкуренция. Ето защо, ние смѣтаме, че законътъ отъ 1936 г. следъ като предвижда мѣрки и за регламентиране на картелитѣ и монополнитѣ предприятия, доколкото последнитѣ сж единствени въ страната, разрешава много леко въпросътъ за рационализацията и представлява въ сжщностъ едно бюрократизиране на този въпросъ безъ сериозни изгледи да се дойде до конкретни решения.

Въ центъра на рационализацията на индустриалното производство у насъ лежи въпросътъ за поевтиняването ценитѣ на индустриалнитѣ стоки. Главно отъ него трѣбва да се изхожда, като се иматъ предвидъ крайно нискитѣ доходи на широкитѣ потрѣбителни слоеве, при набелязване на всички мѣроприятия, които сж въ състояние да постигатъ едно увеличение на производството, безъ да има съответно увеличение на производственитѣ разноски.

Една отъ съществениѣ причини за високитѣ цени на индустриалнитѣ стоки трѣбва да се търси въ нерационалната организация на индустрията, изразена преди всичко въ ограниченото използване на производствения капацитетъ. Споредъ Зах. Гановъ, „цѣли групи индустрии сж използвали въ периода 1931—1935 г. само 15—25%, а сръдно взето българската индустрия използва едва 45—50% отъ своя производственъ капацитетъ при осемъ часовъ работенъ день. (ср. Нови насоки на индустриалната политика въ сп. БИД. г. XXXIV) (1935) стр. 299).

Мъркитѣ, които сж необходими за провеждането на повсемѣстна рационализация на мѣстната индустрия се разпадатъ въ зависимостъ отъ естеството си на две групи: а) технически и б) стопанско-политически.

Предъ периода между дветѣ свѣтовни войни, особено къмъ края на сжщия, държавата у насъ предприема наистина известни мѣрки за техническото усъвършенствуване на нѣкои индустриални производства, като наложѣ типизирането имъ, или свеждането на чешититѣ до единъ по-малкъ брой въ сравнение съ по-рано. Известно техническо подобрене на индустриалното производство се постига и чрезъ трудоветѣ закони, като се следи, обаче, за точното имъ прилагане. Разискванията и изнесенитѣ данни въ отчета за Висшия съветъ на труда, публикуванъ отъ Главната дирекция на труда презъ 1940 г. показватъ, обаче, че съблюдаването на трудовитѣ закони у насъ презъ второто десетилѣтие на предвоенния периодъ е било слабо.

Направеното следъ 1936 г. за техническото усъвършенствуване на индустриалното производство е само едно скромно начало. Има редица области отъ това производство, въ които цари рутината и назадничавостта въ производствения процесъ и пазарната организация. Тѣ могатъ да бждатъ по-скоро отстранени само чрезъ намѣсата на индустриалната политика и при съдействието на създалия се у насъ напоследъкъ „Институтъ за стопанска рационализация“.

Мѣроприятѣта отъ стопанско-политически характеръ, които се налагатъ въ тази насока за поевтиняването на индустриалното производство, се изразяватъ на първо мѣсто въ принудителното сливане на редица дребни и сръдни предприятия отъ даденъ отрасълъ и намаляване следъ това на вноснитѣ мита, за да се почувствува чуждестранната конкуренция и освободи покупателна сила на консуматоритѣ.

Не на последно мѣсто въ това отношение трѣбва да се препорѣча намалението акциза на редица стоки отъ първа необходимостъ, произвеждани отъ мѣстната индустрия, чрезъ което ще се стигне до увеличаване на пласмента имъ. Не може да се отрече, че политиката на силното акцизно облагане е една, макаръ и не единствената, важна прѣчка за поевтиняването на индустриалнитѣ стоки, защото всѣко намаление на ценитѣ се използва отъ държавата за увеличаване размѣра на акциза. Затова трѣбва да се промѣни, обаче и онова погрѣшно начало въ нашата официална финансова политика, което почива върху чудния изводъ, че у насъ броя на богатитѣ хора все повече и повече намалява, защото само така може да се обясни колосалното нарастване на участието на косвенитѣ данъци въ общитѣ приходи на държавното съкровище за смѣтка на прѣжитѣ данъци въ сравнение съ положението преди Балканската война.

Включването на селско-стопанското производство въ обсега на индустриалното преработване. Докато едрата индустрия у насъ се намираше въ периода преди втората свѣтовна война

въ една растяща зависимост отъ чуждестранни сурови материали само една незначителна частъ отъ произведенията на нашето селско стопанство сж достигнали до индустриално преработване вътре въ страната. Една не малка частъ отъ суровитѣ материали и хранителнитѣ произведения на това стопанство сж изнасяни на външния пазаръ, а грамадното количество е оставала за потрѣбяване въ самитѣ домакинства, следъ като е подхвърляно на една съвсемъ примитивна и често пжти вредна за здравето на населението преработка и придружена съ голѣми загуби, по-неже е нерационална.

Споредъ изчисленията на проф. д-ръ Ив. Стефановъ (ср. Селско-стопански материали въ българската индустрия въ ТСИУ, 1936 г. стр. 47 сл.) презъ 1934 г. е било преработено отъ общото количество въ страната: за млѣкото — само 2%, непрана вълна — 19%, пашкули сурови — 20.6%, кожи отъ едъръ добитѣкъ — 35.5%, кожи отъ дребенъ добитѣкъ — 4%, домашни птици — 17% и месо — само 0.3% отъ общото количество произведено презъ сжщата година въ страната. При зърненитѣ харни, кждето едрата индустрия участвува сравнително най-добре въ преработката имъ, споредъ данни отъ сжщия авторъ, едва една трета частъ отъ общото количество на преработваната пшеница у насъ, а не и отъ произвежданото такова.

Незначителенъ е процентътъ на произвежданитѣ въ страната зеленчуци, плодове, маслодайни семена, памукъ и др. влакнодайни растения, които се преработватъ отъ мѣстната едра индустрия.

Единъ отъ решителнитѣ признаци за степенята на индустриализацията въ дадена страна е размѣрътъ на обгръщането на селско-стопанскитѣ материали отъ едрото индустриално производство. Колкото по-голѣмъ е този размѣръ, толкова по-задълбоченъ е процесътъ на индустриализацията и по-значително е участието на индустрията въ националния доходъ. У насъ се наблюдава все още преобладаващото значение на дребно-промишленото и занаятчийско производство въ националния доходъ, въпрѣки специалнитѣ закони и митнишката политика въ подкрепа на едрата индустрия презъ единъ периодъ отъ близо 50 г. Даннитѣ, които превежда д-ръ Ас. Чакаловъ за развитието на националния доходъ на България отъ 1924 до 1935 г. сочатъ, че презъ цѣлото това време доходътъ отъ занаятитѣ и дребната промишленостъ надминава чувствително този на едрата индустрия (ср. Националниятъ доходъ на България стр. 86, София 1937 г.).

Това показва, че едрата индустрия не е успѣла да предизвика основни структурни промѣни въ нашето стопанство презъ периода на своето съществуване. Запазването на нѣкои масови занаяти и увеличение броя на занаятчийскитѣ предприятия при сжщитѣ, чиито производствена дейность подлежи на индустриализацията, говори, че индустриалното производство у насъ по начина на работата си, не се различава много отъ занаятчийското.

Все съ сжщото обстоятелство трѣбва да се обясни и фактътъ, че голѣмата частъ отъ селскитѣ домакинства продължаватъ и до днесъ да изработватъ своето облѣкло и обуца, както сж правили това преди сто години, когато въ България не е имало едри текстилни предприятия. Безспорно, българскиятъ селянинъ се принуждава да обработва собствени или купени отъ него сурови материали не само защото ценитѣ на мѣстнитѣ индустриални издѣлия отъ сжщия видъ сж високи, или защото

качеството не е достатъчно здраво за неговата работа, но главно защото той не може да намъри по-голяма надница презъ свободното си време.

Една отъ същественитѣ задачи на нашата индустриална политика въ бизко бъдеще трѣбва да бжде засилването главно на ония индустрии, които преработватъ изключително масово произвеждани въ страната сурови материали, а такива материали идатъ най-вече отъ селското стопанство. Създаването на такива индустрии ще предизвика масово уплътворение на свободенъ земеделски трудъ и голѣми икономии въ преработката на материалитѣ, подобрене въ храната на селското население и поевтиняване тази на градскитѣ потребителни слоеве. Едно по-късно послѣдствие ще бжде и увеличаване количеството на земеделското производство, щомъ като цѣлото може да се преработва въ страната и запазва въ преработено състояние за по-дълго време, а това ще означава и едно увеличение дохода на селското население у насъ.

Установяване на трайни връзки на мѣстната индустрия съ чуждестраннитѣ индустрии. Въ този случай ние разбираме постепенното преминаване къмъ нормализиране на отношенията на българското народно стопанство и международното стопанство. Периодътъ на крайния протекционизъмъ, който не позволява установяването на трайни и свободни търговски връзки между България и чуждитѣ страни трѣбва да бжде изживѣнъ колкото се може по-скоро, защото затворениятъ характеръ на българското национално стопанство забавя неговия възходъ.

Мѣстната едра индустрия може да бжде изградена на такава основа, щото включването на нашето национално стопанство въ една по-интензивна степенъ въ международната размѣна да не представлява никаква опасностъ за нейното съществуване и развитие. Въ това именно се състои и разбирането за установяване на трайни връзки между българската и чуждестранни индустрии. Въ България могатъ да се създадатъ редица индустрии, които произвеждатъ само полуобработени материали и свържатъ по този начинъ съ чуждестранни индустрии и обратно—такива производства, които да работятъ изключително съ чуждестранни полуфабрикати и се намиратъ въ тѣсенъ контактъ съ международния пазаръ. Мѣрилото дали дадена индустрия е жизнеспособна е въ края на краищата продажната цена.

Естествено, постигането на подобна задача зависи до голѣма степенъ и отъ общия редъ, който съществува въ дадено време на международния пазаръ. Не може да се отрече, обаче, че нашето отношение къмъ този пазаръ въ миналото е било доста отрицателно. Достатъчно е да изтъкнемъ, че и убедени протекционисти като Д-ръ К. Бобчевъ, смѣтатъ, че една отъ причинитѣ за изключване на търговски договори съ западнитѣ и сръдно-европейскитѣ страни презъ периода 1923/32 се дължи на страха да не би съ това да се попрѣчи на развитието на мѣстната индустрия, т. е. отсѣлжитѣ, които биха се направили на тѣзи да не засѣгнатъ интереситѣ на мѣстната индустрия (ср. Външната търговска политика на България следъ войната год. 1938 стр. 23).

Единъ другъ авторъ, като говори за създаденитѣ пострѣдствомъ валутни ограничения индустриални производства твърди, че „голѣма частъ отъ предприятията отъ тѣзи производства не ще могатъ да съществуватъ при нормални търговски отношения между държавитѣ“ и заключва: „ето защо, тѣ не могатъ да намѣрятъ оправдание отъ гледна

точка интереситѣ на народното стопанство и фиска“ (ср. Д. Савовъ — Индустриалната политика на България въ сп. БИД. г. XXXIV (1935) стр. 448; ср. сжщо Д. Весовъ — Мѣрки за подобрене мѣстната индустрия. София 1929 г. стр. 22).

Опитътъ на нѣкои страни съ по-добре развита индустрия, отколкото у насъ, но все пакъ не въ такава степенъ щото да могатъ да се смѣтатъ за типично индустриални, като Унгария, Дания, Норвегия и др. показва, че е възможно да се създадатъ трайни връзки съ международното стопанство, които сж отъ голѣмо значение на интензивиране на селското производство, безъ съ това да се засѣгатъ интереситѣ на мѣстната индустрия, която разчита на известна протекция подъ други форми.

България трѣбва да създаде по възможность скоро една здрава мѣстна индустрия, за която нѣма да има опасность отъ едно по-тѣсно свързване на външната ни търговия съ тази на нѣкои типично индустриални страни, защото само така ще се избегне опасността отъ една евентуална стопанска и политическа зависимостъ, на която е изложена всѣка слабо индустриализирана или чисто земеделска страна.

Съвсемъ погрѣшна е смѣтката на нѣкои, които мислятъ, че включването на България въ системата на международното стопанство може да стане по-лесно, като се откажемъ отъ индустриализацията. Подобно разбиране не отговаря нито на интереситѣ на държавата, нито на тѣзи на българския народъ. Най-ценната придобивка за единъ народъ е неговата политическа свобода. Тя може да бжде осигурена, обаче, само тогава, когато този народъ е създалъ своя собственa материална култура. Изследванията върху нашето възраждане показватъ, че първитѣ решителни действия за освобождението на българския народъ сж изхождали отъ ония срѣди, които сж започнали да работятъ за модернизирането на занаятчийското производство.

МАТЕРИАЛИТЪ ВЪ ИНДУСТРИАЛНИТЪ ПРЕДПРИЯТИЯ

отъ

ПРОФ. БОЙЧО П. БОЙЧЕВЪ

Въ повечето случаи разноситѣ за материали въ индустриалнитѣ предприятия сж най-важния и значителенъ елементъ въ костуематата стойность на фабрикатитѣ. Въ много прерабртни индустриални предприятия разноситѣ за материали се поставятъ на първо мѣсто и взематъ най-силно участие при формиране костуематата стойность на фабрикатитѣ, кждето по-голѣмата частъ отъ материалитѣ взема участие като прѣки разноски, а сравнително по-малка частъ се включва въ костуематата стойность подъ форма на косвени разноски. Следнитѣ две таблички показватъ процентното значение на материалитѣ въ производствената стойность на разнитѣ произведения отъ металната индустрия и то въ сравнение съ другитѣ елементи на тази стойность, а именно заплатитѣ и другитѣ разноски.¹⁾

¹⁾ Prof. Dr. K. Mellerowicz—Kosten und Kostenrechnung, Bd. I, Berlin 1933, S. 133.

	М а ш и н и						
	Срѣд. тежки		Т е ж к и				
	А	В	С	Д	Е	Ф	и т. н.
Материали	31·8	41·2	48·4	51·—	48·—	32·7	
Заплати (продуктивни)	20·7	18·3	16·1	12·—	13·5	15·8	
Други разноси	47·5	40·50	35·5	37·—	38·5	51·5	
Производствени разноси	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	100·—	
Други разноси $\times 100$	230	220	220	308	285	325	
Заплати							

	Метални издѣлия			Часовници	Вагони		Дизелови машини	Автомобили	и т. н.
	Арматури	Уреди за чертане	Месингови части		Пътнически	Товарни			
Материали	30	19	37	44·5	55	67	44	68	
Заплати (продуктивни)	25	28	21	21·5	18	10	14	10	
Други разноси	45	53	42	34·—	27	23	42	22	
Производствени разноси	100	100	100	100	100	100	100	100	
Други разноси $\times 100$	180	190	200	158	150	230	300	220	
Заплати									

Отъ тукъ се вижда, че въ голѣма часть отъ продуктитѣ на металната индустрия, най-голѣмъ дѣлъ отъ производствената стойность се пада на материалитѣ, следъ което следватъ другитѣ разноси и на най-последно мѣсто се намира възнаграждението на труда. Разносцитѣ за материали взематъ още по-голѣмо процентно участие въ производствената стойность на произведенията отъ текстилната индустрия (отъ 70% до 74%), въ тази на предметитѣ за украшения, при произведенията отъ кристално стѣкло и др. Въ последния случай разносцитѣ за материали достигатъ до 95% отъ производствената стойность.¹⁾

Поради голѣмото значение на материалитѣ за дейността на индустриалнитѣ предприятия, снабвяването на последнитѣ съ материали е предметъ на особени грижи отъ страна на тѣхното ръководство, което трѣбва да доставя материалитѣ при най-изгодни условия. Макаръ и ценитѣ на материалитѣ да се намиратъ въ зависимостъ отъ съществуващитѣ пазарни условия, при които става тѣхното доставяне, което обстоятелство внася по-голѣма обективностъ въ разносцитѣ за материали като елементи на костуемата стойность, не е безъ значение кога и при какви условия индустриалното предприятие набавя необходимитѣ му материали. Последнитѣ трѣбва да бждатъ доставени въ моменти когато ценитѣ сж най-благоприятни, като същевременно трѣбва да се използватъ и най-изгоднитѣ възможности за плащане и за превозване на материалитѣ до складоветѣ на предприятието, отъ кждето сжитѣ ще се отправятъ за предназначението си. Освенъ това, складирането и пазенето на материалитѣ въ складоветѣ, както и по-нататѣшното разпореждане съ тѣхъ,

¹⁾ Prof. Dr. K. Mellerowicz — а. а. О. S. 133.

търбва да бъде организирано по такъв начин, че не само да е съпроводено с минимални разноски, но заедно с това да запазва материалитъ в добро състояние и да отстрани всякакви злоупотребления с тях. Постигането на тези задачи представлява един вътрешно-организационен проблем за всяко индустриално предприятие, чието благоприятно разрешение ще окаже в значителна степен добро отражение върху количеството и качеството на произвежданите фабрикати, а също и върху размера на косикуемата им стойност. Използуването на най-благоприятните условия за кушване и доставяне на материалитъ, а също и достигането до минималните разноски по тяхното складиране и пазене, зависи от организационната подготовка, от способността за бързо и правилно ориентиране въ създадените условия и от най-малко погрешните предвиждания на лицата, които ръководят и провеждат дейността на материалната служба, въ чийто обсегъ влизат горните задачи.

Запазването на материалитъ въ добро състояние се постига чрез тяхното складиране и пазене въ подходящи помещения. Отстраняването пъкъ на всякакви злоупотребления с материалитъ се постига чрез организирането на едно рационално отчитане на прихода и разхода на материалитъ по количество, което ще позволи един ефикасен контролъ върху дейността на отчетните лица. Към същия резултатъ води и носенето на отговорностъ от страна на отчетните лица за повърнените им материали.

От тукъ се вижда, че дейността на предприятието въ връзка съ необходимитъ за неговата дейност материали, има твърде разнообразен и комплициран характер. Това се отнася особено до голъмитъ индустриални предприятия, които иматъ по-широкъ обсегъ на дейностъ и където за набавяне на материалитъ на изгодни цени е необходимо да се съблюдаютъ и взематъ въ предвидъ много условия. Въ такива предприятия се налага създаването на специална материална служба, която изпълнява всички функции въ връзка съ материалитъ. Тя се грижи за своевременното набавяне на материалитъ и при най-изгодни условия от гледна точка на цена и качество, като използва борсовите бюлетени, проспекти и каталози и като проучва подробно всички пазари, да направи възможно най-малкитъ разноски по доставката, а заедно съ това въ техническо и отчетно отношение да организира рационално приемането, складирането, пазенето и изразходването на материалитъ.

Макаръ и въ повечето индустриални предприятия разносикитъ за материали да сж единъ отъ най-важните елементи въ образуването на косикуемата стойностъ, то има предприятия въ които тѣ нѣматъ това голѣо значение. Това се срѣща въ предприятия където произвеждането на фабрикатитѣ е свързано съ голѣми разноски по изработването, като, напримеръ, при медицинските инструменти, а също така и при добивните индустриални предприятия, като, напримеръ, при каменните и мраморни кариери, рудните предприятия и др., въ които се употребяватъ кжде повече кжде по-малко спомагателни материали, като експлозиви, дървени материали за подпиране на галериите, метални части за поддържане на производствените машини, уредите и инструментите, смазочни материали и др. Въ тези индустриални предприятия разносикитъ за възнаграждение на труда изпъкватъ като най-значителенъ елементъ въ косикуемата стойностъ на продукта.

Въ зависимостъ отъ отношението на материалитъ къмъ произвеждания продуктъ, последнитъ се раздѣлятъ отъ производствено-техническо гледище на две групи: 1) сурови или фабрични материали и 2) спомагателни материали.

Суровитъ или фабрични материали сж тѣзи, които при механическото или химическото имъ преработване се явяватъ отново напълно или отчасти като субстанция на произвеждания продуктъ. Въ много индустриални предприятия могатъ да се различаватъ главни и второстепенни сурови материали.

Отъ тукъ се вижда, че суровитъ материали взематъ прѣко участие при създаването на продукта и въ неизмѣненъ или промѣненъ видъ образуватъ съставна частъ на неговата субстанция. Субстанционалната зависимостъ между суровитъ материали и продукта е мѣрдаватия критерий за отдѣляне на суровитъ материали отъ другитъ при всички индустриални предприятия. Отъ това гледище и разнискитъ за сурови материали сж прѣки елементи въ костусмата стойностъ на продукта. Характеръ на сурови материали иматъ, напимѣръ, дървенитъ материали при произвеждане на локомотиви, различни мотори и вагони, алюминия при произвеждане на кухненски принадлежности, вълната, колрината и памука при текстилната индустрия и т. н. При добивнитъ индустриални предприятия (минитъ за каменни въглища, за руди и др.) понятието сурови материали не съществува, защото при тѣхъ извлѣчениятъ отъ земята продуктъ се подлага най-много на една механическа преработка, като сортиране на качества, почистване, издѣлване, изглаждане и др. и играе ролята на готовъ фабрикатъ.

Опредѣленото по този начинъ понятие сурови материали е частностопанско понятие и има твърде широко съдържание. То се различава отъ понятието сурови материали отъ общостопанска гледна точка, което има по-ограниченъ обемъ и се употребява въ общъ смисълъ. Общостопанското понятие сурови материали обхваща първичнитъ материали, които сж необходими да се даде животъ на разнитъ индустрии и да се подхранва дейността на безброй индустриални предприятия. Тукъ спадатъ, напимѣръ, каменнитъ въглища, петролтъ, разнитъ руди, дървенитъ материали и др. п. Частностопанското понятие сурови материали обхваща и такива материали, които сж отчасти или напълно обработени, като, напимѣръ, преждата, малца, отлѣтитъ метални блокове отъ високитъ пеши и др., които отъ общостопанска гледна точка не сж първични материали. За текстилната фабрика, която се занимава само съ тъкачество, суровия материалъ е преждата, за бирената фабрика, която купува малцъ и отъ него добива бира, малцътъ е суровъ материалъ, отлѣтитъ метални блокове сж сурови материали за онѣзи индустриални предприятия които ги употребяватъ безъ да разполагатъ съ собствени високи пеши, и др.

Освенъ това, понятието сурови материали въ частностопански смисълъ не е абсолютно и суверенно понятие, а такова съ относителенъ характеръ. Неговото съдържание при отдѣлнитъ случаи може да бжде различно и се опредѣля отъ гледна точка на индустриалното предприятие за което се отнася. Поради това, тукъ то не може да се употребява въ единъ общъ смисълъ, а винаги въ връзка съ едно или нѣколко опредѣлени индустриални предприятия. Същото е и съ понятията полуфабрикати, фабрикти и странични продукти. Следствие на

това, единъ и сѣщъ продуктъ, въ зависимостъ отъ вида и обема на индустриалното предприятие, за нѣкои предприятия е суровъ материалъ, за други — полуфабрикатъ, а за трети е факрикатъ. Напримѣръ, малцътъ е суровъ материалъ за пивоварнитѣ фабрики които купуватъ малцъ и отъ него добиватъ бира, той е фабрикатъ за тѣзи отъ тѣхъ, които произвеждатъ малцъ безъ да добиватъ бира и полуфабрикатъ за ония които купуватъ ечемикъ за да добиятъ бира. Въ последнитѣ два случая суровиятъ материалъ е ечемика. Въ сѣщото положение се намира преждата по отношение на текстилнитѣ фабрики, рудата при металната индустрия и др. При нѣкои случаи, сѣщо така, известенъ продуктъ е главенъ фабрикатъ, докато при други той е страниченъ продуктъ. Така, напримѣръ, при добиване на коксъ се получава свѣтиленъ газъ и амонякъ, кждето коксътъ е фабрикатъ когато е главниятъ обектъ на производство и страниченъ продуктъ когато за главенъ обектъ производството има свѣтилниа газъ или амоняка.

Отъ дадената характеристика за суровитѣ материали е ясно, че тѣ не могатъ да бждатъ произведени въ сѣщото индустриално предприятие, а трѣбва безусловно да бждатъ доставени отъ вънъ. Ако продуктътъ се произвежда въ предприятието, той може да бжде или полуфабрикатъ — когато се подлага на по-нататъшна преработка, или фабрикатъ — когато е напълно завършенъ, т. е. когато е доведенъ до такова състояние, че до неговата продажба не се нуждае отъ каквото и да било преработване. Продуктътъ е фабрикатъ когато представлява главенъ обектъ на производителната дейность, а въ противенъ случай той е страниченъ продуктъ. Отъ всичко по-горе изложено е ясно, че неправилно е дѣлението на суровитѣ материали, което нѣкои автори правятъ, а именно на сурови материали доставени отъ вънъ и произведени въ сѣщото предприятие¹⁾.

Спомагателни материали сж всички онѣзи материали, които, безъ да преминаватъ като субстанция на произвеждания продуктъ, сж необходими при неговото произвеждане, запазване и продаване. Поради липса на субстанционална зависимостъ между споменатитѣ материали и произвеждания фабрикатъ, то разноснитѣ за спомагателни материали представляватъ косвенъ елементъ въ костюмата стойностъ на продукта. Поради това обстоятелство, Leitner причислява тѣзи разноси къмъ посрѣдственитѣ, косвенитѣ разноси на индустриалното предприятие, които не могатъ да бждатъ калкулирани като разноси за материали върху единичния продуктъ, а се отчитатъ заедно съ другитѣ фабрични разноси, или пъкъ съ разноснитѣ по спомагателнитѣ предприятия.²⁾

Отъ калкулационно-техническа гледна точка, обаче, въ нѣкои случаи разноснитѣ за спомагателни материали се проявяватъ като прѣки елементи на костюмата стойностъ, защото могатъ да се опредѣлятъ непосредствено за известенъ продуктъ. Такъвъ е, напримѣръ, случаятъ при опаковачнитѣ материали. Въ подобенъ случай, споредъ Greifzu, спомагателнитѣ материали изгубватъ характера си на общи разноси и могатъ да се причислятъ къмъ фабричнитѣ или сурови материали³⁾. Това стано-

¹⁾ Oberbach — Fabrikbuchführung, S. 56.

Prof. Dr. Fr. Leitner — Die Selbstkostenberechnung industrieller Betriebe, 9. Auflage, Fr. a/M, 1930, S. 169 u. 175.

²⁾ Prof. Dr. Fr. Leitner — a. a. O. S. 166.

³⁾ Dr. Julius Greifzu — Die Kalkulation in der Industrie, Hamburg 1933, S. 51.

вище считаме за неправилно, защото при определянето на суровитѣ и спомагателни материали въ дадено индустриално предприятие, както видѣхме, се изхожда отъ други съображения, а не отъ обстоятелството дали тѣ могатъ да се установятъ непосредствено или не за известенъ продуктъ. Това за което Greifzu споменава, показва само, че отъ гледище на калкулациитѣ, нѣкои отъ спомагателнитѣ материали сж прѣки разноси, както и суровитѣ материали, но тѣ не могатъ да придобиятъ характеръ на сурови материали, поради възможността понѣкога разноситѣ за спомагателни материали да бждатъ установени за единица продуктъ и да взематъ непосредствено участие при формиране на неговата фабрична коштуема стойностъ. Другъ е въпросътъ, ако поради сложния характеръ на известно индустриално предприятие, нѣкои отъ материалитѣ могатъ едновременно да служатъ като сурови и като спомагателни материали, но единъ фактъ отъ калкулационно-техническо естество, какъвто е горния, не може да превръща материалитѣ отъ единъ видъ въ другъ.

Поради твърде различното предназначение на спомагателнитѣ материали, последнитѣ показватъ голѣма разновидностъ. Съобразно съ целта за която се употребяватъ и въ зависимостъ отъ вида на материалитѣ и характера на индустриалното предприятие, спомагателнитѣ материали се раздѣлятъ на групи, като:

1. Горивни материали, които се използватъ за освѣтление, отопление и за добиване на електрическа и механическа сила, като петролъ, газьолъ, дърва, каменни и дървени въглища, коксъ и др.

2. Смазочни материали, които сж необходими за подържане и смазване на машинитѣ и инструментитѣ, а понѣкога се употребяватъ и за преработване на нѣкои отъ суровитѣ материали, за да имъ се даде по-голѣма еластичностъ, лѣскавина и др. Тукъ спадатъ различнитѣ масла.

3. Експлозивни материали, които се употребяватъ при разрушаванията въ каменнитѣ кариери и при експлоатацията на рудницитѣ.

4. Ремонтни материали, които се употребяватъ при подържане и поправка на машинитѣ, инструментитѣ, трансмисиитѣ, и др. постоянни сръдства. Тази група отъ спомагателни материали се отличава съ извънредно голѣмо разнообразие въ състава.

5. Подпорни материали, които се употребяватъ за подпиране на галериитѣ въ рудницитѣ. Това сж обикновено дървени материали.

6. Опаковачни материали, които се употребяватъ за опаковане на продуктитѣ при тѣхното складиране, пазене и продажба.

Направеното дѣлене на спомагателнитѣ материали изхожда отъ предназначението на материалитѣ. Класификацията може, обаче, да изхожда и отъ други съображения, като напримѣръ, отъ естеството на материалитѣ: желѣзни, дървени, електрически и т. н. материали.

Нѣкои отъ авторитѣ употребяватъ понятието спомагателни материали въ много по-тѣсенъ смисълъ, като ограничаватъ твърде много неговото съдържание. Подъ това понятие тѣ разбиратъ само онѣзи материали, които сж „необходими за преработване на суровитѣ материали или за придаване на последнитѣ различни качества и външенъ видъ, като химикали, декстринъ, сапунъ и др.“. При подобно схващане по отношение на спомагателнитѣ материали, много отъ тѣхъ сж въ сжщностъ сурови материали, защото влизатъ като съставна частъ въ субстанцията на произведения продуктъ. Това се вижда и отъ даденото опре-

дѣление, отъ което е ясно, че спомагателнитѣ материали сж необходими за изработване на суровитѣ и въ много случаи, както при механическото така и при химическото имѣ преработване, ставатъ съставна часть на последнитѣ и по-нататѣкъ ще бждатъ преработвани като сурови материали. Освенъ това, много отъ другитѣ материали, като горивни, ремонтни, смазочни и др., взематъ сжщо така спомагателно участие при произвеждането на продукта и като така сжщо трѣбва да бждатъ отнесени къмъ групата на спомагателнитѣ материали. Още и поради това, че спомагателното участие на материалитѣ въ производството не може да бжде раздѣлено на степени по важностъ, то подобно опредѣляне на понятието спомагателни материали не е пълно и поради това не може да обхвае другитѣ групи материали, които въ сжщностъ изпълняватъ сжщата роля при произвеждането на продукта.

Установяването дали даденъ материалъ е суровъ или спомагателенъ се намира въ зависимостъ отъ положението което заема материалътъ въ индустриалното предприятие. Относителниятъ характеръ на тѣзи две понятия е причина, щото единъ и сжщъ материалъ въ едно индустриално предприятие да бжде суровъ материалъ, а въ друго — спомагателенъ. Въ това отношение, въ практиката се срѣщатъ твърде интересни случаи. За подобенъ случай споменава Greifzu, при който отъ материалитѣ, които се употребяватъ за опаковка на други купени материали, се получаватъ сурови материали. Така, напримѣръ, индустриалното предприятие на Фордъ получава необходимитѣ стѣкла за произвежданиетѣ отъ него автомобили въ такива дървени каси, дъскитѣ отъ които безъ каквото и да било по-нататѣшно преработване се използватъ за подове на автомобилнитѣ каросерии ¹⁾. Въ този случай даже и да се налага известно преработване на полученитѣ дъски отъ каситѣ, опаковачнитѣ материали се използватъ въ фабричитѣ на Фордъ като сурови материали. Сжщитѣ дъски, освенъ това, се употребяватъ и като спомагателни материали за опаковане на изработенитѣ автомобили и тѣхнитѣ части.

Споредъ Mellerowicz, разносикитѣ за материали се състоятъ отъ следнитѣ четири групи ²⁾:

1. Прѣки материални разноси, къмъ които спада стойността на материалитѣ, които се явяватъ като субстанция на произвеждания фабрикатъ.

2. Косвени, непрѣки материални разноси, къмъ които спада стойността на материалитѣ които се употребяватъ въ връзка съ продукта, безъ да образуватъ съставна часть отъ неговата субстанция.

3. Допълнителни разноси за материалитѣ, които обхващатъ разносикитѣ по покупка и доставка на материалитѣ, като фрахтъ, превозъ, мита, осигуровки, провизионъ, куртажъ и др.

4. Общи разноси въ връзка съ материалитѣ, къмъ които спадатъ: а) разносикитѣ по отдѣлението за покупки, и б) разносикитѣ по складиране и пазене на материалитѣ. Тѣзи разноси иматъ много разнообразенъ съставъ. Къмъ разносикитѣ по отдѣлението за покупки спадатъ всички разноси които сж свързани съ функционирането на последното, като заплатата и други възнаграждения на персонала, амортизация, ремонтъ, по-

¹⁾ Dr. Julius Greifzu — а. а. О. S. 52.

²⁾ Prof. Dr. K. Mellerowicz — а. а. О. S. 132.

държане, осветление, отопление и т. н. на зданието въ което се помещава отдѣлението, разносикътъ за канцеларски материали и счетоводни книги, пощенскитъ и телефонни разноси, както и всички други разноси свързани съ дейността на това отдѣление.

Освенъ това, въ тежестъ на материалната служба трѣбва да падне и частъ отъ административнитъ разноси на предприятието. Съ обособяването на тази служба въ самостоятеленъ отдѣлъ, то и тя наредъ съ другитъ отдѣли, трѣбва да вземе участие въ разпредѣление на разносикътъ по общото управление на предприятието, защото то е еднакво необходимо за правилното функциониране на всички служби, които както въ техническо така и въ отчетно отношение представляватъ отдѣлни части отъ общата организация и дейностъ на индустриалното предприятие.

Въ административно и отчетно отношение, складирането и пазенето на материалитъ влиза въ обсега на материалната служба. Разносикътъ, който сж свързани съ тази дейностъ сж сжщо така разнообразни. Тукъ спадатъ заплатитъ и другитъ възнаграждения на ангажирания въ складоветъ персоналъ, амортизации, осигуровки, поддържане, поправки и др. п. на складоветъ, разносикътъ свързани съ премѣстване на материалитъ и съ разнитъ манипулации съ тѣхъ и др.

При разграничаване на първитъ два вида разноси за материалитъ, Mellerowicz изхожда отъ производствено-техническо гледище. Поради това и неговитъ прѣки и косвени материални разноси сж свързани съ субстанцията на произвеждания продуктъ. Ясно е, че подобно раздѣление не се съвпада съ раздѣлението, което бихме направили въ този случай ако изхождаме отъ калкулационно-техническа гледна точка.

Подъ допълнителни разноси за материалитъ Mellrowicz разбира разносикътъ свързани съ покупката на материалитъ и съ доставянето имъ до склада, които трѣбва да се калкулиратъ заедно съ фактурната стойностъ на материалитъ още при тѣхното приемане. Разносикътъ по отдѣлението за покупки и тѣзи по складиране и пазене на материалитъ Mellerowicz обединява въ групата общи разноси по материалитъ съ посоченитъ по-горе две поддѣления. Третата и четвъртата група разноси Leitner обединява заедно подъ името разноси по материалитъ, съ които той увеличава коштуемата стойностъ на самитъ материали. И следъ като изброява твърде много разноси спадащи къмъ тази група, като започва отъ покупката на материалитъ и достига до момента на тѣхното консумиране, Leitner констатира, че разносикътъ по материалитъ често се отчитатъ заедно съ общитъ фабрични разноси. Този начинъ на отчитане, обаче, е недопустимъ въ индустриалнитъ предприятия съ специализирано производство, когато стойността на суровитъ материали има по-голѣмо значение за калкулацията.¹⁾

За да се схване действителното отношение на разносикътъ по материалитъ къмъ самитъ материали, следъ като посочихме дадената характеристика за тѣхъ отъ Mellerowicz и Leitner, ще направимъ следнитъ констатации, защото обясненията на тѣзи разноси отъ двамата автори не могатъ да дадатъ точна представа за тѣхната сжщностъ и за правилното имъ калкулативно третиране. Отъ по-рано даденитъ обяснения за материалната служба се вижда, че нейната дейностъ има за предметъ два главни обекта, а именно: покупка на материалитъ и организиране на служ-

¹⁾ Prof Dr. Fr. Leitner — а. а. О. S. 166.

бата по съхраняването имъ въ складоветъ, докато бждатъ изразходвани. Разноснитъ които сж свързани съ реализиране на така поставенитъ задачи предъ материалната служба, можемъ да раздѣлимъ на три групи: а) разноси по покупката и доставката на материалитъ до склада на предприятието; б) разноси по съхраняване на материалитъ до момента на консумирането имъ; и в) разноси свързани съ административното устройство на материалната служба.

Отъ гледище на току по споменатитъ две главни функции на материалната служба, развитието на костюемата стойностъ на материалнитъ преминава презъ две фази.

Първата фаза започва съ покупката на материалитъ и завършва съ предаването на последнитъ въ склада на индустриалното предприятие. Тя обхваща покупната (фактурната) стойностъ на материалитъ и разноснитъ по покупката и доставката на материалитъ до склада, т. е. фактурната стойностъ увеличена съ първата група разноси.

Втората фаза започва съ складирането на материалитъ и завършва съ изразходването имъ за нуждитъ на отдѣлнитъ служби въ предприятието и най-вече за производството. Тази фаза обхваща стойността на материалитъ отъ първата фаза и разноснитъ отъ втората фаза. По тази окончателна костюема стойностъ следва материалитъ да се записватъ при употреблението имъ за нуждитъ на индустриалното предприятие.

Като се взематъ предвидъ тѣзи две фази, презъ които минава формирането на костюемата стойностъ на материалитъ, първата и втората група разноси сж специални или прѣки разноси, защото могатъ въ точенъ размѣръ да се отнесатъ къмъ съответния етапъ отъ нейното развитие. Третата група разноси сж общи или косвени разноси, защото се отнасятъ и до дветъ фази. Поради това, общитъ разноси трѣбва да бждатъ разпредѣлени между дветъ фази, за да могатъ да взематъ чрезъ тѣхъ правилно участие въ постепенното развитие на костюемата стойностъ на материалитъ. Като изхождаме отъ функциитъ на материалната служба и отъ действителността, съобразно съ която става формирането на костюемата стойностъ на материалитъ, считаме, че подобно третиране на горе-поменатитъ три групи разноси е най-целесъобразното. Такова разрешение на въпроса за разноснитъ по материалитъ е най-правилно, защото дава истинската картина на измѣненията, които ставатъ въ стойността на материалитъ отъ момента на покупката до тѣхното изразходване. Може би едно подобно разрешение при прилагането му на практика, ще срещне известни трудности отъ калкулационно-техническо естество и да усложни работата по отчитане на материалитъ. Въ такъвъ случай, възможното най-благоприятно разрешение на този въпросъ, представлява важенъ проблемъ при организиране отчетността на предприятието и неговото сполучливо разрешение зависи отъ конкретнитъ условия, които съществуватъ въ дадено индустриално предприятие и отъ влиянието, което тѣзи разноси, главно разноснитъ за материали, оказватъ върху костюемата стойностъ на произведениия фабрикатъ. При по-голямъ значение на материалитъ въ костюемата стойностъ, необходимо е тѣзи разноси да се третиратъ въ отчетно отношение правилно, за да могатъ да заематъ онова мѣсто, което тѣ действително иматъ при създаване костюемата стойностъ на продукта.

Въ връзка съ съществуването на материалната служба като самостоятелно отдѣление при индустриалното предприятие, се поставя и въп-

росътъ за нейното участие въ разпредѣлението на разноснитѣ по общото управление на предприятието. Това участие е наложително поради обстоятелството, че и материалната служба, наредъ съ другитѣ отдѣления, се ползува отъ услугитѣ на общото ръководство и е предметъ на грижи отъ страна на последното. Частта отъ административнитѣ разноси, която трѣбва да бѣде поета отъ тази служба, се намира въ зависимостъ отъ избрания критерий за тѣхното разпредѣление, който се установява съобразно обсега на отдѣлнитѣ служби и степенъта на тѣхната разрастналостъ. Тази частъ отъ административнитѣ разноси, заедно съ разноснитѣ по общото управление на материалната служба, следва да бѣде разпредѣлена между дветѣ функции на последната, съ което тѣ ще влѣзатъ като съставна частъ въ коштуемата стойностъ на материалитѣ.

Когато предприятието разполага съ много на брой и разнообразни материали, съ цель да се избѣгне смѣсане на материалитѣ и преплитане на наименованията имъ, се създава за тѣхъ специална номенклатура. Тя представлява пълна класификация на материалитѣ и най-подробенъ описъ за тѣхъ. Номенклатурата се съставя като материалитѣ се раздѣлятъ на групи и на всѣки материалъ се дава специаленъ номеръ, при което за всѣка група се запазватъ известно число номера. Поради това, всѣки материалъ при всички записвания въ отчетността се явява съ своя номеръ. У насъ, номенклатура на материалитѣ се въведе най-напредъ въ мина Перникъ, а следъ това и въ Българскитѣ държавни желѣзници.

Подраздѣлението на материалитѣ въ групи за номенклатурата става съ огледъ предназначението и естеството на самитѣ материали. Поради това, че индустриалнитѣ предприятия употребяватъ различни материали и то съ предназначение, което зависи отъ естеството на производствената имъ дейностъ, то и наименованието на групитѣ въ отдѣлнитѣ предприятия не е еднакво. Така, наприкладъ, въ номенклатурата на Българскитѣ държавни желѣзници, състояща се отъ три тома и 24 групи, срѣщаме следнитѣ наименования на групи: гориво, материали за освѣтление, материали електрически, материали за мазане и чистене, материали канцеларски, материали бояджийски, материали специални за здравната служба, стѣкла, материали текстилни и кожени, материали гумени, материали дървени, метали, метални издѣлия, материали зидарски и др. т., материали за горна постройка, инструменти и сѣчива, сѣчивни машини, апарати, други инвентарни предмети, формено облѣкло, мостови металически конструкции, осигурителни инсталации и др., стари материали и отпадѣци, амбалажъ, резервни части за подвижния материалъ. Въ всѣка група, материалитѣ се подреждатъ по азбученъ редъ, по родъ, видъ и голѣмина.

СЖЩНОСТЪ И ЗНАЧЕНИЕ НА НОВИТЪ 3% ДЪРЖАВНИ СЪКРОВИЩНИ БОНОВЕ

отъ

А. Г. ХРИСТОФОРОВЪ

I. Законътъ за новитъ 3% държавни съкровищни бонове.

Въ Държавенъ вестникъ брой 28 отъ 9 февруарий 1942 год. бѣ обнародванъ следния законъ: „Законъ за разрешаване на Министра на финанситъ да издава държавни съкровищни бонове съ 3 на сто годишна лихва“. Законътъ дава право на Министра на финанситъ да издава държавни съкровищни бонове съ 3% годишна лихва, издадени на приносителя, съ падежъ една или две години отъ датата на издаването имъ. Бонуетъ ще се издаватъ въ следнитъ деноминации: отъ 1,000 лева, 5,000 лева, 10,000 лева, 20,000 лева и 50,000 лева. Тѣ се освобождаватъ отъ всѣкакви сегашни и бждещи данъци, а лихвитъ по тѣхъ се освобождаватъ отъ прѣжитъ данъци по закона за данъка върху приходитъ. Бонуетъ ще се пласиратъ отъ Българска народна банка, за смѣтка на държавата, по номиналната имъ стойность, представлявана отъ главницата. Изплащането на бонуетъ се извършва на падежитъ имъ отъ Б. н. банка — въ главницата и лихвитъ имъ. Бонуетъ, обаче, могатъ да бждатъ изплащани и преди падежитъ имъ отъ Б. н. банка — за смѣтка на държавата — по стойността имъ въ главница и лихви къмъ всѣко 5-то, 15-то и 25-то число на месеца, предшествуващо датата на представянето на бона. Ако последната дата съвпада съ едно отъ тѣзи числа, лихвата се пресмѣта къмъ това число. Бонуетъ се приематъ за залогъ и гаранции по номиналната имъ стойность, въ всички предвидени отъ закона случаи: по търгове и договори за обществени предприятия, за чинovníчески гаранции пр.

Възъ основа на чл. I, ал. 2-ра отъ гореспоменатия законъ, Министерскиятъ съветъ взе решение — въ заседанието му отъ 18 февруарий 1942 година, — да се издадатъ на първо време държавни съкровищни бонове за 1 милиардъ номинални лева, разпредѣлени както следва: 318,500 бона отъ различни деноминации, на обща номинална стойность 750 милиона лева, и 116,100 бона отъ различни деноминации, на обща номинална стойность 250 милиона лева, като първитъ бонове сж едногодишни, а вторитъ — двугодишни. Съ изключение на едногодишнитъ бонове отъ хиляда лева, които носятъ дата на издаването 15.III.1942 год. и падежъ 15.III.1943 год., всички останали едногодишни бонове носятъ дата на издаването 25.III.1942 г. и падежъ 25.III.1943 г. Всички двугодишни съкровищни бонове носятъ дата на издаването 25.III.1942 год. и падежъ 25.III.1944 год. Въ последиствие, съ писмо № 15,834 отъ 23.XI.1942 год., Главната дирекция на държавнитъ и на гарантиранитъ отъ държавата дългове уведомява Българска народна банка, че е предстоящо пускането на нови 3% държавни съкровищни бонове за 5 милиарда номинални лева, въ деноминации отъ по 5, 10, 20 и 50 хиляди лева, съ едногодишенъ и двугодишенъ животъ, начиная отъ 5.XII.1942 г., респ. 15.XII.1942 г., и съ падежи къмъ 5.XII.1943 г., 15.XII.1943 г., 5.XII.1944 г. и 15.XII.1944 г.

Въ последиствие, съ нарочно постановление на Министерския съветъ, взето въ заседанието му отъ 16 ноемврий 1942 година, се прави

следното изменение въ техниката по пласиране на боновете: при изплащането на платежни заповѣди, издадени къмъ частни лица и фирми, чийто размѣръ надминава 200,000 лева, Б. н. банка ще заплаща половината сума на платежната заповѣдъ, окръглена на 1,000 лв. съ 3% държавни съкровищни бонове, а другата половина — въ пари, въ рамките на съществуващитѣ вече ограничения относно тегленето на суми надъ 100,000 лева отъ банковитѣ институти. Същевременно, новитѣ 3% държавни съкровищни бонове — съгласно въведената практика въ началнитѣ дни на текущата 1943 година, за която целъ е било искано съгласието на заинтересованитѣ общественни и частни организации, както и на кредитнитѣ институти — се въвеждатъ като платежно сръдство (вмѣсто заплащане съ банкноти) при голѣми плащания, надминаващи сумата отъ 200,000 лева, при следнитѣ случаи: 1) за изплащане на платежни заповѣди; 2) за изплащане суми по международнитѣ клирингови и други преводи чрезъ Б. н. банка; 3) за изплащане на влогове отъ държавнитѣ, общественитѣ и частнитѣ банки; 4) за изплащане на преводи на суми чрезъ банкитѣ; и 5) за изплащане на деконтирането по инкасови полици. Боноветѣ могатъ, следователно, да служатъ и за погасяване на дългове, за влогове въ П. с. каса, за изплащане на държавни и общински данѣци, както и за всички плащания между частни лица и фирми.

II. Техника на циркулацията на боноветѣ.

Въ горнитѣ рамки, новитѣ 3% държавни съкровищни бонове се явяватъ като конкурентно на банкнотитѣ и монетитѣ платежно сръдство. Боноветѣ си приличатъ съ банкнотитѣ и монетитѣ по това, че могатъ да служатъ за уреждане на дългове между частни лица и за плащане на данѣци къмъ държавата и общинитѣ — приемането имъ отъ страна на държавата при плащането на данѣци узаконява тѣхното естѣство на законно платежно сръдство. Боноветѣ се различаватъ отъ банкнотитѣ по това, че докато банкнотитѣ се издаватъ отъ Българска народна банка, боноветѣ се издаватъ отъ държавното съкровище, респективно отъ Дирекцията на държавнитѣ дългове; по това, че боноветѣ сж лихвоносни, докато банкнотитѣ не сж лихвоносни; и по това, че боноветѣ иматъ краенъ падежъ, докато банкнотитѣ оставатъ, поне на теория, постоянно въ обращение. Следователно, би могло да се поддържа, че поне на теория новитѣ съкровищни бонове представляватъ по-привлекателно платежно сръдство, понеже се олихвяватъ автоматически, и следователно, ежедневно нарастватъ по стойностъ, докато банкнотитѣ, които сжщо се издаватъ „на приноситель“, не се олихвяватъ. Новитѣ съкровищни бонове сж, единъ видъ, лихвоносни съкровищни ноти, но се различаватъ отъ издаденитѣ къмъ края и следъ края на миналата Свѣтвна война отъ британското съкровище нарочни „съкровищни ноти“ отъ малки стойности по това, че сж лихвоносни и съ красенъ падежъ, докато британскитѣ съкровищни ноти не бѣха лихвоносни и циркулираха, така да се каже, безпадежно.

Самиятъ фактъ, обаче, че боноветѣ сж лихвоносни и се олихвяватъ на междинни падежи, три пѣти месечно, представлява вече единъ недостатъкъ отъ гледището на редовнитѣ платежни сръдства: плащането чрезъ бонове изисква малко повече време за изчислението на действителната стойностъ на бона въ момента на плащането, докато стойността на банкнотата е винаги равна на паритета, или на номиналната ѣ стой-

ностъ. Освенъ това, най-малкитѣ деноминации, въ които се издаватъ боноветѣ, сж отъ хиляда лева, което ги прави негодно сръдство за плащане на суми подъ хиляда лева—освенъ чрезъ връщането на частъ отъ сумата въ банкноти или монети отъ страна на получателя на бона при плащането. Съ други думи, по естество предназначението на боноветѣ е за уреждането на по-голѣми по стойностъ плащания, но не и за всички видове плащания. Ако на теория лихвоносниятъ характеръ на боноветѣ ги прави по-примамливо платежно сръдство отъ банкнотата или монетата, на практика не би могла да сжествува опасностъ за едно измѣстване на банкнотитѣ или монетитѣ при уреждане на задълженията чрезъ новитѣ бонове. Фактътъ, обаче, че боноветѣ се олихвяватъ въ срокове отъ кръгло 10 дни, ги прави допѣкжде годни и за уреждане на дългове въ незакръглени до хиляда лева суми, като евентуалниятъ остатъкъ се доплаща въ банкноти или монети, или като разликата се връща въ банкноти или монети отъ страна на получателя на бона.

Циркулацията на бона започва отъ момента на издаването му: на прѣката му продажба отъ страна на Б. н. банка или, въ повечето случаи, на издаването му отъ банката при осребряването на платежни заповѣди. Когато боноветѣ постепенно навлѣзатъ въ циркулация между частнитѣ лица и предприятия и се намиратъ въ самитѣ банки, отдѣлно лице или фирма може да получи такъвъ бонъ било отъ друго лице или фирма, било отъ нѣкоя частна банка — при тегленето на суми по кредиторнитѣ смѣтки, или при изплащането на преводи отъ страна на банкитѣ и т. н. Трѣбва, следователно, да се различаватъ ясно три момента и положения: момента на издаването на бона отъ страна на Б. н. банка за смѣтка на държавата; циркулацията на бона между частни лица и фирми, за уреждане на задълженията имъ; и задържането на бона въ нѣкоя банка, т. е., временно прекъсване на неговата циркулация. Отъ гледището на частнитѣ лица и фирми, които употребяватъ боноветѣ за уреждане на плащанията помежду си или къмъ държавата, бонътъ представлява едно редовно законно платежно сръдство, като банкнотата или монетата, въпрѣки факта на олихвяването му. Но отъ гледището на отдѣлната частна банка, получила даденъ бонъ при влагането на суми по кредиторнитѣ смѣтки на нейнитѣ клиенти, или при изплащането на задълженията на клиентитѣ къмъ банката, бонътъ представлява вече една „ценна книга“, като всѣка друга облигация отъ нѣкой държавенъ заемъ, или като облигациитѣ на Погасителната каса.

III. Боноветѣ отъ гледището на приносителя.

Какво е отношението на частното лице или фирма къмъ съкровищния бонъ, получаванъ при осребряването на нѣкоя платежна заповѣдъ отъ Б. н. банка, или при текущото уреждане на задълженията къмъ и отъ страна на други частни лица и фирми, или при тегленето на суми по кредиторнитѣ смѣтки въ банкитѣ? Когато частното лице получи съкровищенъ бонъ при осребряването на платежна заповѣдъ, бонътъ може да остане временно като редовно платежно сръдство въ касата или портфейла на получателя; или да бѣде непосредствено предаденъ на друго частно лице срещу уреждането на нѣкое задължение; или да бѣде представенъ въ банката отъ частното лице за завѣряване на неговата кредиторна смѣтка. Ако бонътъ остане въ каситѣ на предприятието на частното лице, той нараства ежедневно по стойностъ поради ежедневното

изработване на нови лихви. За да се оформи това нарастване въ стойността на бона поради изработения лихви, обаче, е необходимо той да бъде задържан до следващото 5-то, 15-то или 25-то число на месеца. Съ други думи, един бонъ, получен по номиналната му стойност към 5-тото число на даден месец, не нараства по стойност до 14-тото число на същия месец включително, а само на 15-тото число. И ако бонът бъде задържан въ предприятието до 14-тото число и предаден на трето лице на горната дата, неговата стойност остава непроменена и първоначалният приносител на бона не печели нищо отъ задържането му въ течение на девет дни, вмѣсто обикновени банкноти като „касова наличност“.

Ако, обаче, приносителят на бона го задържи въ каситъ на предприятието си до следващото 15-то число на месеца и го използва за уреждане на нѣкое задължение едва на 15-то число на месеца, стойността на бона нараства съразмѣрно съ изработения лихви презъ времето отъ 5-тото число (датата на получаването му) до 15-тото число (датата на предаването му). Новата и по-голяма стойност на бона към 15-тото число е отбелязана на гърба на бона — срещу съответната дата, месецъ и година. Въ таквъ случай ползата за първоначалния приносител на бона е явна: той е поддържалъ известна „касова наличност“ въ предприятието си и, същевременно, се е ползувалъ отъ лихвитъ, които би получилъ, ако бѣ внесълъ съответната сума на влогъ въ нѣкоя частна банка — при предположението, че нетната лихвоностност на бона и нетната лихва на влоговетъ въ банката сѣ еднакви по размѣръ. Ако, отъ друга страна, приносителят на бона го представи веднага въ банката си и последната завѣри влогвата му смѣтка съ равностойността на бона още въ същия денъ на издаването му по неговата номинална стойност, приносителят не губи и не печели: същиятъ резултатъ би се получилъ, ако Б. н. банка би изплатила или осребрила платежната му заповѣдъ веднага въ банкноти и монети, вмѣсто въ бонове, или изцѣло въ банкноти и монети, и ако той би вложилъ тѣзи банкноти и монети въ банката си по кредиторната си смѣтка.

Ако, обаче, частното лице или фирма получи бона не към 5-тото, 15-тото или 25-тото число на даден месецъ, а към нѣкоя междинна дата, и ако бонът остане въ каситъ на предприятието до следващата междинна падежна дата, стойността на бона нараства въ пълния размѣръ на изработения лихви презъ времето на дветѣ междинни падежни дати, а не само въ размѣра на изработения лихви презъ времето, когато бонът е станалъ фактически притежание на приносителя му. Единъ примѣръ. Бонът се олихвява всѣки (приблизително) 10 дни, или общо към (приблизително) 36 пѣти въ годината. Единъ бонъ отъ 1,000 лева струва само 1,000 лева въ деня на издаването му — да предположимъ 5-тото число на даден месецъ, но при 3% годишна лихва, нараства по стойностъ съ $\frac{1}{36}$ частъ отъ размѣра на годишната лихва презъ следващитѣ 10 дни отъ датата на издаването му, т. е., отъ първата междинна падежна дата. За единъ бонъ отъ хиляда лева изработената лихва между 5-тото и 15-тото число на месеца се равнява на (кръгло) 83 стотинки. Следователно, получениятъ бонъ отъ 1,000 лева на 5-тото число на месеца струва 1,000.83 лева на 15-тото число на месеца. Но ако бонът е билъ полученъ на 10-тото число на месеца, и ако приносителят му го задържи до следващата междинна падежна дата, стойността на бона

пакъ нараства съ 83 стотинки и възлиза сжщо на 1,000·83 лева на 15-тото число на месеца — въпрѣки обстоятелството, че приносительтъ е притежавалъ сжщия бонъ само въ течение на 5, а не на 10 дни.

Следователно, отъ гледището на отдѣлния приноситель, получаващъ даденъ бонъ между две междинни падежни дати и задържащъ бона до следващата междинна падежна дата, се явява една печалба отъ лихви, произлизаща отъ изработването на опредѣленото количество лихви въ по-краткъ отъ опредѣления периодъ отъ време. Тази печалба отъ разликата въ, така да се каже, фактически „изработенитѣ“ и фактически „заслуженитѣ“ лихви, може да бжде реализирана само въ случай, че приносительтъ на бона го задържи до следващата междинна падежна дата. Ако сжщиятъ е принуденъ да извърши нѣкое плащане преди следващата междинна падежна дата, печалбата може все пакъ да бжде реализирана чрезъ извършването на предстоящото плащане отъ текущитѣ постѣпления на предприятието въ банкноти и монети, или чрезъ теглене на необходимитѣ суми отъ кредиторната смѣтка на собственика на бона въ нѣкоя банка — само при условието, че нетната лихва върху влоговетѣ въ банката е по-ниска отъ 3%. При една нетна лихва върху влоговетѣ отъ 2%, напримѣръ, печалбата би възлѣзла само въ размѣръ 1%, или на една трета отъ размѣра на годишната лихва върху десетдневния междиненъ срокъ, т. е., на една трета отъ 83 стотинки, въ горния случай. Но ако приносительтъ на боноветѣ си служи съ тѣхъ при уреждане на плащанията си както съ обикновенитѣ банкноти и монети, текущитѣ плащания въ бонове и текущитѣ постѣпления въ бонове биха изравнили, въ по-дългия периодъ, тѣзи разлики въ фактически „изработенитѣ“ и фактически „заслуженитѣ“ лихви, вследствие на което горната печалба не би могла да се появи.

IV. Боноветѣ отъ гледището на отдѣлнитѣ банки.

* Отдѣлната банка се намира въ аналогично положение съ това на разгледания случай на приносителя на бонъ отъ 1000 номинални лева. Когато получи даденъ бонъ отъ нѣкой свой клиентъ, който настоява бонътъ да бжде веднага превърнатъ въ влогъ, банката ще завѣри кредиторната смѣтка на приносителя на бона съ равностойността на бона къмъ последната междинна падежна дата. Ако представянето на бона въ банката е било извършено на 10-тото число на месеца, напримѣръ, приносительтъ фактически губи въ лихви една сума, равна на изработенитѣ лихви отъ бона презъ времето отъ 5-тото до 10-тото число на месеца. Тази „загуба“ въ лихви се явява като „извънредна“ печалба отъ лихви за банката, тъй като на следващото междинно падежно число — на 15-тото число на месеца — стойността на бона пораста въ пълния размѣръ на изработенитѣ лихви презъ изтеклитѣ десетъ дни отъ 5-тото до 15-тото число на месеца. Така, върху бонъ отъ 1000 лева, представенъ въ банката отъ неинъ клиентъ къмъ 10-тото число на месеца, банката ще спечели 83 стотинки отъ лихви само въ течение на петъ дни, а не на десетъ дни, което прави двойно по-голѣмо олихвяването на бона. За да бжде тази печалба отъ лихви реална, а не фиктивна, е необходимо, количеството на боноветѣ, които постѣпватъ въ банката ежедневно, да бжде по-голѣмо отъ количеството на боноветѣ, които банката пуска въ обращение по единъ или другъ начинъ. Само въ такъвъ случай ще се яви единъ превесъ на „печалбитѣ“ спрямо „загубитѣ“ отъ разликитѣ въ

фактически „изработенитѣ“ и фактически „заслуженитѣ“ лихви. Когато количеството на боноветѣ, които се пускатъ въ обращение презъ Българската народна банка отъ страна на съкровището, проявява тенденция на увеличение въ даденъ и сравнително по-дълъгъ периодъ, тази предпоставка става реална. Отъ гледището на отдѣлната банка, следователно, новитѣ съкровищни бонове представляватъ единъ новъ, макаръ и незначителенъ, приходенъ източникъ.

Фактически, обаче, тази незначителна печалба се неутрализира до нѣкъде или напълно отъ обстоятелството, че третирането на новитѣ съкровищни бонове въ отдѣлната банка като редовни платежни сръдства е съпроводено съ по-сложни операции, които изискватъ повече време за тѣхното извършване. При установената понастоящемъ практика въ повечето банки, описването на боноветѣ е свързано съ значителна загуба на време, което може да наложи въ нѣкои случаи увеличаването на банковия персоналъ, т. е., увеличаването на техническитѣ разноси на банката. Въ сжщностъ, обаче, не сжществуватъ оправдателни причини за едно подобно развитие на нѣщата. Описването на боноветѣ е напълно излишно — когато даденъ клиентъ на банката се яви предъ съответното гише съ бонове отъ различни деноминации, на обща стойностъ, напримѣръ, отъ 300000 лева, времето, необходимо на чиновника за изчисляването на действителната стойностъ на боноветѣ чрезъ включването на изработенитѣ лихви едва ли би било по-дълго отъ времето, необходимо на сжщия или на другъ, по-малко квалифициранъ чиновникъ, да преброи една сума отъ 300000 лева въ банкноти и монети отъ различни стойности. Фактътъ, че изработенитѣ лихви отъ бона къмъ всѣко 5-то, 15-то и 25-то число на месеца сж показани на гърба на бона, улеснява значително пресмѣтането на действителната, въ разлика отъ номиналната, стойностъ на представенитѣ бонове. Следователно, загубата на време може да бѣде напълно избѣгната при една съответно-подходяща практика, и техническитѣ разноси на банката не ще бѣдатъ увеличени. Въ такъвъ случай печалбата, която би могла да се появи при направената по-горе уговорка, ще бѣде напълно реална.

Но отдѣлната банка печели много повече отъ разликата въ лихвата, съ която се олихвяватъ боноветѣ и разликата отъ лихвата, която сжщата банка получава върху резервитѣ си отъ централната банка. Боноветѣ се олихвяватъ съ 3 на сто годишна лихва, а Б. н. банка плаща една лихва само отъ едно на сто върху авоаритѣ, които частнитѣ банки държатъ на влогъ при нея. Защото „купуването“ на даденъ съкровищенъ бонъ отъ страна на банката и завѣрвяването на кредиторната смѣтка на неговия носителъ означава, че частъ отъ располагаемитѣ сръдства на банката се превръщатъ въ пласменти въ „ценни книжа“. Въ баланса на банката тази промѣна става по следния начинъ: съ предаването на съкровищния бонъ отъ страна на клиента, банката завѣрвява неговата кредиторна смѣтка въ пасивната страна на баланса си, напримѣръ, съ 1000 лева — стойността на бона, и сжщевременно увеличава перото „пласменти въ ценни книжа“ въ актива съ 1000 лева. Ако, обаче на следния день клиентътъ се яви предъ гишетата на банката съ намѣрение да изтегли една сума отъ 1000 лева въ брой, банката намалява неговата кредиторна смѣтка съ 1000 лева, което се отразява въ активната страна на баланса чрезъ едно намаление на перото „располагаеми сръдства (касова наличностъ)“ съ съответната сума. Теоретически, попълването на касо-

вата наличност ще се извърши чрез едно съответно теглене на суми по кредиторната смѣтка на банката въ Б. н. банка. Въ края на краищата, следователно, една сума отъ 1,000 лева се намалява отъ авоара на банката при централната банка, кждето е била олихвявана съ годишна лихва отъ едно на сто, и се прехвърля въ активната страна на баланса на банката — въ перото „пласменти въ ценни книжа“, кждето се олихвява съ една лихва отъ 3 на сто годишно, тъй като боноветъ носятъ 3 на сто годишно лихва. Банката, следователно, печели фактически разликата отъ 2 на сто въ лихвата, което прави, въ горния случай, къмъ 56 стотинки на 1,000 лева за десетъ дни. А това вече представлява една значителна печалба!

V. Боноветъ отъ гледището на държавното съкровище.

Фактътъ, че съкровищнитъ бонове се издаватъ съ срокъ отъ една година или отъ две години означава, че съкровището отсрочва действителното плащане на дадено задължение съ една или две години — чрезъ извършване на плащането въ съкровищни бонове. При възможността да извърши, или по-право да разпорежи, плащането на дадено задължение въ съкровищни бонове, а не въ банкноти и монети, съкровището се избавя отъ необходимостта да предизвика едно съответно намаление въ авоаритъ си при централната банка. Защото ако Б. н. банка осребри дадена платежна заповѣдъ и заплати стойността ѝ на приносителя въ банкноти и монети, тя ще намали съответно авоарътъ на съкровището по неговата текуща кредиторна смѣтка. Въ такъвъ случай въ баланса на Б. н. банка ще настѣпятъ следнитъ промѣни: въ пасива на баланса ще се яви едно намаление отъ 1,000 лева въ салдото на текущата кредиторна смѣтка на държавата, съпроводено отъ едно съответно увеличение въ количеството на банкнотитъ въ обращение — или платежната заповѣдъ унищожава 1000 лева отъ авоара на банката и се създаватъ нови 1000 лева въ обращение, като банкноти — които вече представляватъ задължение не на съкровището, а на централната банка. Съ други думи, въ този случай се увеличаватъ задълженията на виждане на Б. н. банка — посредствомъ разширението въ банкнотното обращение, и се намаляватъ наличноститъ на съкровището при Б. н. банка — чрезъ намалението въ салдото на неговата кредиторна смѣтка.

Отъ друга страна, обаче, намалението на салдото на наличнитъ срѣдства на съкровището при Б. н. банка не е въ неговъ интересъ, понеже означава едно съответно намаление въ неговитъ възможности за покриване на нѣкои бждещи нужди чрезъ собственитъ си срѣдства, т. е, разширението въ количеството на банкнотното обращение не е въ интереса на централната банка въ единъ моментъ, когато банкнотното обращение проявява тенденция къмъ разширение въ повече отъ желания размѣръ. Отъ гледището на една частна банка разширението въ банкнотното обращение на банката — въ случай, че тя има право да издава и пуска въ обращение банкноти — е сигурно срѣдство за реализиране на допълнителни печалби. Отъ гледището на централната банка, обаче, чиято главна задача е да бди върху здравината и вътрешната стойностъ на монетата, разширението въ банкнотното обращение, макаръ и да носи извесни облаги, е нежелателно и трѣбва да се избѣгне. Следователно, както съкровището, така и централната банка, иматъ еднакви интереси — да отсрочатъ временно фактическото изплащане на дадено задължение на сък-

ровището чрезъ плащане въ съкровищни бонове, съ падежъ отъ една до две години отъ датата на издаването имъ.

Държавното съкровище, обаче, е принудено да заплати известна цена за тази привилегия да отсрочи крайното плащане на дадено задължение съ една или две години — посредствомъ издаването на лихвоносни съкровищни бонове. Тази цена е равна на размѣра на годишната лихва на боноветъ, която въ случая възлиза на 3 на сто. Това представлява една нетна загуба за съкровището. Тезата, че тази загуба ще бѣде компенсирана чрезъ едно съответно увеличение въ облагането именно на онова съсловие, което получава издаванитъ съкровищни бонове, е несъстоятелна. На първо мѣсто, технически погледнато е твърде трудно, ако не и невѣроятно, да се обложи съ увеличени данѣци именно и само онова съсловие, което обичайно получава издаванитъ отъ съкровището бонове. На второ мѣсто, даже и ако това бѣ възможно, постѣпленията отъ увеличеното облагане биха могли да бѣдатъ използвани отъ съкровището за нѣкоя друга цель. Следователно, загубата отъ лихвитъ е нетна и безвъзвратна отъ гледището на съкровището. Отсрочването на плащанията на съкровището за една или две години не е прѣко свързано съ загуба или печалба отъ гледището на централната банка, тъй като едно задължение на банката (къмъ държавата и салдото на нейната кредиторна смѣтка) се превръща въ друго задължение на банката (разширението въ банкнотното обращение) — по което тя не плаща лихви. Въмѣсто да се получи едно увеличение въ задълженията на виждане на централната банка — поради разширението въ банкнотното обращение, произлизащо отъ изплащането на платежната заповѣдь въ брой, се получава едно увеличение въ дълговетъ на държавата, произлизащо отъ пускането въ обращение на лихвоноснитъ съкровищни бонове. Цельта, обаче, се постига: крайното плащане се отсрочва и паричното обращение не се разширява.

VI. Боноветъ и развитието на паричното обращение.

Ако изплащането на една платежна заповѣдь отъ страна на Б. н. банка чрезъ издаването на съкровищни бонове (за смѣтка на съкровището) не е свързано прѣко съ едно разширение въ количеството на паричното обращение, следва ли да се твърди, че емитирането на съкровищнитъ бонове може да влияе за задържането на възходящото развитие на паричното обращение при дневнитъ обстоятелства? Отговорътъ на този въпросъ ще бѣде най-добре даденъ чрезъ единъ повторенъ анализъ на промѣнитъ, които се извършватъ въ балансътъ на частнитъ банки и на централната банка при циркуляцията на съкровищнитъ бонове. Отдѣлниятъ търговецъ, индустриалецъ и въобще стопански деятель, който получава съкровищни бонове при осребряването на дадена платежна заповѣдь, или при другъ нѣкакъвъ поводъ, ще задържи, на теория поне, ако не и на практика, една частъ по полученитъ бонове въ предприятието си, подъ формата на касова наличностъ, и ще представи останалата частъ отъ боноветъ въ банката си, съ молба да бѣде завѣрена кредиторната смѣтка, или да получи едно съответно намаление въ салдото на дебиторната си смѣтка. Частта, която ще бѣде задържана въ предприятието подъ формата на касова наличностъ, не ще бѣде по-голѣма, отколкото сумата, която би била необходима въ банкноти и монети. Напротивъ, обстоятелството, че боноветъ не сѫ годни за всички видове плаща-

ния (за надниците и пр.) ще го принуди да задържи една по-малка част от боновете под формата на касова наличност, като допълни разликата до необходимия или обичаен размер на касовата наличност чрез банкноти и монети.

Само във случай, че нетната лихва, която той получава от банката върху влоговете си, е по малка от 3%, т. е. от лихвата на боновете, отдълният стопански деятел би задържал една сравнително по-голяма част от получените бонове във предприятието си под формата на касова наличност. Тази част, все пакъ, не би могла да бжде значителна, понеже въобще е рисковано да се държат значителни парични сръдства или други ценности на съхранение въ касите на предприятието — поради опасността от пожаръ, от кражба и други подобни съображения. Ако, напротивъ, смътката на отдълния стопански деятел въ банката не е кредиторна, а дебиторна, той би внесъл веднага пълния или почти пълния размер на получените съкровищни бонове въ банката, съ огледъ да намали салдото на задълженията си, по които плаща лихва по-голяма от 3%, и би задържалъ под формата на касова наличност само абсолютно необходимите стойности въ бонове и въ банкноти и монети. Теоретически, би могло да се допусне, че въ такъвъ случай съотношението между банкнотите и боновете въ касовата наличност на предприятието ще бжде въ полза на боновете: ролята и значението на банкнотите спрямо боновете ще бжде сведена до ролята и значението на монетите спрямо банкнотите преди въвеждането на системата на плащане чрезъ съкровищни бонове.

Далече най-голямата част от получените бонове, обаче, ще бжде използувана или за непосредствено — предстоящи плащания къмъ други частни лица и фирми, или за плащания на данъци къмъ държавата или общините, или за завършването на кредиторната (или дебиторната) смътка на приносителя на боновете въ неговата банка. Рано или късно пуснатите от първия приносител бонове въ обращение ще бждатъ представени въ нѣкоя банка и превърнати въ влогъ (или въ ликвидирано задължение къмъ банката). Защото рано или късно ще се яви нуждата отъ банкноти и монети за нѣкои по-дребни или специални плащания, или условия за поставяне на оборотните сръдства на предприятието на съхранение въ банката, или условия за получаването на по-голяма изгода чрезъ превръщането на боновете въ влогове или въ ликвидирани задължения. Въ такъвъ случай увеличението въ перото „пласменти въ ценни книжа“ въ баланса на банката ще съответствува на едно увеличение въ салдото на влоговете въ обратната страна на баланса, или, при погасяването на дадено задължение — увеличението въ перото „пласменти въ ценни книжа“ ще бжде неутрализирано чрезъ едно намаление въ салдото на отпуснатите заеми отъ банката. Въ този последенъ случай банката превръща единъ свой лихвоносенъ активъ въ другъ и по-малко лихвоносенъ активъ — тъй като лихвата, която банката получава срещу отпуснатия заемъ е по-висока отъ лихвата, която тя получава чрезъ олихвяването на съкровищния бонъ. Въ втория случай, обаче, банката получава единъ активъ който носи приблизително същата лихва, или по-висока лихва, отъ тази, която тя заплаща на срещуположния пасивъ под формата на лихви върху влоговете.

Процесътъ, обаче, не се завършва съ завършването на дебиторната

или на кредиторната смѣтка на приносителя на бона съ равностойността на предадения бонѣ. Нуждата отъ оборотни сръдства въ видѣ на банкноти и монети ще застави бившиятъ собственикъ на бона да тегли съответни суми срещу кредиторната или дебиторната си смѣтка. Въ такъвъ случай, намалението въ салдото на влоговетѣ въ пасивната страна на баланса на банката предизвиква съответно намаление въ салдото на разполагаемитѣ сръдства въ актива на банковия балансъ. При една тенденция къмъ увеличение въ количеството и общата стойностъ на боноветѣ, които се пускатъ въ обращение — както бѣ вече изтъкнато — загубата на разполагаеми сръдства (касова наличностъ) ще предизвика едно теглене на суми по кредиторната смѣтка на банката въ Б. н. банка. По този начинъ частъ отъ разполагаемитѣ сръдства въ актива на баланса на банката се превръщатъ въ „пласменти въ ценни книжа“, т. е. въ лихвоносни съкровищни бонове. Лихвата, която банката е получавала отъ централната банка върху резервитѣ си, е възлизала едва на едно на сто, а лихвата, която банката получава отъ съкровищнитѣ бонове, възлиза на 3 на сто. Разликата отъ две на сто представлява чиста печалба отъ гледището на отдѣлната банка, произлизаща отъ посмането на съкровищнитѣ бонове. Рискътъ е нищоженъ, боноветѣ могатъ винаги да бждатъ представени отъ банката за осребряване при централната банка.

VII. Боноветѣ и косвеното финансиране на държавата.

Въвеждането на една техника на плащания посръдствомъ съкровищни бонове, както бѣ вече изтъкнато, се обяснява главно съ желанието на съкровището да не намалява салдото на авоара си въ централната банка и да не допуска едно съответно разширение въ количеството на паричното обращение. Въ края на крищата, обаче, една голѣма частъ отъ емитиранитѣ съкровищни бонове се превръща въ „пласменти въ ценни книжа“ въ баланса на банкитѣ и предизвиква едно съответно намаление въ тѣхнитѣ резерви при централната банка, което е равнозначно и на едно съответно разширение въ количеството на паричното обращение. Съ други думи, банковата система става кредиторъ на съкровището въ размѣръ на поетитѣ отъ нея съкровищни бонове и, следователно, косвено финансира държавата. Ако съкровището не разполага съ достатѣчни авоари въ централната банка и ако плащанията трѣбаше да се извършватъ не чрезъ съкровищни бонове, а въ брой, съкровището би било изправено предъ альтернативата да използва правото си да получава прѣки кредити отъ централната банка въ размѣръ на предстоящитѣ плащания, или да емитира единъ нароченъ вътрешенъ заемъ за посръщане на нарастналитѣ нужди, които не могатъ да бждатъ покрити отъ постъпленията отъ редовни приходни източници. И въ двата случая, обаче, съкровището би следвало да заплати една по-висока лихва отъ лихвата, която носятъ горнитѣ съкровищни бонове. Така, напримѣръ, лихвата върху прѣкитѣ кредити, отпускани отъ централната банка на съкровището, би надвишила съ две на сто лихвата, която съкровището плаща върху новитѣ съкровищни бонове. Отъ гледището на съкровището, следователно, косвеното финансиране чрезъ крайното посмане на по-голѣмата частъ на емитиранитѣ бонове отъ банковата система, представлява едно значително удобство, понеже е свързано съ по-малки бждещи разходи за лихви.

На тази печалба на съкровището отъ разликата въ лихви при прѣ-
кото и косвено кредитиране съответствува една равностойна печалба за
банковата система отъ разликата въ лихвитѣ, които се получаватъ върху
резервитѣ на банцитѣ при централната банка (едно на сто) и върху по-
етитѣ съкровищни бонове (3 на сто). Когато напливѣтъ на влогове въ
банковата система е значителенъ и не може да предизвика, поради огра-
ниченитѣ възможности на военновременната стопанска конюнктура, едно
съответно разширение въ кредитнитѣ пласменти на банцитѣ, превръща-
нето на частъ отъ резервитѣ на банцитѣ при Б. н. банка въ ценни книжа
съ 3 на сто годишна лихва допринася за поддържането на рентабил-
ността на банковитѣ капитали и представлява едно значително улесне-
ние. Отъ гледището на централната банка, обаче, косвеното финансиране
на съкровището — при алтернативата отъ прѣкото кредитиране чрезъ
краткосрочни аванси на държавата отъ страна на централната банка —
е свързано съ една загуба отъ лихви: намалението въ резервитѣ на бан-
цитѣ съ дадена сума освобождава централната банка отъ задължението
да плаща лихвата отъ едно на сто върху въпросната сума; но прѣкото
кредитиране на съкровището отъ страна на централната банка въ раз-
мѣръ на горната сума би означавало получаването на лихви въ размѣръ
на сконтовия процентъ на централната банка, или петъ пѣти повече.
Разликата между лихвитѣ върху резервитѣ на банцитѣ и лихвата, която
съкровището би плащало на централната банка върху използванитѣ отъ
него прѣки кредити, представлява, разбира се, само една теоретическа
загуба за централната банка.

Отъ общо-стопанска гледна точка и при едно идентифициране на
интереситѣ на съкровището съ частнитѣ интереси на централната банка,
косвеното финансиране на съкровището представлява едно безспорно
преимущество както за държавата, така и за банковата система, поне въ
времена, когато напливѣтъ на влогове въ кредитнитѣ институти е значи-
теленъ, и последнитѣ не сж принудени да прибѣгватъ до кредитнитѣ
услуги на централната банка за да поематъ допълнителнитѣ количества
съкровищни бонове, пуснати на пазара. Защото, въ обратния случай, по-
емането на новитѣ бонове отъ страна на банковата система въ желанитѣ
размѣри би било невъзможно, тъй като банцитѣ ще бждатъ заставени
да плащатъ много по-висока лихва върху кредититѣ, които ще трѣбва
да получатъ отъ централната банка, за да поематъ допълнителнитѣ ко-
личества съкровищни бонове, чиято лихва е значително по-ниска. Накрай,
общиятъ ефектъ върху развитието на паричното обращение ще бжде
съвсемъ незначителенъ, въ смисълъ, че паричното обращение ще продъл-
жава да се разширява или да се стѣснява успоредно съ емитирането
или ликвидирането на новитѣ съкровищни бонове на крайнитѣ имъ па-
дежни дати. Понеже само една сравнително малка частъ отъ емитира-
нитѣ бонове ще остане въ предприятията като постоянна „касова налич-
ностъ“ и една друга, не особено голѣма частъ ще остане въ циркулация.
намалението въ сбема на паричното обращение, което ще се постигне
чрезъ косвеното финансиране на държавата отъ страна на банковата
система, ще бжде незначително.

Накрай, трѣбва да се изтъкне, че въ прѣки изтъкнатитѣ преимущества,
отъ гледището на техниката на плащанията, новитѣ съкровищни бонове
все пакъ отстъпватъ на банкнотата и монетата като платежно срѣдство
за всички видове плащания. Допълнителното емитиране на съкровищни

бонове и задължението, което тежи върху банковата система да разпространява боновете чрез плащане отчасти въ банкноти и отчасти въ бонове въ случаитѣ, когато сумата надвишава 200,000 лева, ще предизвика едно раздробяване на стойноститѣ на отдѣлнитѣ плащания или на отдѣлнитѣ тегления на суми отъ кредитнитѣ институти. Въ резултатъ, броятъ на операциитѣ въ отдѣлнитѣ банки ще бѣде значително увеличенъ, което означава и едно съответно увеличение въ общитѣ разноси на банката като стопанско предприятие. Но то означава, същевременно, и поемането отъ банковата система на една все по-голѣма процентна частъ отъ количеството и стойността на емитиранитѣ допълнителни количества съкровищни бонове. Банкитѣ, въ края на краищата, иматъ прѣкъ интересъ да увеличаватъ авоаритѣ си въ 3% съкровищни бонове — до момента, когато една значителна частъ отъ тѣхнитѣ располагаеми сръдства въ касова наличностъ и резерви при централната банка се превърнатъ въ „пласменти въ ценни книжа“. Отъ този моментъ нататкъ, обаче, банкитѣ не ще бждатъ въ състояние да поематъ нови съкровищни бонове, понеже ще трѣбва или прѣкомѣрно да намалятъ процентното отношение на сумата на располагаемитѣ сръдства къмъ сумата на влоговетѣ, или да прибѣгнатъ до прѣки кредити отъ страна на централната банка — което представлява една съвършено нестабилна операция. Обстоятелството, че емитирането на допълнителни количества съкровищни бонове създава по косвенъ пътъ нови влогове на частни лица и предприятия въ банковата система, отлага момента на окончателното насищане на банкитѣ съ съкровищни бонове, но не и да го отстрани завинаги.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СТОПАНСТВОТО КАТО ИНСТРУМЕНТЪ ПРИ ВОДЕНЕТО НА СЪВРЕМЕННАТА ВОЙНА

Въ миналото, при многобройнитѣ войни, които сж водили помежду си народитѣ, стопанството, като елементъ отъ първостепенна важностъ, никога не е изпъквало на преденъ планъ. Военната литература се занимаваше съ въпроси отъ чисто воененъ характеръ, като живата сила, хвърлена въ боя, видове употребени оръжия и муниции, стратегия и др. На елемента стопанство рѣдко се обръщаше сериозно вниманието, като той биваше поставенъ винаги на заденъ планъ.

Обаче, още презъ миналото столѣтие проблемитѣ отъ стопанско естество започватъ да се обособяватъ като важенъ факторъ и да се изтъкватъ като необходима предпоставка въ воденето на войната. Такъвъ случай имаме следъ разбиване на френската флота отъ Великобритания при Трафалгаръ, когато на сразената морска мощъ на Наполеоновитѣ войски не оставаше нищо друго освенъ да обявятъ континентална блокада и пиратска война на Англия. Тукъ съзираме зародиша на усъвършенствуваното днесъ сръдство за стопанска война, което намѣри широко при-

ложение при днешната всесвѣтска война — блокадата. Друга една война при която стопански елементи играятъ важна роль е войната между Севернитѣ и Южнитѣ Щати на С. Щати. Южнитѣ Щати, като изключителни владѣтели на монопола на памука, искаха да окажатъ въздействие за изхода на войната, като упражняваха стопански натискъ върху държавитѣ, които внасяха памукъ отъ тѣхъ.

При днешната така наречена „тотална война“, положението се е коренно промѣнило. Днесъ войната се води съ всички сръдства, располагаеми отъ даденъ народъ. Воениятъ и стопански фронтове сж еднакво важни и равноценни. Ангажирваното на огромни количества хора въ воденето на войната, нарастналата нужда отъ сурови материали за войска и народъ сж елементи отъ първостепенна важностъ, които се отразяватъ извънредно силно на стопанството. Всѣка една отъ воюващитѣ страни се стреми именно къмъ нарушаване на правилнитѣ и редовни функции на стопанството, като по този начинъ подкопае основната клетка, отъ която

днесъ въ голѣма степенъ зависи успѣха на войната — стопанството.

Стопанската война днесъ е сръдство, което се прилага при всички възможни случаи. Тя има две разновидности: борба съ военни и борба съ стопански сръдства.

Борбата съ военни сръдства е по-стара и се прокарва на практика подъ формата на блокада и потопяване на неприятелския търговски тонажъ. Свидетели сме днесъ на нечувани по размѣръ потопявания на кораби отъ английската и тази на С. Шати търговска флота, като хиляди и хиляди тона ценни сурови материали и ценни стоки лежатъ на морското дъно, потоцени отъ германската подводна флота.

При борбата съ стопански сръдства се използва монополното положение върху дадена областъ. Производството на даденъ продуктъ или артикулъ става монополъ на дадена държава, която го използва за лични си нужди и цели и прави всичко възможно за да не може противната страна да се сдобие съ даденъ артикулъ. Това господство и монополно право се използва отъ държавата—притежателка сѣщо така и като

влиятелно сръдство да гивлича на своя страна и неутрални или приятелски настроени държави, които се нуждаятъ отъ въпросното производство. Монополътъ на известна стока дава голѣмо отражение и върху ценитъ, които се диктуватъ и налагатъ на международния пазаръ отъ собственицата на монопола.

Англия и С. Шати сж лишени отъ възможността да приложатъ на практика войната чрезъ стопански сръдства. Днесъ цѣла Европа е организирана стопанството си така, че може сама да задоволява нуждитъ си и малкото стоки, които чрезъ блокадата на Англия, не могатъ да достигнатъ брѣговитъ на Европа не сж отъ естество да оказатъ едно решително въздействие върху изхода на войната. Основнитъ и първични материали за стопанството си, Германия черпи отъ континента. При това положение, остава само като единствено сръдство за победа надъ Германия борбата съ военни сръдства.

При това положение, ясно е на чия страна клони победата, а сѣщо така и колко съществена и необходима предпоставка е правилната и целесобразна подготовка на войната отъ стопанско естество.

ИНДУСТРИАЛЕНЪ ПРЕГЛЕДЪ

Индустриалното производство въ България, една преимуществено земеделска страна, заемаше отначало второ мѣсто въ стопанския животъ на страната. Този фактъ, обаче, не пречеше презъ последнитъ години индустриалното производство да достигне значително развитие. Войната оказа различно влияние на това развитие. България остана съ сравнително малко запаси отъ сурови материали въ този стопански отраслъ и затова всички предприятия, които сж зависими отъ вноса на сурови материали, трѣбваше да се справятъ съ по-голѣми мъжнотии въ производството си отъ тѣзи, които се поддържаха отъ вътрешния добивъ на продукти. На първо мѣсто това важи за хранителната индустрия. Тукъ трѣба да споменемъ, че ставашия по труденъ износъ на храни доведе автоматически да се изнасятъ тѣзи храни въ преработено състояние.

Германия успѣ на времето да се погрижи да ни снабди съ необходимитъ сѣдове и консервни вещества и даде възможность експорта на консерви, плодови сокове, пулпове и мармалади да се увеличи значително. Ако се вземе за база производството презъ 1934 година на 100 единици, тогава индексътъ за преработенитъ хранителни продукти отъ всички видове ще достигне цифрата 270. Приемливо е, че хранителната индустрия при това положение следъ края на войната ще може да задържи това положение и още повече да се развие. За

българския експортеръ балансъ износътъ на преработени продукти ще бже по-богатъ на добивъ и стойность отколкото износа на прѣсни плодове и зеленчуци. Отъ друга страна Германия има и ще има въ бждеще голѣма нужда отъ тѣзи хранителни продукти.

Ако годишното производство за 1934 год. се означи въ 100 единици, то отдѣлнитъ отрасли на индустрията сж се развили въ последнитъ години както следва:

	1938 г.	1939 г.	1940 г.	1941 г.
Инвестирано имущество	173,1	153,1	152,1	140,2
Хранителна индустрия	180,1	199,6	249,6	269,2
Други съоржж.	153,6	160,1	176,9	189,7
Общо-индустр. производство	155,0	164,0	182,0	193,7

Самостоятелитъ индустрии, като химическата, кожарската, каучуковата и др. се намиратъ въ значително затруднено положение, поради липса на сурови материали. Стойността на тѣхното производство не е показала никакво развитие и се намира въ положението презъ 1934/1935 година. Отъ тази група индустрии само химическата има изгледи да се подобри, тъй като една частъ отъ своитъ сурови материали може да достави отъ Европа и отъ страната. Текстилната индустрия е сѣщо на старото положение, тъй като ѝ липсва памукъ и вносъ на текстилни влакна отъ свѣтовнитъ пазари.

Памукът и внесените синтетични влакна, които сж още скъпи, далеч още не достигат за да задоволят капацитета на текстилната индустрия. По-добре е положението съ преработката на кожи от мѣстния пазаръ. Най-зле е поставенъ въпроса съ каучуковата индустрия. България е започнала едва преди нѣколко години съ организацията и поощрението на каучуковата индустрия. Фабрицитъ сж въ своята организация и страдатъ не толкова отъ капитали, колкото отъ липса на сурови материали. Каучуково производство показва презъ последните две години едно намаление съ 25%.

Липсата на горивни материали и затруднения превозъ се отразяватъ неблагоприятно и за керемичната индустрия, което се отразява на частниятъ инициативи въ тази индустрия и на безработицата.

Поради липса на сурови материали и нарастващитъ държавни нужди, сградостроителната индустрия презъ последната година показва сжщо единъ слабъ успѣхъ.

Едно изключение въ тази насока прави дребната метална индустрия (преработка на метали), която благодарение на добритъ германски метало-експортни контингенти, можа презъ 1941 година значително да увеличи своето производство и броя на ангажираната работна ржка.

За отбелязване сж и резултатитъ, които е постигнала презъ последните две години хартиената индустрия. У насъ се пада на глава срѣдно годишно консумация отъ 3 кгр. хартия, докато, напримѣръ, въ Германия тя е 42 кгр. Нуждата отъ хартия презъ последните две години се увеличи и това увеличаване доби голѣми размѣри веднага следъ като българската администрация се установи въ новоосвободенитъ зсми. Хартиената индустрия, благодарение на това, че мѣстния пазаръ разполага съ достатъчно сурови материали и работни ржце, можа до сега и ще може и за въ бъдеще да задоволява сравнително доста добре вътрешната консумация.

П. Ан. Квачковъ

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

УВЕЛИЧЕНИЕ ДОБИВА И ЗАСѢВНАТА ПЛОЩЪ ВЪ ЕВРОПА

Преди да пристѣпимъ къмъ разглеждане на въпроса, предметъ на настоящата ни статия, необходимо е да хвърлимъ единъ погледъ върху следната таблица, която ни дава данни за засѣвната площъ, добива на хектаръ и количеството зърнени храни, които се падатъ на глава отъ населението на съответната държава. Въ таблицата сж дадени даннитъ за 1938 година: (гл. таблицата)

Въ тѣзи цифри се включва не само производството на зърненитъ хлѣбни храни, но и цѣлото производство на зърнени продукти, включително и фуражнитъ зърнени храни.

Отъ таблицата личи, колко голѣмо е различието въ продоволствието съ зърнени храни на отдѣлнитъ държави отъ собственото имъ производство. Последното е значително въ Белгия, Холандия, Норвегия, Португалия, Швейцария и Гърция. Въ повечето държави както засѣвната площъ, така и добивната сж незадоволителни.

Когато ще говоримъ за шансоветъ на едно автаркизиране на воюваща Европа по отношение на зърненитъ храни за хората и фуража за добитъка, то веднага предъ насъ се явяватъ два въпроса: може ли да се увеличи добива на единица засѣвна площъ и може ли да се увеличи засѣвната площъ на ония храни, отъ които въ момента се чувствува най-голѣма нужда? И на двата въпроса, съ известни предпоставки, можемъ да отговоримъ, че е възможно напълно реализирането имъ. Въ това отношение опититъ

Държави	Засѣвна площъ въ 1000 хектара	Добивъ въ 1000 квинтала	На глава отъ общото население въ кгр.
Германия	12205	266978	367
Бивша Полша	11104	133562	416
Бивша Чехославия	3449	57105	388
Белгия	508	14737	176
Холандия	552	16202	204
Дания	953	25369	674
Швеция	1385	33638	361
Норвегия	178	3833	138
Финландия	925	15435	403
Естония	431	5467	486
Летония	854	12378	635
Литва	1303	15689	773
Унгария	4043	61677	710
България	2750	33128	528
Ромъния	11447	117509	602
Турция	6978	83011	503
Бивша Югославия	5913	87605	558
Гърция	1665	17888	280
Италия	7291	114978	257
Португалия	1285	9554	140
Испания	6403	60184	242
Франция	9746	170389	435
Швейцария	286	286	144

въ Италия и Германия доказаха, че при рационални грижи за земята, може да се получи много повече отколкото се получаваше досега. Избора на добро семе, правилното наторяване на почвата, обработването ѝ с модерни земеделски съжива и машини, неминуемо ще допринесат за увеличаване на добива.

Доставените въ голѣмъ мащабъ земеделски машини отъ Германия въ юго-източните европейски държави, ще допринесатъ изключително за увеличаване на добива въ тѣзи страни, кждето той е най-нисъкъ, но има възможностъ най-много да се увеличи. Отъ западно-европейскитѣ страни Франция притежава най-голѣмитѣ възможности за увеличаване на засѣвната площъ и увеличаване на добива. Въ миналото, земеделската политика на страната е била погрѣшна и е докарала увеличението на незасѣтитѣ земи, което отъ стопанско гледище е необяснимо. Добивътъ на хектаръ въ Франция, благодарение на климатичнитѣ условия, на по-добрата почва и при сѣщото интензивно стопанисване както въ Германия, може да бѣде по-високъ отъ този въ Германия. За да се повиши про-

изводството на зърнени храни, въ Франция се взеха съответнитѣ мѣрки, които ако се изпълнятъ, Франция ще може не само да задоволи собственитѣ си нужди, но и да изнася за ония европейски държави, кждето производството е по-малко отъ консумацията.

Докато увеличението на засѣвната площъ въ Франция е напълно възможно, въ България, Холандия, Дания, Норвегия, даже и въ Германия и бивша Польша, тази възможностъ е ограничена. Въ тѣзи държави вниманието на правителството е насочено къмъ увеличението на добива на хектаръ. Въ това направление сѣ постигнати максимални резултати, особено въ Германия.

Ако презъ настоящата година се успѣе да се увеличи още повече засѣвната площъ и добива въ всички европейски страни, особено въ юго-източните, то континенталното продоволствие на Европа ще бѣде значително подобро, още повече, че презъ предстоящия сезонъ се откриватъ още по-благоприятни условия за увеличаване на засѣвната площъ въ заетитѣ отъ германскитѣ и съюзнически войски съветски области.

П. Ан. Квачковъ

ПРОДОВОЛСТИЕТО НА ЕВРОПА СЪ МАЗНИНИ И МЕСО

Въпросътъ за продоволствието на Европа съ мазнини е по-труденъ и переспективитѣ за едно континентално продоволствие сѣ по-неблагоприятни отъ тѣзи за продоволствието съ зърнени храни.

Когато се говори за продоволствие съ мазнини, трѣбва да се прави разлика между снабдяването съ растителни масла и такова съ животински мазнини. До преди войната Европа консумираше около 7.5 милиона тона мазнини. Отъ тази консумация на растителнитѣ масла се падаше 3 милиона тона, а на животинскитѣ мазнини 4.5 милиона тона. Растителнитѣ масла се добиваха главно отъ маслини, соя, рапица и ленено семе. Животинскитѣ мазнини се добиваха главно отъ мѣтко, свинска масъ, лой и тюдени. Европа произвеждаше само 4.4 милиона тона мазнини отъ необходимитѣ ѝ 7.5 милиона тона за задоволяване на пуждитѣ ѝ.

Отъ горнитѣ цифри ясно се вижда, че собственото производство на мазнини достигаше до 60%, оставаше сега да се покрие недостатъка отъ 40%, за да се постигне пълната континентална консумация. Ето защо, наложни сѣ веднага да се увеличи засѣвната площъ на маслодайнитѣ растения, което даде отлични резултати. Засѣвната площъ на маслодайни растения въ Европа е удвоена за сега въ сравнение съ предвоенното време. Реколтата шѣше да бѣде повече отъ отлична, ако не бѣха последнитѣ две извънредно студени зими, което се отрази на посѣвитѣ, които пострадаха доста.

Докато въ северо-западна Европа отъ маслодайнитѣ растения се култивиратъ най-много рапицата, соята се сѣ предимно въ по-топлиятъ юго-източни части. По инициатива на Германия, въ юго-източна Европа посѣвътъ на соята бѣ значително засиленъ. Първо мѣсто въ това отношение държи Румъния, която само въ Бесарабия е засѣла повече отъ 100,000 хектара. Въ Унгария, България и Сърбия ежегодно се увеличаватъ засѣтитѣ площи съ соя, съ което ще се увеличи добивътъ отъ този така цененъ плодъ за храната на хората и добитъка.

Слънчогледътъ е другъ маслодаенъ плодъ отъ голѣмо значение за добиване на растително масло. Неговото засѣване въ юго-източна Европа и въ засѣтитѣ богати съветски области заема голѣми пространства.

Най-голѣмиятъ доставчикъ, обаче, на мазнини въ Европа е и си остава за сега масленото дърво, тъй като отъ цѣлиятъ добивъ на растителни мазнини въ Европа (1.1 милиона тона) 750,000 тона сѣ отъ маслинената култура. Увеличение въ маслиненото производство не може да се очаква за сега, защото производството е тѣсно свързано съ растежа на маслиненото дърво, за което се изисква много време. Така че на тази култура не може да се разчита за подобрене на континенталното снабдяване на Европа съ мазнини. Отъ добива на маслиненитѣ плодове до голѣма степенъ зависи и подобреността на фуража. Маслиненитѣ плодове представляватъ не само ценна храна за хората,

но и като пресовани индустриални отпадъци, съдържат богата храна за добитъка, особено за млечните крави.

Европа до преди войната консумираше ежегодно около 11.4 милиона тона месо, а произвеждаше около 9.8 милиона тона. От това следва, че нуждите от месо в Европа се покриваха до 85%, от собственото производство. Отглеждането на добитъка е тясно свързано с развитието на посевите на маслодайните растения и фуражните зърнени храни. Положението ще се подобри значително, ако се развъждат повече свини и зайци, които по няколко пъти в годината се оплодяват.

В заключение ще кажем, че липсата на растителни мазнини в скоро време ще бъде запълнена. Задоволяването на нуждите

от фуражъ сжщо ще има значително подобрение, чрез засиленото засъване на фуражни зърнени храни, особено царевича и ечемикъ, което несъмнено ще се отрази благоприятно за развитието на скотовъдството въ Европа. Съ завземането на богатите Съветски области, добитото източно пространство ще позволи разширението на европейския добитъченъ шептелъ, за което обаче е необходимо време.

Днешна Европа може да стане единъ напълно автаркиченъ континентъ, по отношение на мазнините и месото, стига само стопановедите постоянно да даватъ правилна насока и съдействие на земеделци и скотовъдци за увеличаване на засъватата площъ, увеличаване добива и отглеждане на добитъка.

П. Ан. Квачковъ

ОЖИВЛЕНИЕ НА БОРСАТА ВЪ НЮ-ИОРКЪ

Застоятъ, който се забелязваше презъ първите 8 месеца на годината на Ню-Йорската борса, е замъненъ съ силно оживление. Докато по-рано дневните обороти едва достигаха до 30 хиляди акции и които презъ първата половина на септември м. г. бѣха паднали подъ 200,000 акции, показватъ една тенденция на постоянно повишение. Има дни презъ октомври, презъ които дневно сж промѣняли собствениците си надъ 1 милионъ акции. Въздржането отъ борсови сдѣлки, които се бѣха ограничили само относно посредствени ценни книжа, отстъпи мѣсто на истинска спекулативна треска и то насочена къмъ първокласни титри. По тази причина стойността на сключените сдѣлки нарастна извънредно много. Презъ последните седмици курсътъ бѣ колебливъ, но поради усиленото търсене, общо курсоветъ се леко повишиха. Срѣдния курсъ на индустриалните ценни книжа се е повишилъ напоследъкъ съ около 10%. Размърътъ на печалбите отъ разликата въ курсоветъ показва различни отклонения. Така, акциите на концерните за електрически материали сж се повишили съ 2 до 4 долара, акциите на индустрията за производство на самолети—съ 3 до 4 долара, на стоманената и петролната индустрия — до 5 долара, на

автомобилната индустрия — съ 4 до 8 долара, а акциите на химическата индустрия сж отбелязали нарастване на курса отъ 9 на 11 долара.

Горното оживление и засилено търсене на ценни книжа ни навежда на мисълта, че американците сж обладани отъ една инфлационна психоза, която доказва, че акцията на Руулелтъ за стабилизиране на цените и надниците е претърпѣла неуспѣхъ. Като доказателство на горното служи постоянно увеличаващото се парично обращение въ страната. Ежеседмичното увеличаване на паричното обращение презъ предхождащата вѣтвпаването въ война на С. Щати година е възлизало на 40 мил. долара. До края на м. мартъ 1942 г., то нараства на 45 мил. долара, презъ II-то тримесечие на годината — на 50 мил. долара, следъ което се увеличава на 100 мил. долара, а следъ публикуване на закона срещу инфлацията паричното обращение нараства на 130 мил. долара седмично.

Едни отъ ценните книжа, които сж понижали курса си сж тѣзи на златните мини. Това се дължи на преустановяване работата отъ 2 месеца на всички мини отъ този родъ не само въ С. Щати, но сжщо така и въ Канада и Австралия.

ПОВИШЕНИЕ НА БОРСОВИТЕ СДѢЛКИ ВЪ ИТАЛИЯ

Поради намаление възможностите за спекулативни инвестиции на свободните парични срѣдства, дължащо се, преди всичко, на намаления оборотъ на пазара на недвижими имоти, въ Италия се забелязва и едно изобилие на пари. Свободните парични срѣдства отново се насочватъ къмъ фондовите борси, на които се забелязва напоследъкъ голѣмо оживление и усилено търсене на ценни книжа. Това, отъ своя страна

пъкъ, доведе до едно повишение на курса на титритъ. Растящото изобилие на пари се дължи на добрите приходи на земеделските стопани отъ реколтата, и най-вече на печалбите отъ движението на капиталите за водене на войната и въоръжението. Емисията на сѣрковични бонове съ 10 годишенъ срокъ сжщо не можа да отклони интереса къмъ ценните книжа.

Отъ последните, най-добъръ приемъ всрѣдъ

намират акциите на индустриите за добиване електрически материали, гумени стоки и хранителни произведения. Сжщо засилено търсене се забелязва на акции на предприятията, които произвеждат един род стоки и за които се знае, че сж решили да се слятъ въ голъми концерни. Особен интерес се проявява и към акциите на химическата индустрия и то предимно тѣзи, които още се продават на цени близки до номиналната им стойност, а за които се предвижда сжщо едно увеличение на курсовата стойност. Такива акции имат много технически предимства за спекулация. Паричното обращение през м. септември показва извънредно голъмо увеличение, а през нѣкои

дни достига до размѣри, за които може да се каже, че сж равнозначни съ предвоенните. Така, индексът на Миланската борса се е повишилъ отъ 360.60 презъ м. септември на 381.70. Ценните книжа, които сж предметъ на свободна търговия, сжщо показватъ голъмо повишение въ курсовата имъ стойност. Горните обстоятелства довеждатъ до силно покачване на курсовете на фондовите борси, които компенсиратъ силното имъ понижение въ началото на годината.

Споредъ предвижданията, които се правятъ, тази тенденция на засилване обращението на капиталитъ и повишение на курсовете на ценните книжа обещава за въ бъдеще да върви въ още по-силно темпо.

ЦЕНИТЪ НА СТОКИТЪ СЛЕДЪ ТРИ ГОДИШНА ВОЙНА

Следъ избухването на войната презъ 1939 год., повишението на ценитъ взе голъми размѣри. Споредъ официални данни, въ Швейцария, наприимѣръ, ценитъ на едро сж се повишили съ около 72%, а издржката на живота — съ около 40%. Общо повишение на ценитъ на стокитъ е настъпило сжщо въ Дания, Унгария, България, Ромъния, Швейцария и Испания.

Безспорно е, обаче, че Германия е страната, въ която процесътъ на повишение на ценитъ е добилъ най-слабо развитие. Въ Райха се наблюдава сжщо едно покачване на ценитъ, но на много по-ниско равнище отъ коя и да е друга страна. Сжщо така голъма частъ отъ най-необходимитъ артикули за консумация сж запазили предвоенните си цени, или пъкъ сж показали едно незначително увеличение въ цената.

Правителството на Германия е взело временни и резултатни мѣрки, съ които е попречило на свободното покачване на ценитъ, каквото се наблюдава въ много други държави. Не трѣбва да се пренебрѣва и факта, че покрай покачането на ценитъ на нѣкои стоки въ Германия се наблюдава, сжщо така, и понижение на нѣкои цени, които понижения сж били, преди всичко, въ полза на въоръжението на страната.

Споредъ сведения на Германската дирекция на статистиката, разработени отъ комисарството по ценитъ и публикувани въ органа на сжщото, въ началото на четвъртата година следъ започване на войната, общото ниво на ценитъ се намира съ около 8% надъ общото равнище на ценитъ на стокитъ отъ преди военни време. Презъ течение на третата военна година, общото ниво на ценитъ е показало едно процентно повишение отъ 2%.

Увеличаваната се отъ денъ на денъ осждица на стоки, която води следъ себе си освобождаване на голъми количества покулна сила, неминуемо води къмъ тенденция на

повишение на ценитъ. Такава тенденция се забелязва при водене на всѣка война и Германия може съ гордостъ да заяви, че е успѣла значително да смекчи и намали до възможния минимумъ устрема на тази тенденция за повишение на ценитъ, който немумѣло направляванъ въ други страни показва едно темпо кресцендо. Обшиятъ индексъ на ценитъ, който е една срѣдна величина отъ индекса на ценитъ на едро и отъ индекса за издржката на живота, се е повишилъ въ Германия отъ августъ 1939 г. до августъ 1942 г. съ 8.3%. Това показва, че въ Германия, следъ водене на тригодишна война, ценитъ на стокитъ сж се покачили най-слабо въ сравнение съ всички други държави.

Цѣла редица артикули отъ първа необходимостъ за живота сж показали едно устойчиво ниво на ценитъ. Още по-характерно е, че сж били намалени ценитъ на стоки, които задоволяватъ всички нужди въ живота на човѣка, като наприимѣръ, намаление цената на електрическата енергия, пощенските такси и нѣкои артикули, за които е въ сила купонната система. Така въ голъмата редица стоки отъ жизнено значение, на които ценитъ не сж се повишили или сж се повишили незначително, следъ три годинино воюване могатъ да се споменатъ: хлѣбъ, пшенично брашно, грисъ, булгуръ, захаръ, солъ, месо, сланина, лой, яйца, наеми на жилища, камени въглища, електрическа енергия, свѣтиленъ газъ, сода, вакса за обувца, вестници, книги, такси за радио, входни билети за кина и театри, подстригване и бръснене, такси за използване превозни срѣдства на жпн разстояния и др. Приблизително ценитъ на почти половината отъ стокитъ, нуждни за домакинствата на работническитъ семейства, не сж показали повишение въ първитъ три военни години. Повишения на ценитъ сж показали главно, покрай нѣкои хранителни произведения, платоветъ и обработенитъ кожи, изобщо

всички стоки, които се произвеждат от внасяни от чужбина сурови материали и от местни стоки, които се явяват като заместители на суровите материали, внасяни от странство. След обявяване на войната, още през първата година бяха повишени цените на млечното и млечните произведения, а наскоро и цената на картофите.

След първите три години войнание, общо цените на стоките за ежедневни нужди са се повишили със средно 90%. Докато разходите за прехрана и издръжка на живота са показали едно слабо повишение, разходите за облекло са нараснали с 30%. Забеляз-

ва се също и един друг факт: днес консуматорът полага усилия да допълни своите нужди по прехрана и облекло със стоки, които не са под разпорежданията на купонната система, които по-рано не е употребявал и е считал за луксозни, а също така и чрез посещения на гостилници и сладкарници.

От горезоложеното е ясно, че Германия се е справила най-успешно от всички държави с проблема за регулиране на цените и че дори и след три годишна война цените на потребителните стоки са останали стабилни въпреки големата им част.

ДЪРЖАВИТЕ ОТЪ ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ВЪВ СТОПАНСКОТО ПОДПОМАГАНЕ НА ВОЙНАТА

Идеята за едно тясно стопанско сътрудничество между Германия и държавите на Югоизтока не е нова. Подготовката за него бързаше въпреки ходът още преди обявяване на войната. След присъединяването на някои държави от Югоизтока към Тристранния пакт и свързването им и с политическа връзка, можем да говорим вече за военностопанския принос на съюзните държави за успешното завършване на войната.

Най-очевиден израз на сътрудничество на стопанска основа още от преди войната бѣ заключването на немско-румънската стопанска спогодба от 1939 год. Тогава бѣ поддигната истинска буря от най-оживени разисквания дали нагаждането на земеделското производство на държавите от югоизточна Европа към германския пазар нѣма да има за послѣдствие политически изразена зависимост на съюзните държави.

Ние бѣхме свидетели на усилията, които направиха приобщените към Тристранния пакт народи за приспособяване на своите стопанства към военното стопанство на силите на осѣта. Така Румъния направи всичко възможно за да може да разгѣне максималната стопанска и военна готовност, като постави на разположение на силите на осѣта собствените си източници на петрол и храни. Унгария преминава все повече и повече към цѣлостно военно стопанство. И Румъния и Унгария поставиха на разположение на силите на осѣта не само естествените си богатства и земеделско производство, но също така и цѣлостното си индустриално производство (отъ голѣмо значение е особено това на Унгария). Съ това нѣкон подчертаватъ факта, че за Германия билъ желателенъ процесъ на индустриализация на държавите отъ Югоизточна Европа, противно на обратното твърдение на други. Що се отнася до българското стопанство — то още преди започване на войната бѣше приспособено за допълване на стопанствата на силите отъ Централна Европа.

Въ всички тѣзи страни бѣ възприета системата за рაციониране и ограничение на консумацията, като се държи сметка за известни липси на артикули и за нуждите на вноса, който вече се заплаща чрезъ износъ. Въпреки това, съществуваша едно различие относно по-големата свобода на консуматора или пъкъ по-чувствителни ограничения, като напримеръ по-малка хазбѣна дажба въ страни съ экспортни излишници отъ зърнени храни, обусловено до голѣма степенъ отъ по-силното стесняване на консумативните нужди и навики на градското и селско население, на заможните и малоимотните. Не трѣбваше да се пренебрегва и обстоятелството, че откъсването отъ старите търговски връзки и цѣлостното военно напрежение на стопанството последва въ едно по-късно време за държавите отъ Югоизтока, отколкото за Германия. Следователно, въпросътъ се свежда до едно временно различие, което вече е почти догонено.

Клиринговата система, въз основа на която се уреждаха отношенията, породена отъ стокообмѣна между Германия и държавите на Югоизточна Европа още отъ преди войната, е също така важна предпоставка за стопанско сътрудничество. Клиринговите обороти са силно нараснали и през четвъртата година отъ водене на войната. Германия е станала клиринговъ длъжникъ, тъй като тя главно понася тежестите по водене на войната. Увеличените клирингови салда на държавите отъ Югоизточна Европа не трѣбваше да бѣдатъ гледани съ страхъ, понеже, ако тѣ изглеждатъ значителни за отделните държави, съобразно масшаба на немското стопанство тѣ представляватъ съвременно незначителни величини, чѣто изравнение чрезъ доставки на стоки следъ свършване на войната не ще представлява по-големи затруднения, отколкото погашението на пасивните салда следъ първата военна година. На натрупаните клирингови авоари трѣбваше да се гледа като на стопански вое-

ненъ приносъ и въпрѣки нивото на клиринга не трѣбва да настѣпва закѣсненіе въ плащанията, които могат да доведатъ до катаклизми въ стоковата обмѣна. Въ горния смисълъ напоследѣтъ бѣха сключени спогодби между Германия и държавитѣ отъ Югоизтока. Банкитѣ и непосредствено емисионнитѣ банки сж натоварени да проведатъ така своята дейность, што да се отстрана нежеланото въздействие на клиринговото кредитиране върху нивото на ценитѣ.

За покачване на клиринговитѣ салда е допринесълъ сжщо фактътъ, че въ държавитѣ на югоизточна Европа е настѣпило едно силно повишение на ценитѣ, докато въ Германия имаме едни стабилни цени или пѣкъ

много слабъ процентъ на увеличение. Въпрѣки нееднаквитѣ условия, при които сж поставени двата контрагента, уговоренитѣ клирингови курсове сж били спазени. Като резултатъ, явяватъ се натрупвания на клирингови авоари у държавитѣ на югоизточна Европа, които продаватъ по-скѣпо своитѣ стоки на Германия. На тѣзи авоари, обаче, трѣбва да се гледа, като на едно чувствително олихвяване на сжществувашитѣ вземания отъ Германия. Това само потвърждава необходимостта за всички европейски държави да запазятъ стабилни и устойчиви, както клиринговитѣ курсове, така и ценитѣ си.

АГРАРНА СТРУКТУРА, ЗЕМЕДѢЛСКА ОРГАНИЗАЦИЯ И СЕЛСКО-СТОПАНСКО ПРОИЗВОДСТВО ВЪ КОНТИНЕНТАЛНА ЕВРОПА

(Резюме на публичната лекция на г. проф. д-ръ Ханс Юрганъ Серафимъ, четена на 16 октомври 1942 год. въ Висшето търговско училище, Варна).

Особеноститѣ на европейското изхранване налагатъ, што да се повишаватъ до възможнитѣ размѣри земеделско-стопанскитѣ производства. Височината на дохода зависи до известна степенъ отъ структурата, отъ формата на земедѣлието въ дадена страна. Поради това е необходимо да отдадемъ по-голъмо внимание на тоя проблемъ.

Земеделското стопанство на национал-социалистическа Германия е характерно съ частната собственостъ и самоотговорность на селянина и сжщевременно съ органическата връзка съ цѣлата общность. Ржководството на пазара и законитѣ на наследственото право сж за отбелязване тукъ. Голѣмината на земеделското стопанство не е логматически опредѣлена. Само крайно голѣмитѣ латифундии и сжвсемъ дребната собственостъ е отказана.

Болшевиизмътъ отказва срещу това едно самостоятелно селячество и се стреми да образува чрезъ „колхоза“ голѣми механизирани стопанства, кждето частната инициатива на селянина е ограничена до крайность.

Либерално-индивидуалната земеделска структура, която е характерна по начало и за юго-източна Европа, не показва никаква връзка между отдѣлнитѣ стопанства и об-

щността и тя води чрезъ реалната подѣлба и свободната размѣна на отдѣлнитѣ парчета къмъ крайни владения — въ повечето случаи къмъ разпокжсани дребни и сжвсемъ дребни стопанства.

Влиянието на различнитѣ земеделско-стопански системи сж твърде нееднакви. Въ Германия показватъ успѣхитѣ „ерцойгунтплахта“, че целта на повишението на производителностьта бива постигната.

Унищожаването на частната инициатива въ болшевинка Русия доведе до намаляване или до стагнизиране на производителностьта.

Поради това, Германия предприе въ новитѣ известни източни области, чрезъ земеделския законъ отъ 1942 година, едно координиране между голѣмитѣ стопански форми и частната инициатива на селянина.

Повишението на производителностьта изглежда да бжде твърде задоволително.

Тамъ кждето ржководи либералната форма е необходимо отрицателнитѣ въздействия на раздѣлованията на стопанствата да се отстранятъ чрезъ реформата на наследственото право и чрезъ коопериране, безъ да се изгуби селскитѣ характеръ на земеделското стопанство.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

ELISABETH STEINER — AGRARWIRTSCHAFT UND AGRARPOLITIK. INNERE ZUSAMMENHANGE IN DER AGRARWIRTSCHAFT UND IHRE TRAGWEITE FÜR DIE AGRARPOLITIK. IENA 1939, S. 120.

Името на тази книга много дочно предава основнитѣ проблеми, които нейната авторка изследва. Авторката се стреми да установи основнитѣ закономерности на стопанството изобщо и на земеделското стопанство въ

особеностъ, за да опре върху тѣхъ мѣроприятията на аграрната политика. Споредъ собственитѣ думи на Steiner, нейната работа не си поставя за целъ да даде пълна картина на национал-социалистическата аграрна

политика, „а се ограничава на противъ съ-
положение на многочисленитѣ вътрешни връзки
на общото и частното стопанство, като въ
връзка съ това привежда редица примѣри
отъ съответнитѣ мѣрки, опити, задачи и
проблеми на аграрната политика, които сега
играятъ роля въ областта на земеделското
производство и продоволственото стопан-
ство“ (стр. 5).

Такава постановка на въпроситѣ е много
интересна, защото тя за лишенъ лѣтъ по-
сочва грамадното значение на теоретическо-
то знание за чисто практически задачи и
политически проблеми. Но тя е и много
своевременна и полезна тъкмо въ Германия,
където въ последно време често сѣ изказы-
вали съмнения въ необходимостта на тео-
ретическото економическо знание, което до-
ри е предизвикало рѣзката намѣса на Gottl-
Ottilienfeld въ защита на економическата
теория. Но тази постановка на въпроса е ин-
тересна и поради това, че тя позволява да
се види, че редъ много важни и отговорни
мѣрки на националъ-социалистическата по-
литика въ областта на земеделското сто-
панство и на прехраната се опиратъ върху
научно-теоретическитѣ положения.

Разгледаната книга се състои отъ следни-
тъ три части: уводъ, въ който се опреде-
лятъ посоченитѣ задачи на тази книга; глав-
на частъ, въ която се установяватъ вътреш-
нитѣ връзки въ земеделското стопанство и
тѣхното значение за аграрната политика; за-
ключителни бележки, въ които се правятъ
основни изводи отъ цѣлото проучване. Как-
то се вижда отъ посочената архитектурника
на разгледаната книга, нейниятъ центъръ на
тежестта се намира въ втората частъ. Това
впрочемъ изпъква дори и външно: тази частъ
обхваща 107 страници отъ всички 120 стр.

Съдържанието на главната частъ се раз-
пада на два отдѣла. Първиятъ отдѣлъ се
спира върху вътрешнитѣ връзки въ об-
ластта на земеделското производство, а
вториятъ се занимава съ вътрешнитѣ
връзки въ областта на консумацията и осо-
бено въ областта на прехраната. При раз-
глеждането на всички въпроси, и особено
на тѣзи отъ кръга на земеделското произ-
водство, е прокарана една и съща схема, а
именно, отъ начало въпроситѣ се разглеж-
датъ отъ гледище на теоретическата наука
за стопанството, следъ което тѣ се проуч-
ватъ, като обекти на политическото въздей-
ствие и особено на националъ-социалисти-
ческата политика. Така, всѣки факторъ на
земеделското производство се разглежда по
отдѣлно, като се даватъ неговитѣ основни
научни характеристики и се посочватъ тѣ-
зи мѣроприятия на националъ-социалисти-
ческата аграрна политика, които сѣ осъще-
ствени спрямо него. Благодарение на този
начинъ на изложение, авторката има въз-
можностъ да проникне задълбочено въ ос-
новната сжщностъ на съвременната герман-
ска земеделска и прехранна политика.

Ние не можемъ да се спираме тукъ върху
положителното изложение на тази работа, за-
щото това би изисквало много повече мѣ-
сто, отколкото това, съ което ние разпола-
гаме. Едно, обаче, трѣбва да се подчертае, а
именно: ако не винаги може да се приематъ
твърденията и изводитѣ на авторката, то ни-
кога не може да се отрече, че тѣ сѣ добре
обосновани логически и се опиратъ върху
добро познаване на самитѣ разглеждани въ-
проси. Всичко това прави четенето на тази
книга не само интересно, но и поучително.

Н. В. Долински

KARL DIEHL — DIE SOZIALRECHTLICHE RICHTUNG IN DER NATIONALÖKONOMIE,
IENA 1941. VERLAG VON GUSTAV FISCHER, S. S. 144—VI.

Карлъ Дилъ се връща въ посочената по-
следна своя книга къмъ въпроса, който е
привличалъ просвѣтното му внимание презъ
неговия продължителенъ плодотворенъ жи-
вотъ. Прочутиятъ германски учейтъ и изве-
стенъ педагогъ-учителъ на много поколения
германски и чужди академици, Карлъ Дилъ,
е билъ винаги на становището, че правото
представлява най-сжществения факторъ въ
оформяване на стопанството. Поради тѣзи
си схващания, той сѣ развивалъ винаги иде-
итѣ, които сѣ основание правятъ отъ него
единъ отъ създателитѣ и ревностнитѣ подър-
жници на тѣй наричаното социално-правно
направление въ политическата економия. Се-
га, въ последната си работа, той прави опитъ
за едно всестранно и цѣлостно обосноваване
на казаното направление въ економическата
наука. Съ това — както казва автортъ въ

предисловиято къмъ този работа — се задо-
волява желанието на академическия свѣтъ
да се даде едно системно и историко-догма-
тично изложение на социално-правното на-
правление въ политическата економия. Ед-
новременно съ това, казаната книга трѣбва
да посочи значението на стопанския редъ за
науката за стопанството, а заедно съ това и
метода на економическото изследване. Както
става ясно отъ посоченитѣ цели и задачи на
разгледаната книга, тя трѣбва да представ-
лява интересъ не само за економиститѣ, но
и за юриститѣ.

Освенъ отъ малко предисловие и заклю-
чение, книгата се състои отъ следнитѣ
осемъ глави: 1) Уводъ; 2) Основитѣ на со-
циално-правната теория; 3) Стопански стѣ-
пала, стопански стилове, стопански редове,
разглеждани отъ социално-правно гледище;

4) Социално-правната теория на Рудолф Шамлер; 5) Предшественици на социално-правното направление; 6) Социално-правното направление в Америка; 7) Социално-правното направление в правната наука; 8) Възражения против социално-правната теория, въ особеност критиката на Макс Вебер.

Както се вижда от това изброяване на основните теми на разглежданата книга, социално-правното направление на економическата теория се проучва основно и все-странно, като се разглеждат не само основните положения на самото това направление въ трудове на неговите създатели, но и неговото обосноваване въ трудове на предци на това направление, като се проучават неговите прояви не само въ европейската, но и въ американската наука, не само въ економическата наука, но и въ юриспруденцията, като се изследват не само позитивните възгледи на основателите и поддръжниците на това схващане, но и критическите разбирания на неговите противници. Основното познаване на въпроса и на цялата съответна литература позволяват да се получи една ясна и точна представа за основните идеи и принципи на това учение. Добросъвестното и безпристрастно изложение на възгледите на противниците и критиците на това учение, дава възможност да се види въ какво последните намират неговите слаби страни. Ясното и живо изложение на вещи познавач на въпроса и опитния педагог, какъвто е авторът на тази книга, дават не само много правилна и изчерпателна представа за проучваните въпроси, но го дават и въ една много хубава форма.

Карл Дилъ установява, че стопанският процес винаги е едно социално явление и не може другоаче и да се мисли. Опирайки се въ началото на своето изложение на прочутия роман на Strindberg (*Die Insel der Seligen*), авторът въплотява поетически образи на прочутия скандинавски белетрист въ логически-научните понятия на економиката и правото, като идва към безспорното заключение, че стопанството може да се мисли само въ обществото, извън което то не може да съществува. Но помъ като стопанството е едно социално явление, то това социално явление трѣбва да бъде по някакъвъ начинъ правно оформено. Тогава именно възниква въпроса за взаимоотношенията между правото и стопанството, което представлява централния проблемъ на цялата тази книга, както въпрочемъ и на цялото социално-правно направление въ економическата наука. Както се знае, авторътъ заедно съ другите дейци на това направление, като Рудолф Шамлеръ, Карл Родбертус фон Ягцовъ, Адолф Вагнеръ, Рудолф Щолцманъ и други, е на мнение, че правото има приматъ надъ стопанството, като го оформява и само съ това и чрезъ това го преобръща отъ единъ природно-технически процесъ въ едно социално явление. Макаръ че между посочените главни дейци на това направление съществуватъ известни различия, възгледите на всички тѣзи учени представляватъ само нѣкои модалности на казаното общо положение за господстващото значение на правото за стопанския процесъ. Книгата на Карл Дилъ на ново се опитва да подкрепи и обоснове тази идея, като прилича за тази целъ и всички нови идеи и понятия, съ които работи съвременната економическа наука.

Освенъ положителното обосноваване на своите схващания, Карл Дилъ ги защитава противъ критическите нападки на противниците, чиито съществени аргументи и съображения той излага и се мъчи да обори. Трѣбва да се каже, че тази глава, въ която се защитава основния тезисъ на социално-правното направление отъ неговите критици, е една отъ най-интересните въ цялата книга. Може да се спори, дали авторътъ е успѣлъ да обори критическите съображения на своите противници или не е ималъ успѣхъ въ това отношение, но, въ всеки случай, отъ тази полемика ясно изпъкватъ възгледите на двете спорящи страни, както и сжчината на самия проблемъ, което е отъ голѣма полза за всеки, който се интересува отъ основните проблеми на социалните науки изобщо и политическата економиа въ особеност. Поради всичко казано, разглежданата книга трѣбва да се прочете отъ всички, които се занимаватъ съ економически въпроси.

Н. В. Долински

ПРОФ. Ц. КАЛЯНДЖИВЪ — УЧИЛИЩЕТО И НОВОТО ВРЕМЕ,
ВАРНА 1942 Г., 80 СТР.

Стариятъ и известенъ български просвѣтителъ и общественикъ, проф. Ц. Калянджievъ, е изказалъ въ последната си книга „Училището и новото време“ своите разбирания и препоръки за преобразуване на родното училище. Опитъ за това той е набиралъ въ течение на половинъ вѣкъ, отъ когото е посвѣтилъ дарбите си на българската просвѣта. Плодъ на практиката и образователна неговъ дейностъ сж срѣдното търговско и висшето търговско училища въ Варна, основани и издигнати отъ него, като тѣхненъ дългогодишенъ директоръ и ректоръ. Въ областта на книжнината той е далъ дълга редица научни трудове и статии по педагогия, наука и обществени въпроси.

Като школски началник той е въвеждал и разпространявал трудовото начало в обучението, т. е. държал е за връзката между живота и обучението, за приложността на последното в живота. И той е един от първите равностойни ратници у нас за трудовата школа още преди тридесетина години.

Г-н Калаянджиев изхожда от разбирането, че „училищната система трябва да напусне днешното статическо състояние, при което учението се гради главно върху паметта; отдавна е време то да усвои пътя на днешния динамичен живот — господството на мисълта за смътка на механическите знания“.

Той се застъпва за даване преднина на реалните науки пред хуманитарните, които досега владеят училищната програма и се обосновава, че реалните науки „сж в тѣсна връзка съ новизрастналия живот и съ революционизираната психика“ (стр. 8).

По-нататък авторът разглежда мѣстото и значението на отдѣлните науки, застъпени въ програмата на срѣдното училище и дава препоръките си за начините, по които може да се постигне усвояване на знанията, уменията и практичното им приложение, следъ като ученикът е завършил курса на гимназията. Въ подкрепа на това той посочва примѣри изъ училищната действителност въ Германия, Америка и други напреднали страни, дѣто образованието и възпитанието, добити въ училището, оформяват възпитаника да заеме и се справи съ избраната отъ него професия.

Г-н Калаянджиев особено набѣлѣга за преобразуваня въ програмата на девическите гимназии, които трябва да готвят бъдещи домакини и майки.

Като апостолъ на професионалното образование г. Калаянджиев пимира, че нашата държава не отдѣля необходимите срѣдства, за да бѣдат обзаведени професионалните училища съ подходящи сгради, пособия, подготвени преподаватели, работилници и музеи.

Той разглежда и основното образование и подчертава, че грамотността, добита въ тия училища, е слаба, а достигната стопанска книжнина е съвсемъ бедна и българският стопанин, получилъ задължителното основно образование, не е способенъ да извлича добри доходи отъ земата и другите стопански отрасли, докато въ по-бедни и по-малки държави стопанската развитост и доходност сж на много голѣма висота.

Въ отдѣлна глава авторът разглежда стремежът на нашата столица да погълне всички културни институти и амбиции на страната ни, за което прави сравнение съ други европейски държави. Отъ това сравнение се вижда, че България е най-централистичната европейска държава, събрала въ София всички висши културни и стопански

институти и учреждения. Това си твърдение авторът обосновава на дългогодишните си наблюдения и проучвания на стопанството и образованието въ много европейски държави и Америка.

Г-н Калаянджиев настоява за сближение на нашите учени и специалисти съ народа и стопанските слоеве, защото „ние днесъ имаме специалисти, които се занимават съ съчинителство за това, което е ставало и става въ чуждите държави, въ чуждото стопанство и пр., обаче, тѣ не могат да се справятъ съ болните въпроси на нашата държава и стопанство и, съ това, произвеждатъ странно впечатление на практическите ни деятели. А ако въ нѣкой случай навлезатъ въ областта на болните въпроси, тѣ често попадатъ въ противоречие помежду си. При това положение работникът-стопанинъ въ земеделното, овошарството, лозарството, скотовъдството стои въ недоумѣние, достигащо до пълно обезвѣряване въ науката и въ нейните представители. А това е резултатъ отъ безплодния интелектуализъмъ и формалното книжничество, подхранвани въ институти, които сж откъснати отъ живите струи на живота“ (стр. 65).

Авторът ратува за културна и административна децентрализация и настоява Софийския университетъ да прехвърли въ отдѣлни голѣми градове въ провинцията нѣколко свои факултети, за които тамъ има по-годни условия за развитие, а отъ друга страна, тѣ тамъ биха оказали своето културно въздействие върху народната маса.

Въ духът на тая нова организация и събаряне на досегашната надживѣна рутина, бюрократизъмъ и централизация, г. Калаянджиевъ посочва много мѣрки за устройване на нова училищна система, която да стои въ връзка съ пулса на динамичния животъ въ наше време, чертае възможностите за обновено възпитание, което да служи и спомога за напредѣка на производството, науката, културата и изкуствата.

Съ нѣкои негови изводи, може би, не всички ще се съгласятъ, но убедени сме, че никой не ще отрече бащинската загриженост и искреност на стария ратникъ за по-висока култура, за стопански напредѣкъ и облагодаяване на подрастващите български поколения.

Съ тази кратка книга, която е вѣнецъ на полувековната му просветна, научна и обществена дейност, г. Калаянджиевъ набелязва редица реформи, които времето налага и за чѣто обсъждане и осъществяване сж призовани днешните строители на българската държава, култура и училище.

За читателитъ на „Економистъ“ книгата на г. Калаянджиевъ ще бѣде полезно четиво, защото е богата съ идеи и е написана вѣднорено. Заслужава да бѣде проучвана.

Димо Миневъ

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИНА ЧЕТВЪРТА (1942 г.)

I. СТАТИИ

	Стр.
„Економистъ“ — Правителствената декларация	1
Д-ръ Асенъ Чакаловъ — Стопанското преустройство на Европа . . .	5
Любомиръ Вълкановъ — Днешниятъ стопански проблеми	15
Ст. П. Стояновъ — Нашитъ стопански проблеми съ огледъ на новия редъ .	23
Проф. Йонъ Радукану — Адамъ Смитъ — Фридрихъ Листъ	38
Асенъ Кемилевъ — Паричниятъ и капиталовъ пазаръ въ България презъ периода 1919—1937 г.	63
М. Ст. Карамихайловъ — Ликвидностъ и рационализация на банкови- тъ институти	79
Д-ръ Севдалиня Пенчевъ — Основни и актуални въпроси на българ- ското частно осигурително дѣло	83
Проф. Д-ръ П. Хаджидимитровъ — Свиневѣдството въ България като национално богатство и доходътъ отъ него	94
Д-ръ Г. Георгиевъ — Сжщностъ и значение на понятието балансъ . . .	116
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Отчитане имуществото на общинитъ по системата на двойното счетоводство	121
Проф. Венелинъ Ганевъ — Основни предпоставки на ржководеното стопанство	233
Проф. Станчо Чолаковъ — Свободно или организирано народно стопанство	246
Проф. Д-ръ Гр. Диковъ — Организацията на земеделското коопера- тивно движение въ Германия	262
Д-ръ Конст. Хр. Стояновъ — Движение на смъртността	279
Д-ръ Д. Тошевъ — Трайни и временни причини за сжжпотията	288
Проф. Станчо Чолаковъ — Ржководнитъ начала на стопан. политика .	361
Никола Гаговъ — Занаятитъ по нови пжтища	368
Проф. Н. В. Долински — Опытъ за създаване на германска социоло- гия на селото	380
Д-ръ Д. Тошевъ — Проблеми на индустриалната политика у насъ . .	397
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Материалитъ въ индустриал. предприятия .	407
А. Г. Христофоровъ — Сжщностъ и значение на новитъ 3% държав- ни съкровищни бонове	417

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Какво ни донесе изтеклата 1941 година	441
Спестовността у насъ презъ 1941 г. — Д-ръ Д. Димитровъ	145
Националниятъ доходъ и съсловията съ постоянни доходи	148
Измѣнение на Закона за Б. и. банка	150
Снабдяването съ месо	150
Масщаби!	153
Преминаване къмъ общи нормировки	155
Съгласуване ценитъ на земеделското производство	156
Мърки за използване на нѣкои видове маслодайни семена	157
Пораженията отъ последното наводнение край Дунава въ Вардимската низина	159
Консервната индустрия за плодове и зеленчуци въ България	159
Ценитъ и продоволствието	161
Единъ бггълъ погледъ върху стопанското ни положение презъ текущата 1942 година — С. Ч.	297

Външната търговия на България през 1941 г. — Никола Златановъ . . .	299
Развитието на овощарството	302
Българската консервна индустрия	303
Пенсиониране на кооперативните служители чрез държавния пенсионен фонд — Никола Ив. Къневъ	304
Стопанството като инструментъ при воленето на съвременната война	428
Индустриален прегледъ — П. Ан. Квачковъ	429

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Нови ръководни начала на германското военно стопанство	163
Какво ще стане съ американския памукъ	165
Швейцарски валутни проблеми	166
Златото като производственъ проблемъ	167
Следвоенни монетни проблеми	169
Унгарско мнение за методитъ на военното финансиране	171
Борбата съ скупотията въ нова Франция	172
Нови спестовни форми въ Италия — А. К.	176
Английски схващания за следвоенното стопанство — А. К.	177
Съединенитъ Щати страната на неограниченитъ възможности? — А. К.	179
Германия, югоизточна Европа и България — В. Петровъ	306
Финансиране на войната чрез кредита — Р.	308
Увеличение добива и застъпната площъ въ Европа — П. Ан. Квачковъ	430
Продоволствието на Европа съ мазнини и месо — П. Ан. Квачковъ	431
Оживление на борсата въ Ню-Йоркъ	432
Повишение на борсовитъ сдѣлки въ Италия	432
Ценитъ на стокитъ следъ три годишна война	433
Държавитъ отъ Юго-източна Европа въ стопанското подпомагане на войната	434
Аграрна структура, земеделска организация и селско-стопанско производство въ континентална Европа	435

IV. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Проф. Д-ръ Ив. Стефановъ — Методика на индустриалната статистика въ България. Рецензира д-ръ Д. Тошевъ	181
Проф. д-ръ Е. Вагеманъ — Нова финансова наука. Рецензира Хр. Заимовъ	183
— Der gerechte Preis. Рецензира Н. В. Долински	189
Н. G. Schachtschabel — Ein System der Wirtschaftslehre. Рецензира Н. В. Долински	190
Renst Schrewe — Die Anpassungsfähigkeit der Landwirtschaft an wirtschaftliche Veränderungen. Рецензира Н. В. Долински	191
Theodor Kuhr — Die ruinöse Konkurrenz. Рецензира Н. В. Долински	192
Проф. Оливеера Салазаръ — Една мирна революция. Рецензира С. Ч.	311
E. Steiner — Agrarwirtschaft und Agrarpolitik. Рецензира Н. В. Долински	435
Karl Dichtl — Die sozialrechtliche Richtung in der Nationalökonomie. Рецензира Н. В. Долински	436
Проф. Ц. Калянджиевъ — Училището и новото време. Рецензира Димо Миневъ	437

V. СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ 194, 312

VI. СЪДЪРЖАНИЕ И РЕЗЮМЕТА НА МЪМСКИ ЕЗИКЪ 197

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: Проф. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: Проф. БОЙЧО БОЙЧЕВЪ и ИВАНЪ ПАНДОВЪ

ПОСМЪРТЕНЪ ФОНДЪ

ПРИ

ОБЩИЯ СЪЮЗЪ на БЪЛГАРСКИТЕ РАБОТНИЦИ, гр. СОФИЯ

Донасяме до знанието на всички предприятия за индустрия, търговия, кредитъ и други, че ПОСМЪРТНИЯТЪ ФОНДЪ при Б. Р. Съюзъ е въвелъ ГРУПОВИ СОЦИАЛЪ-РАБОТНИЧЕСКИ ЗАСТРАХОВКИ, при най-ниска научно-застрахователна премия.

Финансовата тежестъ на груповата застраховка се понася:

- а) отъ Българския работнически съюзъ
- б) отъ самия застрахованъ работникъ и
- в) отъ предприятията, САМО срещу 28.— лева ГОДИШНО за единъ застрахованъ, срещу осигуренъ капиталъ 3.000.— или 5.000.— лева.

На масовитъ случаи, когато почине работникъ, семейството му още на другия день да изпада въ крайна мизерия, ТРЪБВА ДА СЕ ТУРИ КРАЙ! На тази именно ПОЛУВЪКОВНА РАНА върху снагата на българското работничество ПОСМЪРТНИЯТЪ ФОНДЪ при Б. Р. Съюзъ, съ-благодарното участие на предприятията, чрезъ груповата застраховка Е НАМЪРИЛЪ ЕФИКАСНИЯ ЛЪКЪ! За едно кратко време, Посмъртниятъ фондъ, чрезъ СТОТИЦИ предприятия, Е ИЗПЛАТИЛЪ НА ПОСТРАДАЛИ РАБОТНИЧЕСКИ СЕМЕЙСТВА надъ 2.500.000.— лева!

Направете групова застраховка и на Вашитъ работници въ Посм. фондъ при Б. Р. Съюзъ, за да се манифестира по най-блѣскавъ начинъ сътрудничеството между ПРЕДПРИЯТИЕ, ОРГАНИЗАЦИЯ и ТРУДЪ! Частъта на предприятията въ груповата застраховка е САМО 7 (СЕДЕМЪ) СТОТИНКИ на день за единъ работникъ! Тия 7 стотинки на день, обаче, ще допринесатъ така много за социалния миръ въ Родината ни!

Националната ни общностъ очаква всички социално мислящи работодатели да изпълнятъ ДЪЛГА си и къмъ другия важенъ въ производството факторъ — БЪЛГАРСКИЯ РАБОТНИКЪ.

Понскайте условията на груповата застраховка въ Посм. фондъ при Б. Р. Съюзъ, които ще ви бждатъ изпратени веднага безплатно.

БЪЛГАРСКА НАРОДНА БАНКА

Основана 1879 г.

Капиталъ 500.000.000 лв.

Резерви 1.208.245.000 лв.

Централно управление

СОФИЯ

Клонове:

София, Бургасъ, Варна, Видинъ,
Габрово, Дупница, Кюстендилъ, Плѣ-
венъ, Русе, Свищовъ, Ломъ, Сливенъ,
Стара-Загора, Пазарджикъ, Търново,
Хасково, Шуменъ, Ямболъ, Казан-
лъкъ, Асеновградъ, Враца, Добричъ,
Г.-Орѣховица, Скопие, Ксанти, Кавала,
Битоля, Гюмюрджина, Деде-Агачъ,
Драма и Съресъ.

97 агентури

Българска земеделска и кооперативна банка

Народно учреждение за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации.

Основано въ 1864 година
Капиталътъ е неограниченъ

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ:

Земеделскитѣ стопанства, земеделскитѣ кредитни кооперативни потрѣбителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и воднитѣ синдикати, занаятчийтѣ и занаятчийскитѣ кооперации, популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Доставя:

Земеделски орждия и машини, подбрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синь камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овоцнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и др.

Посрѣдници:

За продажба и износъ за чужбина на земеделски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютюнъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянь, килими и др.

Извършва:

всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

145 клона и 60 агенции въ всички производителни, земеделски градове и села. 340 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

Основана съ участието на Държавата, Б. н. банка и Б. з. и к. банка

КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 175.000.000 ЛВ.

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ.

Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и общински учреждения за участие въ търгове.

36 клона

42 представителства

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка

Централа София, ул. „Александър I“ № 12

Телегр. адресъ : „БЪЛКРЕДЪ“

ГЕРМАНО-БЪЛГАРСКА КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ

КЛОНОВЕ: ВАРНА, РУСЕ, ПЛОВДИВЪ, КАВАЛА И СКОПИЕ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛВ. 50,000,000

РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 43,000,000

Телеграфически адресъ : КРЕДИТБАНКЪ

Извършва всички банкови операции

Македонска народна банка А. Д.

Капиталъ 40.000.000 лева

Централа : София

Клонове : Петричъ, Г.-Джумая, Неврокопъ, Св. Врачъ, Скопие и Битоля

Телефони : № 2-51-96, 2-51-97

Телегр. адресъ : „Македонбанкъ“

ОТКРИВА текущи дебиторни сметки.

СКОНТИРА търговски портфейлъ.

ПРИЕМА за инкасо полици, платими въ България и чужбина, при много изгодни условия.

ОТПУЩА заеми срещу залогъ на стоки въ складъ и при износъ въ чужбина.

ОТКРИВА акредитиви при вносъ на стоки.

ПРИЕМА срочни и безсрочни влогове при много изгодни лихви и условия.

ИЗВЪРШВА преводи навсякъде въ България и чужбина.

ИЗДАВА гаранции за участие въ търгове и предъ частни предприятия въ България и чужбина.

БАНКАТА отдава касетки подъ наемъ.

ПЪРВОСТЕПЕННИ кореспонденти въ цяла България и чужбина.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана презъ 1896 година подъ гаранция на Държавата
Централно управление въ София, клонъ въ Скопие

I. Спестовно отдѣление:

Вложители	750.000
Събрани влогове лв.	5.200.000.000

II. Чеково отдѣление:

Чекови смѣтки	7.300
Авоари по смѣтките лв.	300.000.000

Касова служба при централното управление въ София, клонъ въ Скопие и при 1000 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ОБЩЪ СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

(КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ)

София, ул. „Раковски“, 116

Телефони: №№ 2-19-65, 2-19-64, 2-19-66, 2-19-67

Обединява 310 популярни банки въ всички градове и по-големи села въ Царството съ 260.000 индивидуални членове-кооператори.

Собствени сръдства на Съюза	лв.	92.779.000.—
Влогове на частни лица	„	209.649.000.—
Влогове на популярни банки	„	1.781.785.000.—
Разни сръдства	„	135.988.000.—

Всичко пасивъ	лв.	2.220.201.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Пласментъ въ кредитъ	„	1.528.541.000.—
Имущества и резерви	„	547.668.000.—
Разни активи	„	143.992.000.—

Всичко активъ	лв.	2.220.201.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Активъ пасивъ на съюзенитъ 310 популярни банки:

Собствени сръдства	„	1.246.613.000.—
Влогове	„	5.107.535.000.—
Други сръдства	„	908.303.000.—

Всичко пасивъ	лв.	7.262.451.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Пласментъ въ кредитъ	„	3.135.273.000.—
Пласментъ въ стопанска дейность	„	412.156.000.—
Разполагаеми сръдства и др. пласменти	„	3.715.022.000.—

Всичко активъ	лв.	7.262.451.000.—
-------------------------	-----	-----------------

ДИРЕКЦИЯ НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ

СОФИЯ, БУЛ. ЦАРИЦА ЙОАННА 6
ТЕЛЕФОНИ: 2-75-72 НУМЕРАТОРЪ
ТЕЛЕГРАФ. АДРЕСЪ: ЕКСПОРТИНЪ

Държавенъ органъ за провеждане външната търговска политика на България.

Полага всестрани грижи за организиране и насърчение на българския износъ и вносъ.

Извършва държавния контролъ върху подготовката на производството и пласмента на всички български стоки, предназначени за износъ.

Грижи се за пропагандата на българското производство на външнитѣ пазари.

Дава безплатни, изчерпателни и точни сведения по всички въпроси изъ областта на българската външна търговия.

ЦЕНТРАЛА
ЗА
НАРОЧНИ
ДОСТАВКИ
ЦЕНТРАЛНО
УПРАВЛЕНИЕ

ул. СОЛУНЪ 4 — СОФИЯ
ТЕЛЕФОНЪ 2-74-80

ЕКСПРЕСЪ

Кѣща за вътрешни и межд. транспорти
Царски придворни експедитори-СОФИЯ

Пълномощникъ на Българокитѣ публични влагалища а.д.
Генерални представители за България на колетната
служба на Мендународното д-во за опални вагони и
голѣмитѣ европейски експреси

Официални представители за България, Сърбия, Румѣния, Гърция и
Турция на Джонъ Кокерилъ Лайнъ, редовна експресна служба Лондонъ
(Тилбъри) Остенде и обратно. Генерални представители за България на
параходното дружество Избрантоенъ Молъръ Кѣмпани
Инкорпорейтъдъ — Нью-Йоркъ

Телефони: 2-21-37, 2-21-38, 2-21-39; складъ: 3-10-41

Телеграф. адресъ за централата и клоноветѣ „ЕКПРЕСИОНЪ“

Клонове:	Бургасъ	Варна	Ломъ	Русе	Оборище	Пиротъ
Телефони:	28-00	21-98	104	27-95	11	35

БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлнитѣ държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски сношения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониитѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза на нѣкои стоки отъ далечни страни, поржкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при Съюза на българскитѣ индустриалци се образува А. Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

Целта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поржчки сѣщо се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комисионата, която дружеството си изчислява, е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕННОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесъобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВИЯ

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий 1940 година съ цель да доставя побързо и по-евтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ центри**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е ронба на българското търговско съсловие. Тя се управлява отъ управителенъ съветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, състоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата ѝ се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, съгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалби. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване на разходите си. Евентуалниятъ остатъкъ, съгласно устава, отива въ полза на държавата.

ДЕЙНОСТЪ НА ОБЩИЯ СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ

ПРЕЗЪ 1941 ГОДИНА

Общият съюз на българските земеделски кооперации, който обединява 40 районни кооперативни съюзи и синдикати с около 1.650 селски кредитни кооперации и 250.000 членове-кооператори, с оборотни срѣдства --- собственъ дѣловъ капиталъ и кредити отъ Българската земеделска и кооперативна банка — къмъ 500.000.000 лв., е провель търговско-стопанска дейность при общъ оборотъ надъ 10 милиарда лева, съ което той заема мѣстото на най-голѣмата стопанска организация.

Общият съюзъ е извършилъ презъ течение на 1941 год. следнитѣ по-важни търговско-стопански и културно-просвѣтни дейности:

1. **ИЗНОСЪ ВЪ ЧУЖБИНА:** около 6.000.000 кгр. зеленчуци, плодове и пулпове за лева 100.000.000; яйца бройки 50.000.000 за лева 150.000.000, птици крѣгло за 20.000.000 лева.

2. **ДОСТАВИЛЪ, ПРОИЗВЕЛЪ И ПЛАСИРАЛЪ НА ВЪТРЕШНИЯ ПАЗАРЪ:** свободни и монополни храни, земеделски произведения и вълна общо кгр. 220.000.000 за лв. 1.250.000.000; колониални стоки за 135.000.000 лева; петролъ и петролни деривати за лева 153.000.000; земеделски машини и машинни части за лева 20.000.000 и книжни материали за лв. 3.500.000; сушени зеленчуци, пюре и мармалади за лв. 20.000.000; млѣчни и животински произведения за около 35.000.000 лв.

3. Въ своята културно-просвѣтна дейность е подпомаганъ отъ своя печатна пропаганда, като презъ 1941 година е издалъ седмичния вестникъ „КООПЕРАТОРЪ“ въ 17.000 екземпляра, двуседмичното списание „МЛАДЪ КООПЕРАТОРЪ“ въ 7.000 екземпляра, месечно научно списание „КООПЕРАТИВЕНЪ ПОДЕМЪ“ въ 3.000 екземпляра и детското художествено списание „РОСИЦА“ въ 15.000 екземпляра.

БЪЛГАРСКО ЗЕМЕДЪЛСКО Д-ВО

Основано 1895 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67. Тел. 2-52-67 и 2-03-85

Клонове: ПЛОВДИВЪ, ПЛЪВЕНЪ, РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ: фуражни, етерични и медицински семена, плодове, пулпове, зеленчуци, билки, червенъ пиперъ и др. земед. произведения.

ВНОСЪ: изкуствени торове, семена, препарати противъ болести и неприятели по растенията, земедѣлски машини и уреди.

КООПЕРАТИВНА ЦЕНТРАЛА НА ЛОЗАРИТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ

(Съюзъ на Лозарскитъ, Лозаро-винарскитъ кооперации, Районнитъ съюзи, Кредитнитъ кооперации, Популярнитъ банки съ лозарски и винарски отдѣли)

Телеграфенъ адресъ: ЛОЗЦЕНТРАЛЪ

Телефони: № № 3-16-72, 3-16-73, 3-19-87

СОФИЯ, бул. „М. Луиза“ № № 40 и 42

ВНОСЪ: Всички видове машини, уреди, химикали и препарати за модерна винарска техника, доходно лозарство и овощарство.

ИЗНОСЪ: Вина и спиртни напитки; гроздовъ мармаладъ, медъ, пулпъ и концентрати; овощия и зеленчуци въ прѣсно и преработено състояние.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО: Машини за винарски цели — фабрика Зайцъ—Верке—Кройцнахъ—г. м. б. х.

ГЕНЕРАЛНА ПРОДАЖБА: Маркучи — за винарска техника — всички размѣри на фабриката Континенталъ Каучукъ Акциенгезелшафтъ — Хановеръ. Бутилки за винарски цели — производство на фабриктъ обединени въ картела — Интернационалестъ Флашенъ Феркауфсконторъ—Дюселдорфъ—г. м. б. х.

Заводи НИКОЛА ЧИЛОВЪ

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ХИМИЧЕСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ, ОСН. 1912

СОФИЯ, АЛЕКСАНДЪРЪ I № 1

ТЕЛЕФОНИ: 2-56-78, 2-50-39, 2-56-79, 2-74-03

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 320.000.000 ЛВ.

ПРОИЗВЕЖДА

МАСЛЕНА ФАБРИКА:

СУРОВИ, РАФИНИРАНИ И ВТВЪРДЕНИ
СЛЪНЧОГЛЕДОВИ, ПАМУЧНИ, РАПИЧНИ,
СОЕВИ И ДРУГИ МАСЛА И ФУРАЖИ.

САПУНЕНА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ:
САПУНЪ ЗА ПРАНЕ „ПЪТЕЛЪ“.
ТОАЛЕТЕНЪ САПУНЪ „ИДЕАЛЪ“.

ПАРФЮМЕРИЙНА ФАБРИКА:

ПАСТА ЗА ЗЪБИ „ИДЕАЛЪ“, ХОРМОНОВЪ КРЕМЪ „ГИТА“ СПОРТЕНЪ, КРЕМЪ „ИДЕАЛЪ“, КРЕМЪ ЗА ЛИЦЕ „ИДЕАЛЪ“, ПУДРА „ИДЕАЛЪ“, БРЪСНАРСКИ КРЕМЪ, ЧЕРВИЛА ЗА УСТНИ, ЧЕРВИЛА ЗА СТРАНИ, ОДЕКОЛОНИ, ВОДА ЗА ЗЪБИ, БОЯ ЗА КОСИ „МАГИЯ ИДЕАЛЪ“ ВЪ РАЗЛИЧНИ ЦВЪТОВЕ И ДР.

ГЛИЦЕРИНОВА ФАБРИКА:

АПТЕКАРСКИ, ТЕХНИЧЕСКИ И ДИНАМИ-
ТЕНЪ ГЛИЦЕРИНЪ.

ТУТКАЛНА ФАБРИКА:

КОЖЕНЪ ТУТКАЛЪ, КОКАЛЕНЪ ТУТКАЛЪ
„СЛОНЪ“, ЖЕЛАТИНЪ, ХИМИЧ. ТОРОВЕ.

ХИМИЧЕСКА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ ГРЕСЪ, КОНСИСТЕНТНИ
МАСЛА И ТЕКСТИЛНИ МАСЛА, ПАСТА ЗА
ПЕЧКИ „ПЪТЕЛЪ“ И ДР.

МЪСТОТО Е АНГАЖИРАНО

ПРОИЗВОДИТЕЛНА КООПЕРАЦИЯ „БЪЛГАРСКА ЗАХАРЪ“ ПЛЪВЕНЪ

Индустриално предприятие за производство на захаръ
Членове 22.500. Дѣловъ капиталъ и фондове 100.000.000

Захарна фабрика въ с. Долна Митрополия.

Инвестиранъ капиталъ 63.500.000 лв. Застѣва 28.000 декара съ захарно цвекло. Произвежда 7.000.000 кгр. захаръ, 2.500.000 кгр. кгр. меласа и 35.000.000 цвеклови рѣзанки.

Собствени предприятия

Семепроизводно стопанство и селекционна централа „Енидже“
Водна електроцентрала на рѣка Искъръ при село Койнаре.

Участие въ

Кооперативни захарни фабрики О. О. д-во съ фабрики въ Русе и Пловдивъ.

АКЦИОНЕРНО
АНОНИМНО
ДРУЖЕСТВО

„У С П Ъ Х Ъ“
Г А Б Р О В О

ФАБРИКА ЗА ЧИСТО ВЪЛНЕНИ
ПЛАТОВЕ, ОДЕАЛА И ПРЕЖДИ

За телеграми: „УСПЪХЪ“

Т е л е ф о н ъ № 528

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО
ЗА КОНАРСКА ИНДУСТРИЯ

ХР. В. МАРОКИНДЖИЕВЪ & С-ие
Г А Б Р О В О

Най-реномираната фабрика за
производство на обущарски
гънове. Основана 1887 година

Половинъ вѣковно
конарско производство

ЗА ТЕЛЕГРАМИ: **МАРОКИНДЖИЕВЪ**

ТЕЛЕФОНИ: ФАБРИКА 350, ДОМЪ 454 и 550

АНОНИМНО АКЦИОНЕРНО Д-ВО **ЗА ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ**

„ИВАНЪ К. КАЛПАЗАНОВЪ“ — ГАБРОВО

Производство на чисто вълнени прежди, шасци, модерни шрайхгарни и камгарни платове и др. Доставчикъ на Българския царски дворъ. Дипломи, медали златни и сребърни отъ изложенията: Пловдивъ, Чикаго, Анверсъ, Лиежъ, Лондонъ и Солунъ.

Телегр. адресъ: **ИВАНЪ КАЛПАЗАНОВЪ**. Телефони: Фабрика 509, Кантора 201 и 310
Фабриченъ складъ — София, „Веслецъ“ 12, телефонъ 2-24-18.

ПАМУКО - ПРЕДАЧНИЦА

**„КН. СИМЕОНЪ
ТЪРНОВСКИ“**

на Акц. д-во „Димитъръ
Хр. Пенчевъ“ — Габрово

**ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ
ИНДУСТРИАЛНИ И ТЪРГОВ-
СКИ ПАМУЧНИ ПРЕЖДИ**

Телеграфенъ адресъ:
Предачница Пенчевъ

Т е л е ф о н и:
Предачница 315, домъ 288

Фабрика

„ПРИНЦЪ КИРИЛЪ“

Габрово

Произвежда най-доброкачествени
хасета, бълени платна, оксфорди,
зефири, докове, американи, панами
попелини, марнети и други

Изработени отъ първока-
чествени прежди, гаран-
тирани бои, неизбѣляеми
отъ слънце и пране

Ненадмината _____
_____ **трайность**

ПЕНЧО ^{К.} **БОНЕВЪ**
КОЖАРСКО
АКЦИОНЕРНО
ДРУЖЕСТВО
ГАБРОВО

За телегр.: Пенчо Боневъ Основано 1898 г. Т е л е ф о н ъ № 319

**Ф а б р и к а за кожени материали: гьонъ,
бланкъ, юфтъ, трансмисионни ремъци -
пикери и всички други кожени артикули.**

„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ПАМУЧНО
ПРЕДАЧЕСТВО И ТЪКАЧЕСТВО

ВАРНА

КАПИТАЛЪ 30.000.000 ЛВ.
НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ

ПРЕЖДИ, ПЛАТНА БЪЛГАРСКИ БЪЛЕНИ И НЕБЪЛЕНИ,
ОКСФОРДИ, ЦВЪТНИ АЛАДЖИ, ДОКУМИ И ДР.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЕ МУ
ФАБРИКИ ВЪ ВАРНА

Телефонъ 29-21 и 29-22

За телегр.: „ТЕКСТИЛЪ“

ФАБРИКА

„ЦАРЬ БОРИСЪ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО

ВАРНА

ПРОИЗВОДСТВО НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНИ № № 25-12 и 25-23

„КАОЛИНЪ“

Акц. минно индустриално
дружество — ВАРНА

**Производство на промитъ каолинъ, суровъ
каолинъ, кварцовъ пѣсѣкъ и разни глини
отъ собственитѣ си мини и инсталации.**

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова
индустрия, хартиена индустрия,
вжарска индустрия, каучукова
индустрия, химическа индустрия,
бояджийски цели и др.

КВАРЦОВЪ ПѢСѢКЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стъкларска
индустрия, порцеланова индустрия,
водно стъкло, газура и (бетонъ),
строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ

УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови
печки, огнеупорни тухли, вагари-
ки, измазванс печки и пещи.

ПОСЕТЕТЕ ВАРНА!

ЦАРИЦАТА НА ЧЕРНО МОРЕ

Единствения по своето
мѣстонахождение и климатъ
МОРСКИ КУРОРТЪ
въ Югоизточна Европа

Великолепенъ плажъ. Най-модерно
уредени морски студени и топли
бани. Всѣкаквъ видъ морски
спортъ. Ручъ-банъ (водна пръзалка)
Максимална лѣковитостъ. Категори-
зирани и нормирани хотели, пан-
сиони, вили, квартири и ресторанти

Чудни околности за екскур-
зии и излети, красива при-
рода. Всѣкидневни концер-
ти — обѣдъ и вечеръ —
въ Морското казино.
ДАНСИНГЪ - БАРЪ
Устройство морски търже-
ства и забави. Изборъ на
„Царица на плажа“, музи-
кални тържества.

1-ва българска концесионирана
фабрика за ютени издѣлия

„КИРИЛЪ“

Акц. Д-во — Варна
Фабриченъ складъ —
София, пл. Бански, 6

ПРОИЗВЕЖДА: Зебла (кине-
вири), торби (чували), тютюневъ
амбалажъ, ютени карпети (пжте-
ки) и килимчета, чисто вълнени
килими, килимчета и пжтеки пер-
сийски типъ, ленени пжтеки, бри-
зенти, канаваца, памучни и ле-
нени платове, плюшове, астра-
гани, каракюли, кадифета и др.

Телефони:
фабриката 22-71
магазинътъ 27-17
Телеграми: „КИРИЛЪ“

„ИВА БЪЛГАРСКА ПЕТРОЛНА ИНДУСТРИЯ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА
ТЪРГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

ПРОИЗВОДСТВО НА БЕНЗИНЪ, ГАЗЪ,
ПЪКУРА, СМАЗОЧНИ МАСЛА И ПР.

Телефони: 28-51 и 29-82

За телеграми: Рафинерията

БЪЛГАРСКО АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО „ПОСТОЯНСТВО“ РУСЕ

ЗА ТЕЛЕГРАМИ: ПОСТОЯНСТВО

ТЕЛЕФОНИ: 26-91 26-93

ПРОИЗВОДСТВО на ВСЪКАКВИ ПАМУЧНИ, ЛЕНЕНИ
И КОНОПЕНИ ПЛАТОВЕ И ВСЪКАКВИ БРИЗЕТИ

БЪЛГАРСКИ ПУБЛИЧНИ ВЛАГАЛИЩА, А. Д. — СОФИЯ

ОСНОВЕНЪ КАПИТАЛЪ 15.000.000 ЛЕВА — РЕЗЕРВИ 7.572.698 ЛЕВА

Телеграфически адресъ „ВАРАНТИ“ — Телефонъ № 2-01-60

ЦЕНТРАЛА СОФИЯ, КН. АЛЕКСАНДЪРЪ I № 12

Реални антрепозити и общи складове въ София,
Варна, Бургасъ, Ломъ, Русе, Свищовъ и Деде-Агачъ

ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ ВЛАГАЛИЩНИ ОПЕРАЦИИ

Кооперативни захарни фабрики

О. О. Дружество

Русенска захарна фабрика и рафинерия Дружеството е основано презъ 1938 г. отъ кооперация „Българска захаръ“, Централата „Напредъ“, Чинovníческото кооп. сп. застр. д-во и Русенската пол. банка съ 80,000,000 лева основенъ капиталъ напълно внесенъ.

Фабриката е най-голяма захарна фабрика въ страната и е единствена снабдена съ двойна рафинерия.

Произвежда всички видове захаръ: бучки пресовани, адантови обикновени и английски типъ, всички видове пф-ськъ, грисъ и пудра.

Добива рѣзанки — прѣсии и сушени меласа Произвежда меласиранъ фуражъ, цен-на храна за добитъка.

Адресъ: Централата София, бул. Царъ Освободителъ № 6. Захар-на фабрика и рафинерия Русе. Телеграф. адресъ: „КООПЗАХАРЪ“, Русе

МАШИННА ФАБРИКА

Е. МЮЛХАУПТЪ & С-не

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — РУСЕ
ОСНОВАНА ВЪ 1907 ГОДИНА

Пълни мелнични инсталации

Шедмашини	Планзихтери
Тарараспиратори	Грисмашини
Универсалки	Филтри
Постаменти за камъни	Вентилатори
Двойни валцове	Деташьори
	Елеватори

Водни турбини Земед. машини

„Францисъ“	Вършачки
„Пелтонъ“	Редосѣялки
„Спирални“	Леночукачки

Чугунени тръби за водопроводи

Всички фасонни парчета
Фитинги
Спирални кранове
Пожарни хидранти

Всички видове машини и части

Обработени Полуобработени
Моторни глави и др.

OTTO LANG

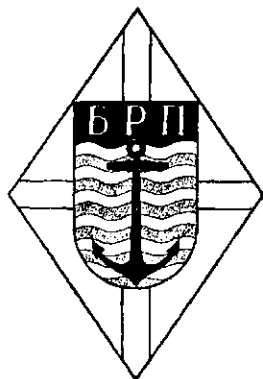
SOFIA, MOSKOVSKA 3

FRISCHFRÜCHTE - TROCKENFRÜCHTE - HALBKONSERVEN

Fernruf 2-75-67

Telegr.-Adr.: LANG, Sofia

БЪЛГАРСКО РЪЧНО ПЛАВАНЕ

ДИРЕКЦИЯ - РУСЕ

ВЪ ДЕНОНОЩНА СЛУЖБА НА
РОДНОТО НИ СТОПАНСТВО

СЪ КОРАБИТЪ СИ ПОДДЪРЖА
ПЪТНИЧЕСКИ И ТОВАРНИ СЪОБЩЕ-
НИЯ ПО Р.ДУНАВЪ КАКТО ПО НАШИ-
ТЪ ГРАНИЦИ, ТАКА И ВЪНЪ ОТЪ ТЪХЪ.

"БАЛКАНЪ"

БЪЛГАРСКО ОФИЦИАЛНО
ПЪТНИЧЕСКО БЮРО

СОФИЯ, ул. АЛАБИНЪ 60
Телефонъ 2-24-79 и 2-24-80
Телегр.: БОФБАЛКАНЪ

Ж. П. БИЛЕТИ ЗА БЪЛГАРИЯ

АБОНАМЕНТНИ, СЕМЕЙНИ, ЗА МЛАДОЖЕНЦИ, ПО
РЕДОВНАТА ТАРИФА

БИЛЕТИ ЗА ЧУЖБИНА

ЖЕЛЪЗОПЪТНИ, АЕРОПЛАНИ, ЗА СПАЛНИТЪ
ВАГОНИ "MITRORA".

ПОДРОБНИ И БЕЗПЛАТНИ СВЕДЕНИЯ

НАРОДНА ВЗАИМНО-
ЗАСТРАХОВАТЕЛНА
КООПЕРАЦИЯ

„ЗАДРУГА“

ЦЕНТРАЛА — СОФИЯ
ул. „РАКОВСКИ“ № 111

РАБОТИ ПО КЛОНОВЕ:

**ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, КРАЖБА
ЧРЕЗЪ ВЗЛОМЪ, ГРАЖДАНСКА
ОТГОВОРНОСТЪ, ТРАНСПОРТЪ**

Колективенъ членъ е на ОБЩИЯ
СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕ-
ДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ. Въ идейни
връзки и близко сътрудничество е
съ ГОРСКИЯ СЪЮЗЪ и СЪЮЗА
НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТ. БАНКИ

Първа е въвела и широко практикува
кооперативнитъ колективни застраховки

ZADRUGA Versicherung — Sofia

LEBENS — FEUER — DIEBSTALL
— H A F T P F L I C H T —
TRANSPORTVERSICHERUNG

ЧИНОВНИЧЕСКО КООПЕРАТИВНО ВЗАИМНО-ЗАСТРАХОВ. ДРУЖЕСТВО

Централа — СОФИЯ

КЛОНОВЕ:

агенция — ЦЪЛА БЪЛГАРИЯ
ЖИВОТЪ
ПОЖАРЪ
ЗЛОПОЛУКА
ЖИЛИЩЕ

ПОСТИЖЕНИЯ :

1. ЗАСТРАХОВАНЪ КАПИТАЛЪ по клонъ ЖИВОТЪ: надъ ДВА МИЛИАРДА лв.
40% отъ общия застрахованъ капиталъ въ страната.
2. ЗАСТРАХОВАНИ ОБЕКТИ по кл. ПОЖАРЪ:
кръгло за ШЕСТЬ МИЛИАРДА лева.
3. РЕЗЕРВИ и ФОНДОВЕ 700 МИЛИОНА лева.
4. ИЗДАДЕНИ ПОЛИЦИ по ВСИЧКИ КЛОНОВЕ надъ 300.000.
5. ПОЧИВНИ ДРУЖЕСТВЕНИ ДОМОВЕ въ: БАНКЯ, ВАРНА, ВЪРШЕЦЪ,
ХИСАРЯ.
6. Отъ основаването си до днесъ е възвърнало на застрахованитъ дружествени
членове надъ 62 МИЛИОНА лева — частъ отъ печалбитъ.

ВСЕНАРОДНА КООПЕРАТИВНА ОРГАНИЗАЦИЯ

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

Автономно общинско учреждение, работящо подъ неограничената отговорностъ на Столичната голъма община.

Основень капиталъ 20.000.000 лева

Банката извършва следнитъ операции:

Отпуска заеми срещу залогъ на вещи и пенсии. Лихвата, която банката събира срещу отпуснатитъ заеми срещу залогъ на вещи е 7% годишно, а срещу залогъ на пенсии е 8% годишно.

Приема срочни и безсрочни влогове

Столични граждани! Внасяйте вашитъ спестявания на влогъ въ Вашата банка

СТОЛИЧНА ОБЩИНСКА БАНКА

„ДАМЯТЪ“

Първо българско експортно о. о. дружество
ЗЕМЕДЪЛСКИ ПРОИЗВЕДЕНИЯ
ВНОСЪ-ИЗНОСЪ

Телефони { 2-39-95
2-63-75

пл. Трапезица № 6
София

Телеграми: ДАМЯТЪ — София

К. БЕРЛИНОВЪ & Со А. Д.

Централа СОФИЯ

Клонове :

ПЛОВДИВЪ и НЕВРОКОПЪ

Вносъ на колониалъ,
жельзария и химикали

Износъ на земеделски
произведения

Собствени оризови фабрики въ Пловдивъ и Неврокопъ, модерна фабрика за червенъ пиперъ на гара Кричимъ, модерни сушилни за зеленчуци въ Пловдивъ и гара Кричимъ, гатеръ и дъскоръзница въ Неврокопъ.

За телеграми: БЕРЛИНОВЪ

СТОЯНЪ С. ТЕВЕКЕЛИЕВЪ & С-ие

А. Д.

ЦАРСКИ ПРИДВОРНИ ДОСТАВЧИЦИ

ВНОСЪ — ИЗНОСЪ

СОФИЯ, ул. Клементина № 49

Телефони :

КАНТОРА — 2-20-15, 2-20-56

ДОМЪ — 2-20-14, 2-00-45

СКЛАДЪ — 4-14-61

ВИЛА 5-66-21

„РОДИНА“ А. Д-во

ТЪРГОВИЯ, ВНОСЪ-ИЗНОСЪ, ИНДУСТРИЯ и ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО
СОФИЯ

За телеграми: „РОДИНА“

Тел.: 2-70-58, 2-77-62

Фирмата е регистрирана при Софийския областенъ съдъ съ опред.
№ 166/1940, Държ. В-къ бр. 25/1940 г.

БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВНА ЛОТАРИЯ

Презъ 1942 год. отдѣля 2 нарочни дѣла за Народното Здраве — приходитѣ отъ които сж предназначени за постройка на санаториуми, болници, здравни домове, институти, бански инсталации, лаборатории и др.

Въ 6-годишната си дейность

Бълг. Държавна Лотария е отбелязала следнитѣ резултати:

Продадени лотарийни билети за лв.	714.314.475
Изплатени печалби на разни печеливши лица лв.	389.156.218
Отстъпка на продавачитѣ на лотарийни билети лв.	35.329.961
Предвидено да се внесе въ държавното съкровище лв.	222.000.000
Внесени въ държавното съкровище лв.	255.780.623
Обезпеченъ резервенъ фондъ лв.	21.712.668

Изплащане печалбитѣ безъ бирнически удостовѣрения, запори и данъци.

Редовни месечни тиражи и милионни печалби.

$\frac{1}{4}$ — билетъ отъ редовнитѣ тиражи — 25 лева

$\frac{1}{10}$ — билетъ отъ Нарочнитѣ тиражи — 25 лева